// Rapport Nr 1 // 2008

Arbeid og velferd

- Utviklingen på arbeidsmarkedet
- Arbeidsmarkedet fram mot 2030 – noen perspektiver
- Fremskrivinger av antall uføre: To modeller – to svært ulike svar
- Overgang fra ledighet til arbeid i ulike konjunkturer
- Flere ventelønnsmottakere – en konsekvens av omstillingene i statlig virksomhet
- Utviklingen i langtidsledigheten
- Nedgang i sykepengeutbetalingene til selvstendig næringsdrivende
- Mange yrkesvalhemma har fleire periodar under attføring
- Har individuelle forhold betydning for tiden fra sykepenger/ rehabiliteringspenger til yrkesrettet attføring?

nav

Utgiver: *Arbeids- og velferdsdirektoratet 2007*

Redaksjonen: *Hans Kure, Ole Christian Lien, Per Brannsten, Nina Lysø, Jostein Ellingsen, Marianne Pedersen, Johannes Sørbø og Anne-Cathrine Grambo.*

Redaksjonen avsluttet sitt arbeid 27. mars 2008.

Adresse: *Arbeids- og velferdsdirektoratet*
Postboks 5, St. Olavs plass
0164 Oslo

Bestilling:
Arbeid og velferd kan bestilles på telefonnummer:
21 07 00 00
Eller per e-post: nav.statistikk.utredning@nav.no

Arbeid og velferd er tilgjengelig på www.nav.no på siden «Tall og analyse».

ISSN: 1504-8217

Innhold

#	SIDE
5	UTVIKLINGEN PÅ ARBEIDSMARKEDET
10	ARBEIDSMARKEDET FRAM MOT 2030 – NOEN PERSPEKTIVER
18	FREMSKRIVINGER AV ANTALL UFØRE: TO MODELLER – TO SVÆRT ULIKE SVAR
23	OVERGANG FRA LEDIGHET TIL ARBEID I ULIKE KONJUNKTURER
29	FLERE VENTELØNNSMOTTAKERE – EN KONSEKVENS AV OMSTILLINGENE I STATLIG VIRKSOMHET
33	UTVIKLINGEN I LANGTIDSLEDIGHETEN
39	NEDGANG I SYKEPENGEUTBETALINGENE TIL SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE
46	MANGE YRKESVALHEMMA HAR FLEIRE PERIODAR UNDER ATTFØRING
51	HAR INDIVIDUELLE FORHOLD BETYDNING FOR TIDEN FRA SYKEPENGER/ REHABILITERINGSPENGER TIL YRKESRETTET ATTFØRING?

Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken, mars 2008

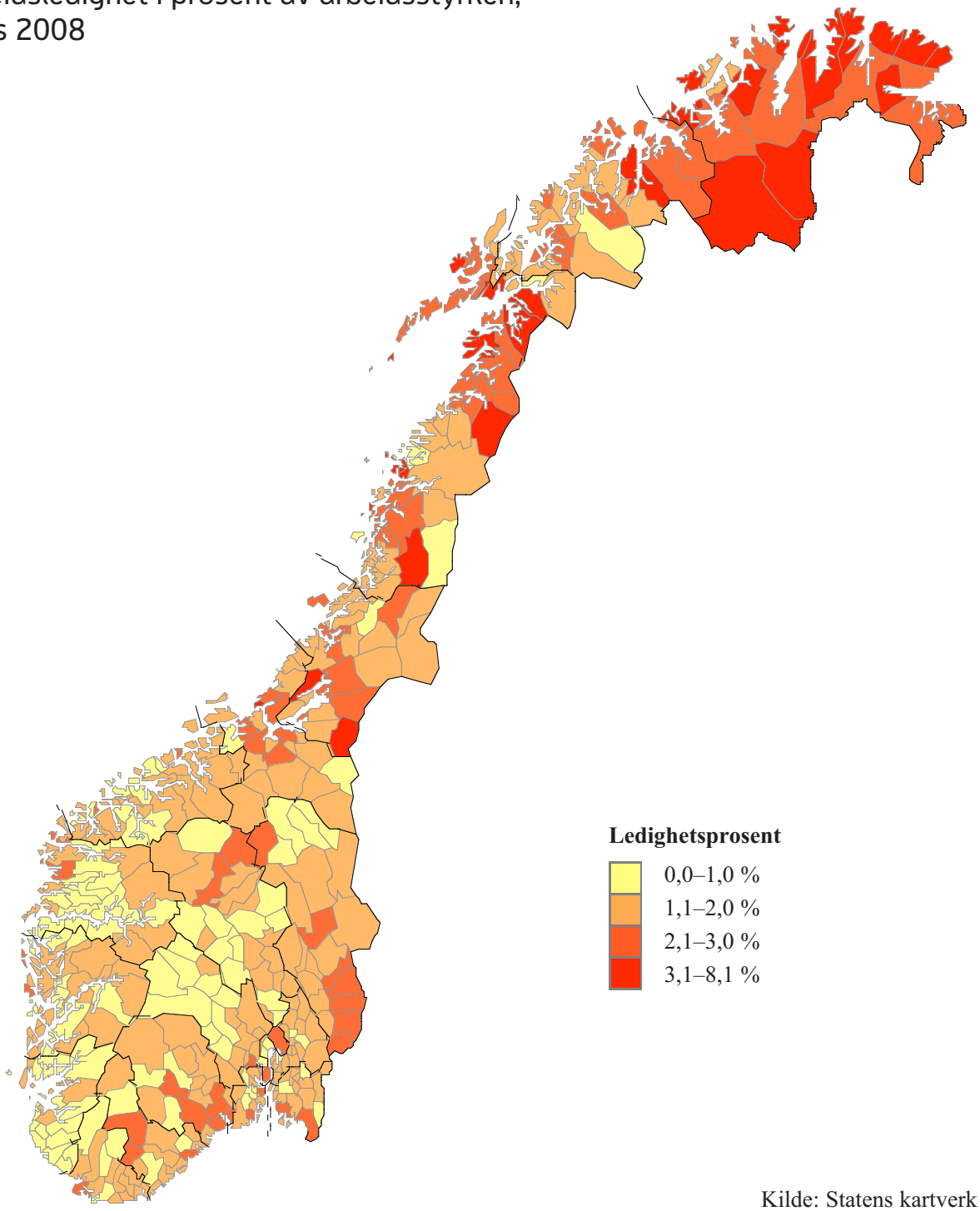

Kilde: Statens kartverk og NAV

Utviklingen på arbeidsmarkedet

SAMMENDRAG

Den sterke veksten i norsk økonomi fortsatte i 2007. Høykonjunkturen vi er inne i har vært bredt basert og gitt svært lav arbeidsledighet og kraftig økning sysselsettingen i hele landet. Ved utgangen av mars var det 41 800 helt arbeidsledige, noe som tilsvarer 1,7 prosent av arbeidsstyrken. Vi må 20 år tilbake for å finne sist arbeidsledigheten var så lav. Samtidig ser vi nå en utflating både i den registerte arbeidsledigheten, og i arbeidsledigheten målt ved arbeidskraftsundersøkelsen. I 2007 gikk den registrerte arbeidsledigheten ned med omtrent 1 000 personer i gjennomsnitt per måned, mens den hittil i år har gått ned med om lag 200 personer på tre måneder.

Samtidig som det nå ser ut til at arbeidsledigheten er i ferd med å stabilisere seg, vokser fortsatt sysselsettingen svært raskt. I 2007 ble det 81 000 flere sysselsatte, og sysselsettingsveksten var spesielt sterk i 4. kvartal. Størst var veksten innen undervisning og bygg og anlegg.

Den rekordhøye sysselsettingsveksten henger sammen med arbeidsinnvandringen fra de nye EU-landene. I 2007 ble det utstedt 77 700 arbeidstillatelser til borgere fra de nye EU-landene, en økning på 38 prosent fra 2006. Den høye arbeidsinnvandringen har bidratt til å dempe mangelen på arbeidskraft, spesielt innen bygg og anlegg og industrien. Befolkningen i yrkesaktiv alder har også økt, samtidig som yrkesdeltakelsen har økt for de fleste aldersgrupper.

Arbeids- og velferdsdirektoratet forventer at arbeidsledigheten vil flate ut i år, for så å stige noe i 2009. I gjennomsnitt anslår vi at det vil være 40 000 registerte arbeidsledige i 2008, og 45 000 i 2009. Også sysselsettingsveksten vil dempes kraftig i løpet av disse to årene, og gå fra 81 000 i 2007 til 55 000 i 2008 og 20 000 i 2009. Vi legger altså til grunn at 2008 vil bli et vendepunkt på arbeidsmarkedet, hvor nedgangen i arbeidsledigheten flater ut og arbeidsledigheten etter hvert begynner å stige. Økningen fortsetter i 2009, men vil ikke være dramatisk og vi anslår at arbeidsledigheten i 2009 i gjennomsnitt fortsatt vil være lavere enn den var i 2007.

ARBEIDSLEDIGHETEN STABILISERER SEG

Høykonjunkturen i norsk økonomi har ført til at arbeidsledigheten har gått sterkt ned de siste årene, se figur 1. De siste månedene har det imidlertid vært en utflating i arbeidsledigheten. I 2007 var den registrerte arbeidsledigheten i gjennomsnitt 27 prosent lavere enn i 2006. Arbeidsledigheten gikk ned med nesten 7 000 personer i løpet av de første seks månedene, mens den gikk ned med om lag 4 000 det siste halve året. Hittil i år har arbeidsledigheten kun gått ned med om lag 200 personer. Også målt ved arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) har det vært en klar utflating i arbeidsledigheten. I mai 2007 var arbeidsledigheten målt ved AKU på 2,5 prosent, mens den i desember var på 2,4 prosent.

Nedgang i arbeidsledigheten for alle yrkesgrupper

Figur 2 viser at arbeidsledigheten har gått ned for alle yrkesgrupper det siste året. Størst har nedgangen vært for meglere og konsulenter og innen helse, pleie og omsorg. For bygg og anlegg og industriarbeid har imidlertid nedgangen vært klart svakere enn for de andre yrkesgruppene. Disse yrkesgruppene er svært konjunkturfølsomme, og vil ofte være blant de første hvor ledigheten går ned i en

Figur 1:
Utviklingen i antall registrerte ledige, summen av registrerte ledige og ordinære tiltaksdeltakere og arbeidsledige målt ved AKU. Sesongjusterte tall[1] januar 1998-mars 2008.

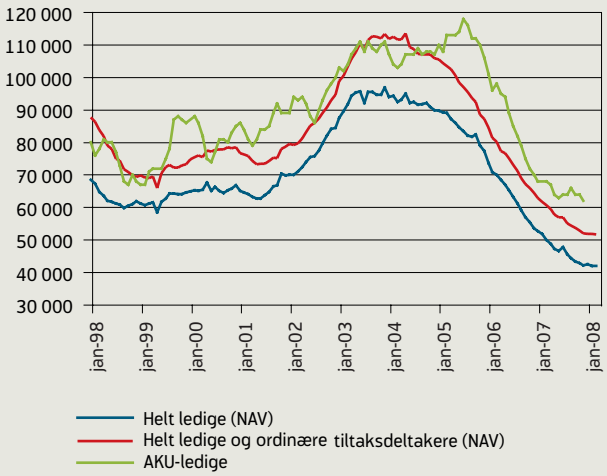

[1] For arbeidsledige målt ved AKU er det benyttet 3 måneders glidende gjennomsnitt.

KILDE: NAV OG SSB

Figur 2:
Prosentvis endring i antall registerte ledige, etter yrkesbakgrunn. Mars 2007–mars 2008.

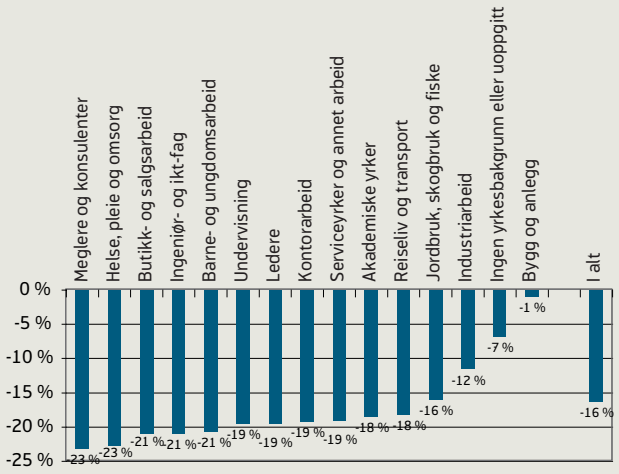

KILDE: NAV

Figur 3:
Sysselsatte personer i følge AKU. Sesongjusterte tall, 3 måneders glidende gjennomsnitt. Januar 1999–desember 2007.

KILDE: SSB

konjunkturoppgang eller opp i en konjunkturnedgang. For yrker som tømrere, stillasbyggere og sveisere har ledigheten gått opp det siste året. Sesongjusterte tall viser nå en svak økning i ledigheten innen både bygg og anlegg og industri de siste månedene.

REKORDSTERK SYSSELSETTINGSVEKST I 2007

Sysselsettingen økte med 81 000 personer (3,4 %) fra 2006 til 2007, i følge AKU. Størst vekst i sysselsettingen har det vært innen undervisning (11 %), offentlig administrasjon og bygg og anlegg (8 %). Til sammen ble det 46 000 flere sysselsatte innen disse tre næringene. Også innen industrien fortsetter sysselsettingen å øke etter flere år med nedgang. I 2007 var det 283 000 sysselsatte innen industrien, dermed er sysselsettingen nå tilbake der den var før den kraftige reduksjonen fra 2003 til 2004.

Den sterke sysselsettingsveksten vi nå opplever har to viktige forklaringer. For det første øker befolkningen i yrkesaktiv alder (15–74 år), og samtidig øker yrkesdeltakelsen for de fleste aldersgrupper. Fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 økte yrkesdeltakelsen fra 71,7 prosent til 73,2 prosent, og vi ligger nå over yrkesdeltakelsen fra 1998 som var toppen i forrige høykonjunktur[2]. Økningen det siste året har vært størst blant de yngste aldersgruppene (15–24 år), og da særlig blant kvinnene. Dette kan komme av at flere velger å jobbe ved siden av studiet, og at flere velger å jobbe i stedet for å studere nå som etterspørselen etter arbeidskraft er stor.

Samtidig fortsetter arbeidsinnvandringen å vokse. I 2007 ble det i alt gitt 77 700 arbeidstillatelser til borgere fra nye EU-land. Mange av arbeidsinnvandrerne får også oppholdstillatelse for mer enn seks måneder og inngår dermed i sysselsettingstallene fra AKU fra første dag de er her. Nettoinnflyttingen til Norge var i fjor på rekordhøye 39 700, noe som er 15 900 flere enn den gamle rekorden fra 2006.

Omtrent en tredjedel av arbeidsinnvandrerne jobber innen bygg og anlegg, mens 16 prosent jobber innen industrien. Samtidig går 20 prosent til firmaer som driver med utleie av arbeidskraft, og mange av disse jobber trolig også innen bygg og anlegg og industrien. Den høye arbeidsinnvandringen har dempet presset i norsk økonomi ved å bidra til lavere pris- og lønnsvekst. Dette har trolig vært med på å forlenge høykonjunkturen vi nå er inne i. Samtidig har yrkesdeltakelsen økt, og arbeidsledigheten er nå svært lav også for hjelpearbeidere innen bygg og anlegg og industri. Dette kan tyde på at arbeidsinnvandrerne er komplementære til norske arbeidsledige, noe som dermed har gjort at ledigheten har gått mer ned enn den ellers ville gjort.

FORTSATT HØY ETTERSPØRSEL ETTER ARBEIDSKRAFT

Selv om det har skjedd en utflating i arbeidsledigheten de siste månedene, er arbeidsmarkedet fortsatt svært stramt. Av figur 4 ser vi at etterspørselen etter arbeidskraft, målt

[2] Justert for at 15-åringer nå er definert som en del av arbeidsstyrken, noe de ikke var i 1998.

Figur 4:
Tilgang ledige stillinger per virkedag. Stillinger utlyst i media, registrert av arbeidsgiver på nav.no eller meldt til NAV. Tilgang ordinære arbeidssøkere per virkedag. Sesongjusterte tall. Trend. Januar 2001–mars 2008.

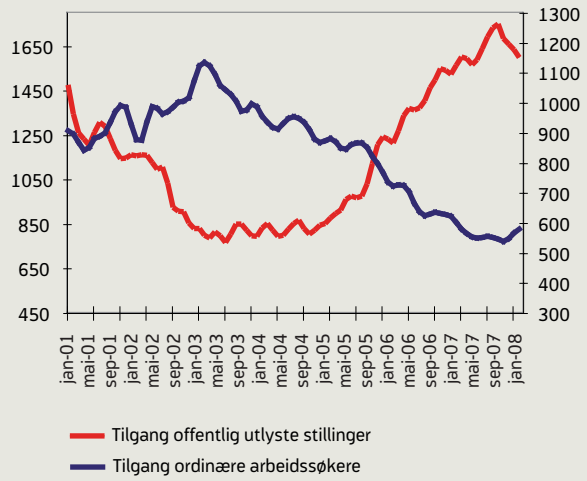

KILDE: NAV

ved tilgangen på ledige stillinger, til tross for nedgangen de siste månedene fortsatt er på et svært høyt nivå. Innen bygg og anlegg har imidlertid tilgangen på ledige stillinger vært lavere de siste månedene enn det den var i tilsvarende periode for ett år siden. Dette kan tyde på at etterspørselen etter arbeidskraft er blitt noe svekket for denne yrkesgruppen.

Samtidig som tilgangen på ledige stillinger er på et svært høyt nivå, har tilgangen på ordinære arbeidssøkere vært stabil på et rekordlavt nivå siden juni i fjor. De siste månedene har det likevel vært en liten økning, og ved utgangen av mars var det flere helt ledige med arbeidssøkervarighet på under 4 uker enn det var i mars i fjor. Det siste året er det arbeidsledige med arbeidssøkervarighet over ett år som har hatt den sterkeste nedgangen.

UENDRET SYKEFRAVÆR

Til tross for konjunktursituasjonen har det totale sykefraværet endret seg lite det siste året. I de to første kvartalene i 2007 var det en liten nedgang sammenlignet med året før. I 3. kvartal var fraværet uendret, mens det var en liten økning i 4. kvartal. Det egenmeldte fraværet har økt noe det siste året, mens det legemeldte, med unntak av 4. kvartal, har gått noe ned. Utviklingen i det legemeldte sykefraværet har vært noe dårligere for kvinner enn for menn.

Ved utgangen av mars var det 81 200 yrkeshemmede hos NAV, en nedgang på 5 100 (-6 %) sammenlignet med samme måned i fjor. En større andel av de som slutter på attføring går nå også over i arbeid.

Ved utgangen av 2007 var det 333 500 personer mottakere av uføreytelser, en økning på 5 700 fra året før. Selv om antallet mottakere av uføreytelser er økende, har veksten vært avtagende siden 2004. Alderssammensetningen i befolkningen forklarer mye av utviklingen i veksttakten. I aldersgruppene over 55 år har det imidlertid vært en nedgang i andelen som mottar uføreytelser det siste året, mens denne andelen har økt for de mellom 30 og 44 år.

UTVIKLINGEN INTERNASJONALT

Det er nå tegn til resesjon i USA. Veksten i bruttonasjonalproduktet var på svake 0,6 prosent i 4. kvartal, regnet som årlig rate. Arbeidsmarkedet viser klare svakhetstegn, med en svak utvikling i sysselsettingen og økt tilgang på nye arbeidsledige. Fallet i boligprisene har naturlig nok ledet til et fall også i boligbyggingen. Forbrukertilliten er på et svært lavt nivå og bedrifter innen både industri og tjenesteproduksjon er nå mer pessimistiske om fremtiden, og melder til dels om investeringskutt. For å prøve å unngå en resesjon har sentralbanken satt ned renten og myndighetene lagt fram en skattepakke for å stimulere økonomien.

Nedgangstider i USA har normalt gitt nedgangstider også i Europa. Arbeidsmarkedet i Euroområdet er imidlertid fortsatt godt, og arbeidsledigheten er nå på sitt laveste nivå på 25 år. Det er også sterk vekst i tysk industri, hvor ordreinngangen har økt med 10 prosent det siste året. En sterk Euro, høy inflasjon og dårligere utsikter for eksport bidrar imidlertid til større usikkerhet knyttet til utviklingen fremover.

Den økonomiske veksten i Kina har vært formidabel de siste årene. Myndighetene har derfor strammet inn pengepolitikken av frykt for overoppheting av økonomien. Til tross for dette er inflasjonen fortsatt på 7 prosent, som er det høyeste nivået på 11 år. Det er grunn til å vente ytterligere innstramminger i tiden som kommer. Tall fra 4. kvartal 2007 viser at den økonomiske veksten har dempet seg noe, men BNP steg likevel med 11,2 prosent fra året før. Den sterke veksten i Kina og andre fremvoksende økonomier, gjør trolig at den svake utviklingen i USA har mindre effekt på verdensøkonomien enn det som tidligere var tilfellet.

UTVIKLINGEN I NORSK ØKONOMI

Veksten i norsk økonomi var svært sterk gjennom 2007. Bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge økte med 6,0 prosent i løpet av året, noe som er den største veksten

siden 1971. Veksten var bredt basert og fant sted både i vare- og tjenesteproduksjon.

Den sterke økonomiske veksten har resultert i en kraftig økning i sysselsettingen. Veksten var spesielt sterk mot slutten av 2007, og økte med 30 000 fra september til desember. Den registrerte arbeidsledigheten er på sitt laveste nivå siden 1988, og tilgangen på ledige stillinger er på et svært høyt nivå. Vi gikk altså inn i 2008 med et svært høyt trykk i norsk økonomi.

I følge Teknisk beregningsutvalg, var lønnsveksten på 5,4 prosent i 2007. Dette er den høyeste lønnsveksten siden 2002. Det stramme arbeidsmarkedet med sterk vekst i etterspørselen etter arbeidskraft og stor mangel på arbeidskraft innen flere yrkesgrupper, gjør at lønnsveksten trolig vil bli høyere i år.

Høy kapasitetsutnytting, mangel på arbeidskraft og lavere internasjonal etterspørsel gjør at optimismen nå er noe lavere innen industrien enn det den har vært de siste årene. Tall fra 4. kvartal 2007 tyder imidlertid på en fortsatt sterk vekst i investeringene innen industrien i 2008, og ordrereservene var i samme periode 40 prosent høyere enn i 4. kvartal 2006.

Oljeinvesteringene var på rekordhøye 109,3 milliarder kroner i 2007, en vekst på 14,2 prosent fra året før. Anslag fra 1. kvartal i år tilsier en fortsatt sterk vekst i oljeinvesteringene, noe som vil gi betydelige vekstimpulser til deler av industrien også i år.

Lavt rentenivå, god reallønnsvekst og høy vekst i boligprisene har gitt svært høye boliginvesteringer de siste årene. Det siste året har imidlertid investeringene flatet ut og gått noe ned. Det økte rentenivået, sammen med nedgangen i boligprisene den siste tiden, gjør trolig at nivået på boliginvesteringene vil dempes noe i tiden som kommer.

UTVIKLINGEN FREMOVER

Norsk økonomi har de siste årene vært inne i en høykonjunktur som har vært drevet av blant annet høye oljeinvesteringer, høy innenlandsk etterspørsel og en internasjonal oppgangskonjunktur. Dette har gitt en sterk vekst i sysselsettingen innen alle næringer, bortsett fra jordbruk, skogbruk og fiske, og mer enn halvert arbeidsledigheten.

Tabell 1:
Arbeids- og velferdsdirektoratet sin vurdering av gjennomsnittlig antall arbeidsledige i 2008 og 2009. Forutsetninger om tiltaksnivået. Faktiske tall for 2007.

	2007	2008	2009
Registerte arbeidsledige (personer)	46 000	40 000	45 000
Registrerte arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken	1,9 %	1,6 %	1,8 %
Tiltaksplasser (ordinære arbeidssøkere)	10 121[1)]	11 450[2)]	11 450[3)]
Arbeidsledige, AKU i prosent av arbeidsstyrken	2,5 %	2,5 %	2,8 %

[1)] For 2007 er det brukt gjennomsnittlig antall personer i tiltak ved utgangen av måneden. Dette kan avvike noe fra antall tiltaksplasser.
[2)] Tiltaksnivået for 2008 er satt i tråd med det vedtatte statsbudsjettet for 2008. Dette inkluderer ikke de om lag 350 tiltaksplassene som Oslo kommune disponerer.
[3)] Beregningsteknisk er det forutsatt samme tiltaksnivå i 2009 som i 2008.

KILDE: NAV

Tabell 2:
Endringer i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet fra året før. Faktiske tall for 2007, prognoser for 2008 og 2009.

	2007	2008	2009
Arbeidsstyrke (AKU)	61 000	55 000	30 000
Sysselsatte (AKU)	81 000	55 000	20 000
AKU arbeidsledige	-20 000	0	10 000
Registrerte helt arbeidsledige (NAV)	-16 900	-6 000	5 000

KILDE: NAV

I tiden fremover er det grunn til å tro at vi vil få et mer delt arbeidsmarked, hvor noen næringer vil kunne få økt arbeidsledighet og redusert sysselsetting, mens andre vil oppleve vekst i sysselsettingen og lav arbeidsledighet.

Fortsatt høye oljeinvesteringer og store ordrereserver innen verftsindustrien vil trolig gi høy aktivitet innen denne delen av industrien. Samtidig vil lavere internasjonal etterspørsel kombinert med økt lønnsvekst, høyere rentenivå og en sterk kronekurs kunne gi vanskeligere tider for andre deler av den konkurranseutsatte industrien.

Innen bygg og anlegg har ledigheten gått noe opp de siste månedene, justert for vanlige sesongsvingninger. Den økte renten har sammen med nedgangen i boligprisene gjort husholdningene mer pessimistiske med tanke på fremtiden. Dette vil kunne bidra til å dempe boliginvesteringene ytterligere fremover. Tilbudet av boliger er også på et svært høyt nivå, og omsettingstiden øker. I samferdselssektoren vil det trolig fortsatt være store investeringsprosjekt innen både jernbane og vei, noe som vil komme anleggsnæringen til gode. Samlet er det likevel grunn til å tro at det kan bli noe dårligere tider for bygge- og anleggsnæringen.

Innen offentlig sektor er det grunn til å vente fortsatt økt sysselsetting og lav arbeidsledighet.

Samlet venter NAV at arbeidsledigheten vil flate ut i 2008, og at det i gjennomsnitt vil være 40 000 personer registrert som helt arbeidsledige. I 2009 forventer vi en økning i arbeidsledigheten slik at den i gjennomsnitt blir 45 000.

Sysselsettingen økte med hele 95 000 fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007, og det var i gjennomsnitt 2 484 000 sysselsatte i 4. kvartal. Vi venter at sysselsettingsveksten vil dempes betydelig utover året, slik at det blir 55 000 flere sysselsatte i gjennomsnitt i år enn det var i fjor. Hele denne veksten vil komme som økning i arbeidsstyrken, både på grunn av arbeidsinnvandring, økt yrkesdeltakelse og på grunn av at demografiske endringer i befolkningen.

I 2009 vil den økonomiske veksten dempes ytterligere. NAV forventer at sysselsettingen vil stige med ytterligere 20 000 dette året. De demografiske endringene vil også i 2009 gi en vekst i arbeidsstyrken, og sammen med arbeidsinnvandringen vil dette bidra til en vekst på 30 000 personer. Målt ved AKU, gir dette en økning i arbeidsledigheten på 10 000 personer.

Det er stor usikkerhet knyttet til disse anslagene. Norske kommuner er generelt svært konjunkturfølsomme, og har stor betydning for sysselsettingsutviklingen i Norge. En høyere lønnsvekst og økt arbeidsledighet vil gi økte utgifter og reduserte inntekter for kommunene. Dette kan gi nedgang i sysselsettingsveksten. På den andre siden vil en mer moderat internasjonal nedgang enn vi har lagt til grunn kunne gi en mer positiv utvikling enn i våre prognoser.

Arbeidsmarkedet fram mot 2030 – noen perspektiver

Av: Jorunn Furuberg, Anne-Cathrine Grambo og Torbjørn Årethun

SAMMENDRAG

Mange forhold ved samfunnsutviklingen vil ha betydning for den langsiktige utviklingen på arbeidsmarkedet. De neste 20 årene vil det oppstå ny teknologi, nye fagfelt og nye produksjonsområder som vi i dag ikke kjenner konsekvensene av for arbeidsmarkedet. I tillegg vil etterspørselen etter ulike typer arbeidskraft avhenge av den næringspolitikken som vil bli ført og innretningen på de offentlige utgiftene.

Tilgangen på arbeidskraft vil også ha stor betydning for arbeidsmarkedet fram mot 2030. Arbeidsstyrken vil avhenge av den demografiske utviklingen, størrelsen på arbeidsinnvandringen og yrkesdeltagelsen. Vi har god kunnskap om hvor store ungdomskull som vil komme inn på arbeidsmarkedet frem mot 2030. Disse kullene er allerede født, og dødeligheten i de enkelte aldersgruppene vil ikke forandres vesentlig i disse årene. Utviklingen i den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen og tilgangen på utenlandsk arbeidskraft er imidlertid forhold som er mer usikre. Innføringen av et nytt pensjonssystem, økningen i utdanningsnivået blant eldre og utviklingen i yrkesdeltagelsen blant personer med helseproblemer er faktorer som vil påvirke den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen.

Frem mot 2030 vil vi stå overfor tre hovedutfordringer på det norske arbeidsmarkedet:

- *En betydelig økning i behovet for arbeidskraft, særlig innenfor helse- og omsorgssektoren.*
- *En lavere andel av befolkningen vil være i arbeidsfør alder*
- *En høyere andel av befolkningen i arbeidsfør alder vil kunne være på helserelaterte ytelser på grunn av aldringen i den yrkesaktive delen av befolkningen*

For å kunne løse disse utfordringene, må den samlede tilgangen på arbeidskraft øke. Dette kan skje ved å:

- *Øke den innenlandske yrkesdeltagelsen*
- *Øke arbeidsinnvandringen*

For å kunne øke den innenlandske yrkesdeltagelsen må flere på helserelaterte ytelser komme ut i jobb, de eldre må stå lenger i arbeid og færre kvinner må jobbe deltid.

TILGANGEN PÅ ARBEIDSKRAFT

Økt yrkesdeltakelse blant kvinner

I Norge er yrkesdeltakelsen høy sammenlignet med de fleste andre land. Dette skyldes først og fremst høy yrkesdeltakelse blant kvinner og eldre. Figur 1 viser den samlede yrkesdeltakelsen blant kvinner og menn i årene 1972-2007. Yrkesdeltakelsen blant kvinner økte sterkt fra 1970-tallet og utover, og nådde en foreløpig topp i 2007 da 69,5 prosent av kvinnene i alderen 15–74 år var yrkesaktive. Selv om yrkesfrekvensen blant kvinner er høy i Norge, arbeider mange kvinner deltid. I følge Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) for 4. kvartal 2007 var gjennomsnittlig avtalt arbeidstid for sysselsatte kvinner 30,9 timer per uke mot 37,2 timer for menn.

Blant menn var den samlede yrkesfrekvensen høyest i 1982 da 79,4 prosent av mennene i alderen 16–74 år var yrkesaktive. Yrkesdeltakelsen blant menn falt i perioden 1989-1993 da det var en kraftig nedgangskonjunktur, og

Figur 1:
Yrkesdeltakelsen blant menn og kvinner 15–74 år[1], 1972–2007. Tall fra AKU.

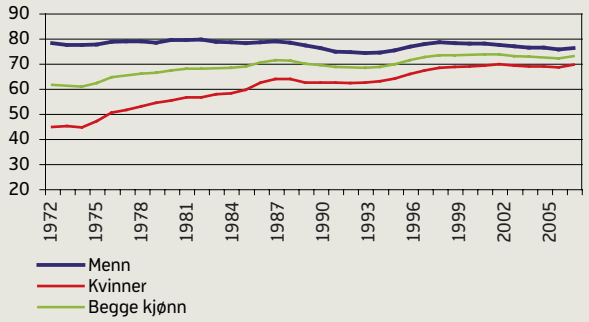

[1] Fra 2006 ble Arbeidskraftsundersøkelsen lagt om, blant annet ble alle 15 åringer inkludert i undersøkelsen. Omleggingen gjør at det er et brudd i tidsserien fra 2006, slik at tallene for 2006 og 2007 er noe lavere enn de ville ha vært uten dette bruddet.

Kilde: SSB

har siden ikke tatt seg helt opp på nivået fra starten av 1980 tallet.

Høyere yrkesdeltakelse blant eldre

Samlet yrkesdeltakelse blant alle menn i yrkesaktiv alder var rundt to prosentpoeng lavere i 2007 enn i 1998[2]. Forrige gang norsk økonomi var på toppen av en oppgangskonjunktur var i 1998. Yrkesdeltakelsen har falt i nesten alle aldersgrupper blant menn under 55 år. Blant menn over 55 år har imidlertid yrkesdeltakelsen økt med seks prosentpoeng. Den samme tendensen gjør seg enda sterkere gjeldende blant kvinner, der yrkesdeltakelsen har økt med ni prosentpoeng for de over 55 år.

Økningen for kvinnene må sees i sammenheng med at det på 1970-tallet var en kraftig økning i yrkesfrekvensen blant kvinner. Fra 1998 til 2007 har det kommet grupper av kvinner med høy yrkesfrekvens inn i aldersgruppen 55–74 år, mens grupper med lavere yrkesfrekvens har forlatt denne aldersgruppen.

Den økte yrkesdeltagelsen blant eldre gjenspeiler også at andelen blant de som har rett til AFP og som tar ut AFP har gått ned med om lag fire prosentenheter fra 2000 til 2007. De som tar ut AFP jobber også stadig mer ved siden av pensjonen (Lien 2007).

Stigende andel eldre i arbeid må sees i sammenheng med at utdanningsnivået er blitt høyere i denne gruppen. Yrkesdeltakelsen øker med økt utdanning. Dette er imidlertid ikke den eneste forklaringen, ettersom yrkesdeltakelsen har økt blant eldre på alle utdanningsnivå. En annen årsak kan være at helsetilstanden blant eldre er blitt bedre. Levealderen har økt både for kvinner og menn, noe som indikerer bedre helse. Høykonjunkturen de senere årene har også bidratt til at det er blitt lettere for eldre å fortsette i arbeidslivet.

Ved hvilken alder kan folk forventes å gå av med pensjon?

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år var i 2007 på 63,9 år, og utviklingen har siden 2003 gått i retning av en økning i den forventede pensjoneringsalderen[3]. Til tross for at AFP-ordningen isolert sett bidrar til å senke den reelle pensjoneringsalderen med om lag ett år, har en 50-åring i dag omtrent samme forventede pensjoneringsalder som en 50-åring hadde i perioden 1987–90. Dersom vi ser på den forventede pensjoneringsalderen ved fylte 18 år, finner vi derimot at det har vært en nedgang, fra 61,0 år i 2001 til 60,1 år i 2007. Det er særlig en økning i uførepensjoneringen blant personer under 40 år som trekker den forventede pensjoneringsalderen ned (Haga 2007).

Befolkningen blir eldre

I 2005 utarbeidet Statistisk sentralbyrå (SSB) en framskriving av befolkningen i årene 2005–2060 etter ulike alternativer for fertilitet, levealder og innvandring. I ettertid har det vist seg at innvandringen har vært langt høyere enn det som ble lagt til grunn i selv de mest optimistiske av SSBs alternativer. Vi har derfor laget en ny framskrivning av arbeidsstyrken basert på et alternativ med høyere innvandring (se faktaboks).

Når vi tar utgangspunkt i vekstratene i alternativet Høg vekst vil den samlede befolkning i år 2030 utgjøre i underkant av 5 840 000 personer mot 4 709 000 i gjennom-

Vi har lagt vekstratene i befolkningen i SSBs alternativ *Høg vekst* til grunn og framskrevet befolkningen i perioden 2008 til 2030. Dette er gjort med utgangspunkt i den faktiske befolkningen ved inngangen til 2007.

Alternativet *Høg vekst* bygger på forutsetninger om at samlet fruktbarhetstall øker fra 1,84 i 2004 til 2,2 i 2050. Forventet levealder for menn øker fra 77,5 år for menn født i 2004 til 86,5 år for menn født i 2050. For kvinner øker forventet levealder fra 82,1 år for de født i 2004 til 91,3 for de født i 2050. Netto innvandring forutsettes å være 16 705 per år i perioden fram til og med 2009, for deretter å øke til 24 000 per år gjennom resten av framskrivingsperioden.

Figur 2:
Estimert prosentvis endring i befolkningen i perioden 2007–2030 for ulike aldersgrupper.

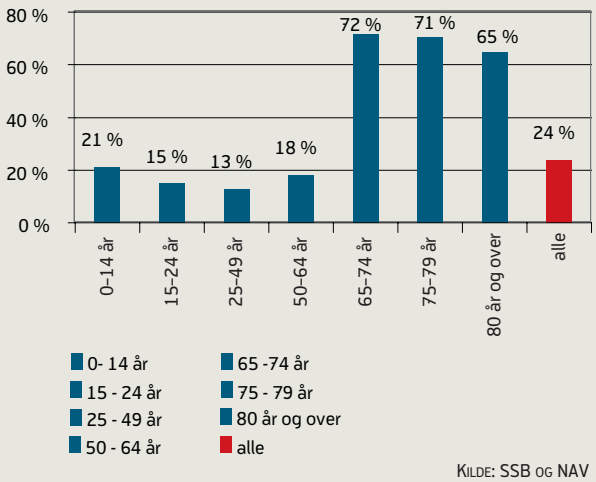

KILDE: SSB OG NAV

[2] På grunn av omlegginger av AKU kan tallene ikke direkte sammenlignes. Yrkesfrekvensene i 2007 blir derfor noe undervurdert sammenlignet med yrkesfrekvensene fra 1998.

[3] Med i beregningene inngår alderspensjon fra folketrygden, uførepensjonering og avgang med AFP.

snitt i 2007. Det vil si at den samlede befolkning vil vokse med 24 prosent fra 2007 til 2030.

Figur 2 viser at befolkningen vil vokse mest i aldersgruppen 65–79 år. Også for personer over 80 år vil det være en kraftig vekst. Størrelsen på befolkningen i aldersgruppen 80 år og eldre, har stor betydning for hvor mye ressurser en må regne med å bruke på eldreomsorg. Økt yrkesdeltakelse blant kvinner, og særlig blant kvinner over 50 år, tilsier at man i mindre grad kan basere deler av eldreomsorgen på frivillig innsats fra familien.

Lavere andel yrkesaktive i befolkningen i 2030

Dersom yrkesdeltakelsen blant kvinner og menn holder seg på 2007-nivå i de ulike aldersgruppene i tida framover, vil en stadig lavere andel av befolkningen være yrkesaktive. Dette skyldes at vekst i befolkningen først og fremst vil komme blant de eldre, der yrkesdeltakelsen er lavere.

Figur 3 viser utviklingen i arbeidsstyrken i perioden 2007–2030, som følge av endringer i aldersstrukturen i befolkningen. Figuren viser veksten i arbeidsstyrken dersom aldersstrukturen var den samme i hele framskrivingsperioden som den var i 2007, samt veksten i arbeidsstyrken når aldersstrukturen i befolkningen endrer seg som forutsatt i SSBs alternativ *Høg vekst*. Figuren viser at endringer i befolkningens alderssammensetning vil føre til at det blir 120 000 færre yrkesaktive i 2030 enn dersom alderssammensetningen hadde hadde vært som i 2007, forutsatt at yrkesdeltakelsen holder seg på 2007-nivå.

Figur 3:
Arbeidsstyrken 2007–2030 dersom yrkesdeltakelsen er på 2007-nivå. Alternativ med konstant yrkesdeltakelse i alderen 15–74 år og alternativ med konstant yrkesdeltakelse i ulike aldersgrupper.

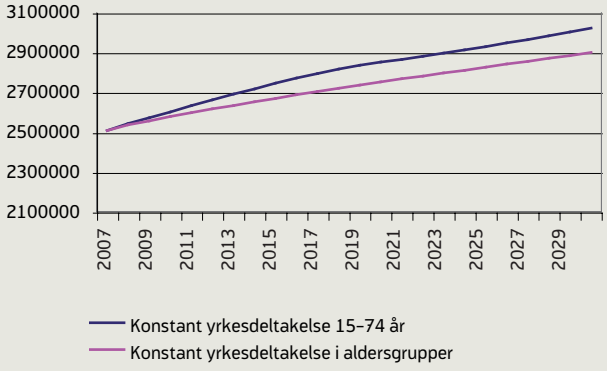

KILDE: SSB OG NAV

BEHOV FOR Å UTNYTTE ARBEIDSKRAFTSRESSURSENE

Den reduserte andelen yrkesaktive og den aldrende arbeidsstyrken vil isolert sett bidra til lavere økonomisk vekst fram mot år 2030. Denne utviklingen kan motvirkes ved å øke tilgangen på innenlandsk arbeidskraft og øke arbeidsinnvandringen. En økning i tilgangen på innenlandsk arbeidskraft vil innebære at det må bli færre personer som mottar helserelaterte ytelser (som for eksempel uføreytelser), at flere står lenger i arbeid og at færre kvinner jobber deltid. Frem mot 2030 vil trolig det økte behovet for arbeidskraft fortsatt overstige det innenlandske arbeidskraftpotensialet, slik at det blir nødvendig å dekke noe av det økte behovet gjennom arbeidsinnvandring.

Økt behov for etterutdanning

En utvikling med solid vekst i norsk økonomi baserer seg på et fleksibelt og omstillingsdyktig norsk næringsliv. En stadig sterkere globalisering vil bidra til å øke velstandsnivået i Norge. En mer åpen økonomi gjør imidlertid virksomhetene mer utsatt for endringer på verdensmarkedet. Behovene for omstilling i næringslivet øker som en konsekvens av dette. Økte behov for omstillinger som følge av strukturelle endringer vil også kunne skape økt arbeidsledighet. Dersom en større andel av arbeidskraften i økende omfang mangler den kompetansen som kreves for å gå inn i ledige stillinger, vil strukturarbeidsledigheten øke. Dette kan bidra til flaskehalser og økt mangel på arbeidskraft i enkeltsektorer, noe som igjen kan gi økt lønnsvekst som kan spre seg til hele økonomien. Det kan derfor argumenteres for at økt mangel på arbeidskraft kan bidra til at ledighetsnivået vil bli høyere enn det ellers ville vært.

Et økende utdanningsnivå i befolkningen vil gjøre det enklere å få til omstillinger. En eldre arbeidsstyrke trekker i motsatt retning. Tilgangen på nyutdannet arbeidskraft vil være relativt lav, noe som innebærer at det blir færre personer som kommer inn på arbeidsmarkedet med ny kompetanse. Dette vil øke behovet for etter- og videreutdanning av arbeidsstyrken.

Vi vet at yrkesdeltakelsen stiger med økt utdanningsnivå, mens arbeidsledigheten og uføreraten faller. I noen grad kan dette skyldes type arbeidsoppgaver og en seleksjon av bestemte personer inn til høyere utdanning. Det er likevel grunn til å tro at et høyere utdanningsnivå i befolkningen kan bidra til å dempe tilgangen til varige trygdeordninger og opprettholde yrkesdeltakelsen i de eldste aldersgruppene de nærmeste 25 årene.

UTNYTTELSE AV DE INTERNE ARBEIDS-KRAFTSRESSURSENE ER ET SENTRALT MÅL

Årsverk ute av produksjon som følge av helseplager eller arbeidsledighet

Arbeids- og velferdsdirektoratet har beregnet at det ved utgangen av 2007 var omlag 515 000 årsverk som mottok enten sykepenger, rehabiliteringspenger, tidsbegrenset uførestønad, varig uførepensjon eller var under yrkesrettet attføring. Dette utgjør om lag 16,5 prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder (16-66 år)[4]. I 1998 var de tilsvarende tallene henholdsvis 400 000 årsverk og 13,8 prosent av den yrkesaktive delen av befolkningen. Nesten hele denne veksten skyldes en økende gjennomsnittsalder i den yrkesaktive befolkningen.

I årene fremover vil gjennomsnittsalderen i den yrkesaktive befolkningen fortsette å øke. Da helseplager ofte stiger med økende alder, vil denne utviklingen isolert sett bidra til at flere årsverk går tapt i den daglige produksjonen av helsemessige årsaker. I figur 4 har vi fremskrevet antallet årsverk på henholdsvis uføreytelser, rehabiliteringspenger, sykepenger og yrkesrettet attføring under forutsetning av at andelen som mottar disse ytelsene for de enkelte aldersgrupper og kjønn vil være de samme i årene 2008–2030 som de var i 2007.

Figuren viser at aldringen i den yrkesaktive befolkningen isolert sett vil bidra til at antallet årsverk tapt i den daglige produksjonen vil øke fra om lag 515 000 ved utgangen av 2007 til om lag 610 000 i 2030. Veksten ligger gjennomsnittlig på mellom 4 000 og 5 000 årsverk per år frem til 2020, men avtar deretter til om lag 3 500 årsverk per år frem til 2030.

En av de store utfordringene i årene framover vil bli å kunne utnytte det stramme arbeidsmarkedet slik at flere av dem som har ulike helseplager kan bli værende i arbeid eller gjeninntre i arbeidslivet. Dette vil både bidra til å øke verdiskapningen i samfunnet, samtidig som flere kan leve av egen inntekt.

I løpet av de siste par årene har stadig flere i de vanskeligstilte gruppene på arbeidsmarkedet kommet i jobb, herunder yrkeshemmede og personer på helserelaterte ytelser. Erfaringene fra de siste 15–20 årene tilsier at det først er etter at en høykonjunktur har vart noen år at det blir skapt rom for å få utsatte grupper inn på arbeidsmarkedet i vesentlig utstrekning. Et fortsatt stramt arbeidsmarked de kommende årene vil derfor være det beste grunnlaget for å sikre at flere personer med svak tilknytning til arbeidsmarkedet kan få et varig fotfeste.

[4] Befolkningstall pr. 1. januar 2007

Figur 4.
Antall årsverk tapt i den daglige produksjonen pga helsesvikt. Historiske tall 1992–2007. Fremskrivninger 2008–2030.

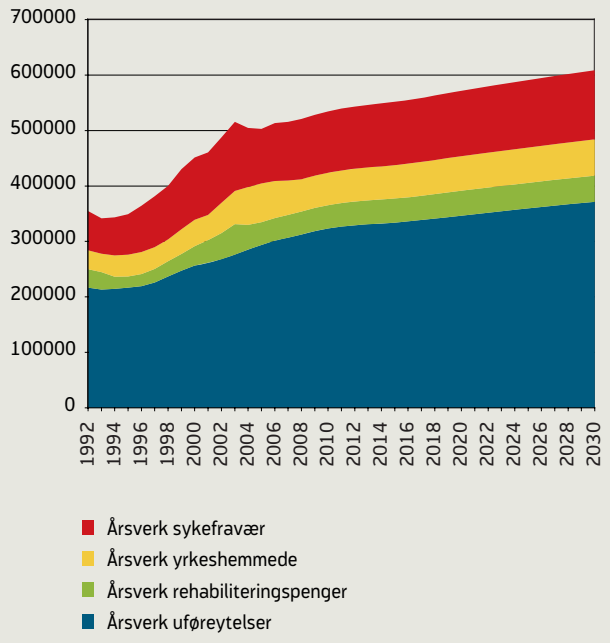

KILDE: NAV

De eldre i arbeidsstyrken

Både dagens alderspensjon i Folketrygden og dagens AFP-ordning inneholder svake insentiver til å kombinere jobb og pensjon. Dette skyldes at arbeidsinntekt utover et minstebeløp fører til en betydelig avkortning i pensjonen.

I det nye pensjonssystemet som innføres i 2010, rettes insentivene til økt arbeidsinnsats både inn mot de som er yrkesaktive og de som er pensjonister. Gjennom innføringen av fleksibel pensjonsalder, med en nedre aldersgrense på 62 år og en øvre grense på 75 år, hvor størrelsen på den årlige pensjonen blir gjort avhengig av avgangsalder, håper man å få flere til å utsette pensjoneringstidspunktet. Samtidig gjøres det en tettere kobling mellom arbeidsinntekt og pensjonsopptjening, blant annet ved at alle inntektsår teller med i beregningen av pensjonen. I tillegg til dette har man ønsket å stimulere dem som går av med pensjon til fortsatt deltakelse i arbeidslivet, ved at pensjonen ikke lenger skal avkortes mot en eventuell arbeidsinntekt.

En undersøkelse rettet mot et utvalg av sysselsatte som vil bli berørt av det nye pensjonssystemet (Grambo og Myklebø 2008), indikerer at omleggingen av alders-

pensjonen vil bidra til at flere vil stå lenger i jobb før de pensjonerer seg og at flere vil kombinere pensjon og jobb.

Resultatene fra spørreundersøkelsen tyder på at vi både blant pensjonistene og AFP-mottakerne har en ubrukt arbeidskraftressurs, og at insentivene i ordningen i framtida vil trekke flere i retning av å utsette pensjoneringstidspunktet og i større grad enn i dag delta i arbeidsmarkedet, også etter at de har tatt ut pensjon. Vi har ikke gjort noen egne beregninger på hvordan innføringen av fleksibel pensjonsalder vil slå ut for arbeidsstyrken, men Fredriksen m. fl. (2007) har beregnet at den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen, som en konsekvens av pensjonsreformen, vil øke med 1,6 år i 2030. Dette betyr at antallet pensjonister i 2030 vil være om lag 130 000 lavere enn det ville vært med dagens ordning.

I 2007 var det under en av fem AFP-mottakere som kombinerte jobb og AFP og under en av tjue alderspensjonister som gjorde det samme. Resultatene fra undersøkelsene nevnt ovenfor (Grambo og Myklebø 2008), indikerte at så mange som halvparten av AFP-pensjonistene og seks av ti arbeidstakere mente det var sannsynlig at de kom til å kombinere jobb og pensjon dersom de kunne gjøre det uten å få pensjonen avkortet mot arbeidsinntekten. På bakgrunn av disse resultatene har Arbeids- og velferdsdirektoratet foretatt ulike beregninger som viser hvordan det vil slå ut i arbeidsstyrken dersom flere ville velge å kombinere arbeid/pensjon. Vi har her lagt til grunn at andelen som går av med pensjon i de ulike aldersgruppene vil være den samme i 2030 som den var i 2007[5]. Beregningene sier da noe om virkningen på sysselsettingen av at de som ellers ville gått av med heltidspensjon kombinerer jobb og pensjon i en periode.

Disse beregningene er kun ment som en illustrasjon av konsekvensene dersom pensjonssystemet har de forutsatte effektene på arbeidstilbudet.

Av tabellen fremgår det at dersom det nye pensjonssystemet medfører at 30 prosent av alle som går av med pensjon arbeider i 50 prosent stilling ved siden av i ett år etter pensjonering, så vil arbeidstilbudet øke med om lag 12 000 årsverk i 2030. Dersom andelen som velger å jobbe halvtid i ett år ved siden av pensjonen øker til 60 prosent og disse velger å jobbe to år ved siden av pensjonen, blir det 48 000 flere årsverk i arbeidsstyrken i 2030.

Stort arbeidskraftspotensiale blant deltidsarbeidende kvinner

I følge AKU var det i 2007 gjennomsnittlig 653 000 personer som arbeidet deltid. Dette tilsvarte 20 prosent av de sysselsatte[6]. Blant kvinner arbeidet 31 prosent deltid i 2007. Størst andel med deltidsarbeid var det innenfor varehandel og i helse- og sosialsektoren. Blant de nordiske landene er andelen kvinner som arbeider deltid høyest i Norge og lavest i Sverige. Andelen deltidsarbeidede kvinner var i 2006 nesten dobbelt så høy i Norge som i Sverige[7]. Dersom andelen deltidsarbeidende kvinner i Norge kom ned på svensk nivå, ville dette økt arbeidstilbudet med om lag 55 000 årsverk (under forutsetning av at alle arbeidet 37,5 timer i uken i gjennomsnitt).

Innvandring gir løsninger og utfordringer

I løpet av 2005 ble det i alt gitt 37 200 arbeidstillatelser til borgere fra de nye EU-landene. I 2007 var dette økt til 77 000.

Arbeidsinnvandringen har to motstridende effekter på det norske arbeidsmarkedet. På den ene siden bidrar arbeidsinnvandring til å dempe eventuelle rekrutterings-

[5] Vi har også her benyttet SSBs fremskrivningsalternativ Høg vekst.

[6] Deltid er her definert som personer med en ukentlig arbeidstid på under 30 timer.

[7] I følge OECDs Employment outlook arbeidet 19 prosent av de sysselsatte kvinnene i Sverige deltid (definert som en ukentlig arbeidstid på under 30 timer), mens dette gjaldt for 33 prosent av de norske kvinnene.

[8] EU-12 består av Estland, Latvia, Litauen, Tsjekkia, Slovakia, Polen, Ungarn, Slovenia, Kypros, Malta, Romania og Bulgaria.

Tabell 1.
Økningen i antallet årsverk i 2030 dersom det nye pensjonssystemet øker arbeidstilbudet som angitt i de fire alternativene. Målt i forhold til å beholde dagens pensjonssystem.

Alternativ/årsverk mer i jobb i 2030	Flere årsverk i jobb i 2030
30 prosent av alle som pensjonerer seg i alderen 62–67 år har 50 prosent stilling i ett år	12 000
60 prosent av alle som pensjonerer seg i alderen 62–67 år har 50 prosent stilling i ett år	24 000
30 prosent av alle som pensjonerer seg i alderen 62–67 år har 50 prosent stilling i to år	24 000
60 prosent av alle som pensjonerer seg i alderen 62–67 år har 50 prosent stilling i to år	48 000

KILDE: NAV

problemer innenfor enkelte næringer. Arbeidsinnvandring kan således bidra til å dempe flaskehalsproblemer, redusere den innenlandske ledigheten og øke verdiskapningen. Denne effekten er høyere, desto større rekrutteringsproblemene er innenfor de aktuelle næringene. På den annen side, vil arbeidsinnvandring bidra til å fortrenge ufaglært norsk arbeidskraft og arbeidskraft med helseproblemer. Denne effekten er større i en nedgangskonjunktur enn i en oppgangskonjunktur. En hovedutfordring i årene framover vil derfor bli å sørge for at også ufaglærte og personer med helseproblemer får innpass i det etablerte arbeidslivet.

Behovene for arbeidsinnvandring i årene fremover

Selv med mobilisering av store deler av de innenlandske arbeidskraftsressursene, vil vi trolig også i framtiden ha behov for å importere arbeidskraft. Dette gjelder både fra land innenfor EØS-området og fra land utenfor Europa. Størrelsen på arbeidskraftimporten vil, i tillegg til graden av internmobilisert arbeidskraft, også avhenge av følgende forhold:

- Økt internasjonalt vare- og tjenestebytte kan erstatte deler av det fremtidige arbeidskraftbehovet. I stedet for at vi importerer arbeidskraft for å produsere industrivarer her hjemme, kan vi importere varene direkte fra andre land. Dette har også skjedd med deler av industrien i Norge de siste tiårene. Arbeidsintensiv industriproduksjon er blitt erstattet med import fra lavkostland som Kina og Taiwan
- I de nærmeste årene vil Norge fortsatt være et attraktivt land å arbeide i for EU-borgere, og da særlig østeuropeere. Etter hvert som den høye økonomiske veksten i Øst-Europa gir seg utslag i økt velstand, vil det bli mindre attraktivt for blant annet. polakker og baltere å ta midlertidig eller permanent arbeid i Norge. I tillegg vil også landene i Øst-Europa rammes av en «eldrebølge» i årene fremover, noe som vil gjøre knapphet på arbeidskraft til et stort problem over hele Europa og gi stor konkurranse om arbeidskraften. Dette vil kunne gjøre det vanskeligere for Norge å tiltrekke seg den ønskede arbeidskraften
- Erfaringene med EU-utvidelsen per 1. mai 2004, tilsier at desto flere fra et land som har arbeidserfaring fra det aktuelle immigrantlandet, jo flere arbeidsinnvandrere kommer etter.

Utfordringer ved arbeidsinnvandring til Norge

Det vil særlig være to utfordringer knyttet til arbeidsinnvandring. For det første vil det være en stor utfordring å sikre en stor nok andel arbeidsinnvandrere med faglært eller høyere kompetanse. På grunn av den sammenpressede norske lønnsstrukturen er vi et meget attraktivt immigrasjonsland for ufaglært arbeidskraft, men stiller betydelig svakere i konkurransen om den høyt utdannede arbeidskraften.

For det andre vil en høy arbeidsinnvandring trolig bidra til at ledigheten stiger til et høyere nivå i en nedgangskonjunktur. De fleste nye arbeidsinnvandrerne har kommet i konjunkturfølsomme næringer som bygg og anlegg, industri og delvis i privat tjenesteyting. Under en nedgangskonjunktur vil disse næringene bli sterkest rammet, noe som vil bidra til at enkelte arbeidsinnvandrere vil dra hjem, trolig først og fremst arbeidstagere fra de andre nordiske landene. Mange av arbeidsinnvandrerne fra Øst-Europa vil imidlertid ha lite å tjene på å vende hjem. Dette skyldes både at de vil ha opparbeidet seg dagpengerettigheter i Norge og fordi dagpengesatsen i Norge i de fleste tilfeller vil være betydelig høyere enn lønnsnivået i hjemlandet. Samtidig vil mange av disse ha ensidig arbeidserfaring og noen vil ha dårlige norskkunnskaper. Dette vil skape store utfordringer knyttet til formidling av disse gruppene til nytt arbeid i en nedgangskonjunktur.

BEHOVET FOR ARBEIDSKRAFT

I den økonomisk-politiske debatten har det vært diskutert hvorvidt staten skal drive aktiv næringspolitikk, og eventuelt hvordan en slik politikk bør utformes. Én måte kan være å legge forholdene spesielt til rette for enkeltsektorer som myndighetene mener vil ha særskilt gode vekstvilkår i Norge og der en forventer at etterspørselen vil øke i framtiden. Dersom myndighetene heller velger å følge en mer nøytral næringspolitikk, det vil si sikter mot å gi alle næringer de samme økonomiske rammevilkårene, vil dette føre til en annen næringsstruktur enn man får om det rettes selektive tiltak rettet mot enkeltnæringer. Valg av strategi kan ha stor betydning for framtidig behov for arbeidskraft i de ulike sektorene.

Også offentlig etterspørsel etter varer og tjenester vil kunne påvirke framtidig næringsutvikling. Det er politiske beslutninger som ligger til grunn for valget av den relative størrelsen på offentlig sektor og hvor store ressurser som skal anvendes til for eksempel skole, barnehager, eldreomsorg og infrastruktur. Begge disse forholdene vil kunne påvirke næringsutviklingen. Et annet eksempel er dimensjoneringen av utdanningen. Er det spesielle sektorer man særlig skal satse på å gi tilstrekkelig tilgang til arbeidskraft, eller er man mer opptatt av at alle som starter på en utdanning skal være godt kvalifisert til å ta denne utdanningen? Dette vil igjen kunne påvirke hvor mange personer i samfunnet som faktisk har den kompetansen som er nødvendig for å kunne jobbe i de ulike næringene.

Ungdommens valg av utdanningsnivå og utdanningsretning vil ikke bare påvirke tilgangen på arbeidskraft, men også etterspørselen. Økt utdanningsnivå vil føre til

vekst i sysselsettingen i næringer der mange har høy utdanning, som for eksempel i forretningsmessig tjenesteyting. Vi vil også få et høyere innslag av høyt utdannede personer i de aller fleste næringsområder.

Nedgang i sysselsettingen i industrien

Antall sysselsatte innenfor industrien har falt de siste 25 årene. Noe av nedgangen skyldes at virksomheter innenfor industrien har satt ut deler av produksjonen, såkalt outsourcing, til virksomheter i andre næringer som forretningsmessig tjenesteyting, og dermed blitt mer spesialiserte. Til tross for betydelig nedgang i sysselsettingen, har produksjonen innenfor industrien økt de siste 25 årene. Dette reflekterer at produktivitetsveksten har vært sterk. Dette er en utvikling som trolig vil fortsette og som vil innebære at det blir frigjort arbeidskraft til andre næringer som for eksempel helse, pleie og omsorg og undervisning.

Uendret sysselsetting i bygg og anlegg

Innenfor bygg og anlegg har sysselsettingen holdt seg omtrent uendret de siste 25 årene, når man tar hensyn til at det er store konjunktursvingninger innen denne næringen. I flere av konjunkturtoppene har tilgang av utenlandsk arbeidskraft bidratt til å dempe presset i økonomien. Det blir trolig stort behov for faglært arbeidskraft til bygge- og anleggsnæringen også de kommende årene, men det må påregnes betydelige konjunkturelle svingninger.

Figur 5.
Antall sysselsatte etter næring. Prosentvis endring fra 1980 til 2007.

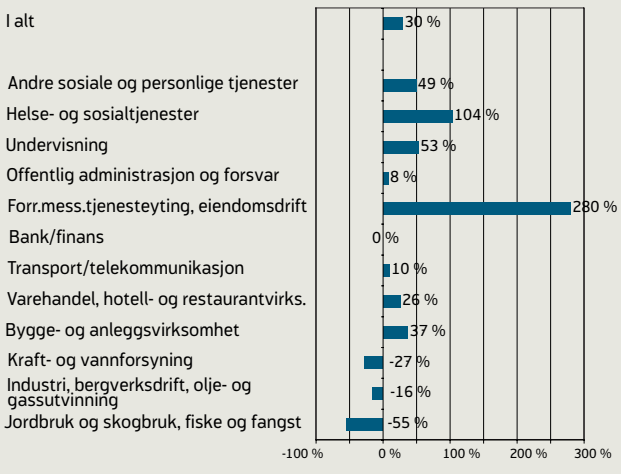

Kilde: SSB. Nasjonalregnskapet

Stor vekst i kunnskapsnæringer

Det har vært en formidabel vekst i sysselsettingen innenfor forretningsmessig tjenesteyting. Mellom 1980 og 2007 har antallet sysselsatte økt fra 77 000 til 292 000. Næringen består for en stor del av konsulentselskaper og har vokst seg stor blant annet som følge av at andre næringer har satt ut deler av driften til bedrifter i denne næringen. Fortsatt økt spesialisering av oppgaver i virksomheter og et fortsatt stigende utdanningsnivå i befolkningen, tilsier at veksten innen forretningsmessig tjenesteyting vil fortsette.

Behov for flere personer innen undervisning

Det vil ikke bli vesentlig vekst i antall barn og unge i løpet av neste 25-årsperiode, men økt behov for omstillinger og oppdatering av kunnskaper vil trolig øke etterspørselen etter lærerkompetanse. Fortsatt satsning for å få full barnehagedekning vil kreve en økning i antall førskolelærere. Gjennomsnittsalderen blant lærere er relativt høy, og det vil bli stort behov for å erstatte lærere som går av med pensjon. Dette gjelder i særlig grad realfagslærere.

Flere sysselsatte innen helse- og omsorgssektoren

Mellom 1980 og 2007 har det vært en dobling i antallet sysselsatte innenfor helse- og sosialtjenester, fra 239 000 personer til 486 000 personer. Dette betyr at om lag en av fem i arbeidsstyrken jobber med denne typen tjenester.

Det er flere drivkrefter som sannsynliggjør sterk vekst i sysselsettingen innenfor helse- og sosialtjenester framover. I framtiden vil det være langt flere eldre i befolkningen enn i dag, blant annet i de aller eldste aldersgruppene. Dette betyr økt behov for pleiepersonell. I tillegg vil den teknologiske utviklingen trolig gjøre det mulig å tilby flere typer helsetjenester, samtidig som både inntektsnivået og kunnskapsnivået i befolkningen vil øke. Dette tilsier at det ikke bare er en større andel av befolkningen som vil ha behov for helse-, omsorgs- og sosialtjenester, men også at den enkelte vil etterspørre mer av disse tjenestene. Framskrivninger har vist at det kan bli særlig stor mangel på hjelpepleiere, men det vil også være et stigende behov for leger og sykepleiere. Mangelen på leger og sykepleiere har imidlertid gått noe ned de siste årene som følge av flere nyutdannede og noe mindre vekst i sysselsettingen i kommunene og i helseforetakene.

REFERANSER

Bråthen, Magne (2007): *«Seniorenes tilknytning til arbeidsmarkedet styrkes»*. Arbeid og velferd 4/2007. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Fredriksen, Dennis/Stensnes, Kyrre/ Stølen, Nils Martin (2007): «Pensjonsreformen: Virkninger på arbeidstilbud, finansieringsbyrde og fordeling». *Økonomiske analyser 6/2007*. Oslo-Kongsvinger: SSB

Grambo, Anne-Cathrine/Myklebø, Sigrid (2008): *Hvordan vil pensjonsreformen påvirke pensjoneringsadferden?* NAV-rapport 1/2008. Oslo: Arbeids- og velferdsdiretoratet

Haga, Oddbjørn (2007): «Forventet pensjoneringsalder 1986–2006 – Unge uførepensjonister trekker pensjonsalderen ned». *Arbeid og velferd 2/2007*. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Lien, Ole Christian (2007): «Flere står lenger i jobb». *Arbeid og velferd 2/2007*. Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Fremskrivinger av antall uføre: To modeller – to svært ulike svar

Av Toril Berge

SAMMENDRAG

Arbeids og velferdsdirektoratet utarbeider budsjettprognoser for flere av folketrygdens ytelser. Et av de største kapitlene er utgiftene til uføreytelser. Sentralt i prognosene for denne ytelsen står fremskrivinger av antall mottakere. I dette arbeidet benytter direktoratet to ulike modeller. En statisk modell som tar som utgangspunkt at andelen uføre på hvert alderstrinn er konstant, og en dynamisk som tar utgangspunkt i at sannsynligheten for å bli ufør fra et alderstrinn til et annet er konstant – det vil si at uføreandelen i en gitt aldersgruppe et gitt år vil være en funksjon av denne sannsynligheten og uføreandelen i kohorten. Begge modellene tar utgangspunkt i den demografiske utviklingen, ved å ta hensyn til befolkningens sammensetning med hensyn til alder og kjønn. Modellene har ulike styrker og svakheter, og det knytter seg stor grad av usikkerhet til dem begge. Vi legger SSB sine befolkningsfremskrivinger til grunn i modellene, og dersom vi fremskriver til 2050 får vi en forskjell i resultat mellom de to modellene på hele 60 000 individer.

HVORDAN UTARBEIDES PROGNOSER FOR UTVIKLINGEN I ANTALL UFØRE?

Arbeids og velferdsdirektoratet benytter ulike metoder i prognosearbeidet knyttet til uføreytelsene. For kortsiktige prognoser, det vil si ca ett år frem i tid, legger vi mest vekt på utviklingen innenfor andre arbeids- og helserelaterte ytelser, slik som rehabiliteringspenger og sykepenger, samt den løpende utviklingen i antall uføremottakere. Disse metodene fungerer godt i det budsjettåret vi befinner oss i. Imidlertid har vi også ofte bruk for prognoser på lengre sikt. Statsbudsjettunderlaget klargjøres ett og et halvt år før statsbudsjettet legges frem, og i forbindelse med uføreutvalgets arbeid var det for eksempel nødvendig med fremskrivinger helt frem til 2050 (NOU 2007:4). Når tidshorisonten er såpass lang, knytter det seg stor usikkerhet til fremskrivingene, men behovet for et slags bilde av hvordan utviklingen kan forventes å bli er likefullt nyttig og nødvendig i et økonomistyringsperspektiv.

Uføreytelser

En uføreytelse skal sikre inntekt til livsopphold for personer som har fått inntektsevnen langvarig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte. Det finnes to ytelser: tidsbegrenset uførestønad og uførepensjon. Det medisinske inngangsvilkåret er det samme for de to ytelsene.

Fem vilkår må være oppfylt for å ha rett til en uføreytelse.

- Hovedreglen er at personen må ha vært medlem i folketrygden de siste tre årene fram til du ble ufør.
- Personen må være mellom 18 og 67 år.
- Inntektsevnen må være nedsatt på grunn av langvarig sykdom, skade eller lyte. Det er også et krav at sykdommen, skaden eller lytet er hovedårsaken til den nedsatte inntektsevnen.
- Personen må ha gjennomgått hensiktsmessig medisinsk behandling og attføring for å bedre inntektsevnen før en uføreytelse kan innvilges
- Inntektsevnen må være nedsatt med minst 50 prosent

HVA VET VI OM DE UFØRE?

Som grunnlag for prognosene ligger blant annet tidligere års utvikling på uføreområdet.

I figur 1 vises utviklingen i antallet som mottar en uføreytelse i perioden 1980–2007. Som vi ser av figuren har det vært en jevn økning i antallet uføre. Også når vi ser på antall uføre som andel av den yrkesaktive befolkningen

Figur 1:
Utvikling i antall mottakere av uføreytelser

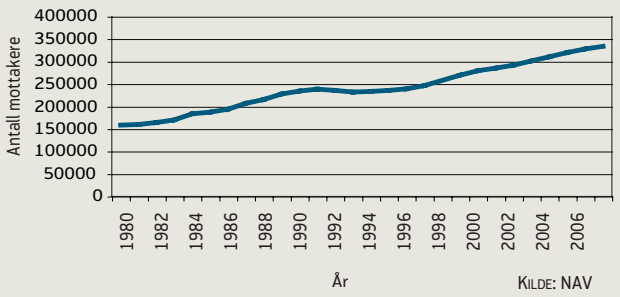

Kilde: NAV

Figur 2:
Antall uførestønadsmottakere som andel av befolkningen i yrkesaktiv alder (18–67 år)

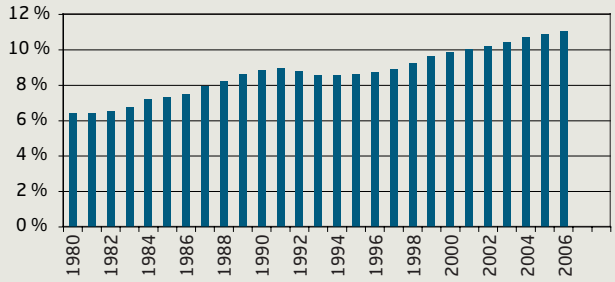

KILDE: NAV OG SSB

Figur 3:
Uføreandeler fordelt på alder og kjønn

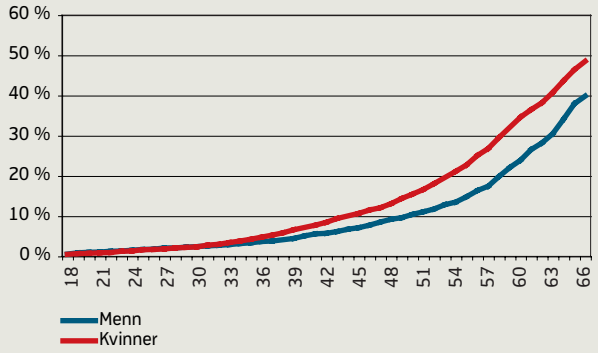

KILDE: NAV OG SSB

(figur 2), ser vi det samme mønsteret. Utviklingen kan altså ikke forklares med befolkningsvekst alene.

På uføreområdet vet vi at risikoen for å bli ufør øker med alder, og vi vet at mønsteret er ulikt mellom kjønnene. Mens ca 35 prosent av den kvinnelige befolkningen er ufør ved fylte 60 år, er andelen ca 49 når de fyller 66 år. Tilsvarende andeler for menn er 24 og 40 prosent. Fordelingen er ulik i ulike aldersgrupper, og dette er illustrert i figur 3.

Vi vet at yrkesbakgrunn (NOU 2007:4) og geografisk tilhørighet er viktig (Hauge og Bragstad 2007). Videre er det slik at mens yrkesmønstre, yrkesdeltagelse og flyttemønstre er faktorer som er vanskelige å fremskrive, er kjønns- og alderssammensetningen for en kohort kjent. Fødselskohortene har variert mye i størrelse, noe som vil kunne påvirke antall uføremottakere siden uføretilbøyeligheten altså øker med alder.

Dette betyr at det blir viktig at fremskrivingene av antall uføre tar hensyn til de faktiske befolkningssvingningene. For eksempel er det slik at størrelsen på et kull som fyller 67 i løpet av et prognoseår er viktig, siden det nesten entydig definerer avgangen fra uførepensjon til alderspensjon. Særlig i perioden vi nå er inne i, hvor vi opplever store svingninger i alderskullene som passerer 60 år, vil demografiske endringer isolert sett føre til betydelig vekst i antall uføre. I figur 4 er størrelsen på de ulike fødselskullene illustrert. Der ser vi at det på 30-tallet var forholdsvis små fødselskull, mens kullene allerede fra 1941–42 begynte å bli større. Rekordstore kull fikk vi i etterkrigsperioden. Dette er gruppen som vil nå pensjonsalder i folketrygden i 2011–2012.

Figur 4:
Størrelsen på fødselskohortene

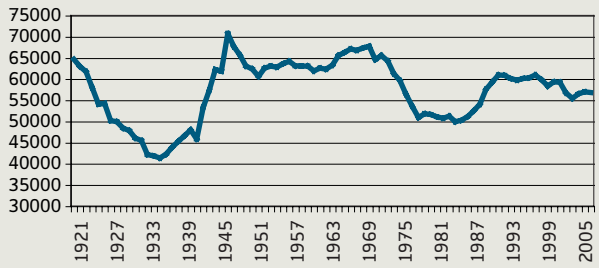

KILDE: SSB

Når vi benytter befolkningstall og ikke fødselskohorter i våre fremskrivinger, er det fordi vi så langt det er mulig, også ønsker å ta hensyn til inn- og utvandring.

SSB lager befolkningsfremskrivinger, og disse tar opp i seg befolkningens kjønns- og alderssammensetning. Disse fremskrivingene har ulike forutsetninger om fødselsrater og flyttinger mellom Norge og utlandet. I våre modeller benytter vi disse fremskrivingene og NAVs egne registre over stønadsmottakere. Vi bruker to ulike modeller, en statisk og en dynamisk. Det er det totale antallet mottakere av uføreytelser som blir fremskrevet, vi skiller ikke mellom tidsbegrenset uførestønad og varig uførepensjon.

Det er viktig å være oppmerksom på at siden våre modeller bygger på SSBs befolkningsfremskrivinger, blir de også svært følsomme for endringer i befolkningsutviklingen i forhold til det SSB har forutsatt. Vi ser allerede at fremskrivingene fra 2005 avviker en del i forhold til observert utvikling. Nivået på fremskrivingene våre er korrigert i forhold til observert utvikling de siste årene, men det er grunn til å vente at også veksttakten vil endres når nye befolkningsprognoser presenteres i mai.

Befolkningsfremskrivinger

Vi har lagt Statistisk sentralbyrås nasjonale prognoser for befolkningsvekst 2005–2050 til grunn for våre prognoser. SSBs nasjonale og regionale prognoser for befolkningsutvikling bygger på en del forutsetninger om fremtidig fertilitet, levealder, netto innvandring og regional mobilitet. For hver av disse variablene inneholder beregningsmodellene analyser av endringstendenser, slik at resultatet skal bli best mulig, i hvert fall på kort sikt. Det er likevel stor usikkerhet knyttet til utviklingen. SSB har utarbeidet flere alternativer, men vi har lagt alternativet som heter middels nasjonal vekst til grunn. Befolkningsfremskrivingene ble utarbeidet i 2005. Utviklingen de siste to-tre årene viser at innvandringen har blitt langt høyere enn forutsatt, og det er derfor grunn til å vente endringer når SSB legger frem nye fremskrivinger våren 2008.

KONSTANTE UFØREANDELER

Den første av modellene vi benytter, fremskriver på grunnlag av konstante kjønnsspesifikke uføreandeler. Den har som forutsetning at andelen uføre av befolkningen i en aldersgruppe er konstant fra år til år. Dvs. at dersom 43 prosent av alle kvinner på 63 år er uføre i 2006 tilsier vår modell at det alltid skal være slik at 43 prosent av de kvinnelige 63-åringene er uføre.

Bruk av denne modellen anslår som vist i figur 5 en økning fra om lag 330 000 mottakere i 2006, til om lag 410 000 mottakere i 2050. Modellen er statisk, bygget opp av få komponenter, og den egner seg også på andre ytelsesområder. Den blir blant annet brukt til å anslå når eldrebølgen treffer hjelpemiddelområdet (Gjerde 2007).

Figur 5:
Forventet antall mottakere, fremskrevet med konstante uføreandeler 2006–2050

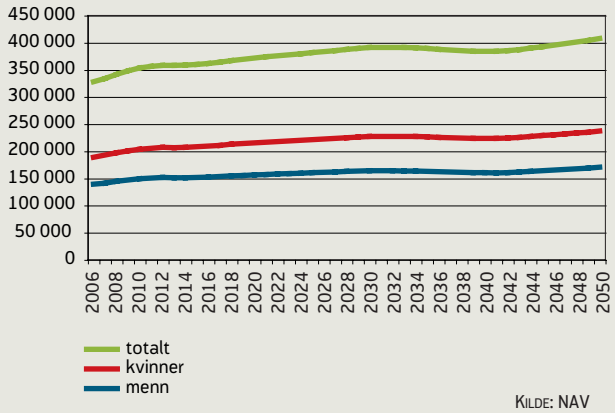

KILDE: NAV

Figur 6:
Demografiens betydning for utviklingen over tid

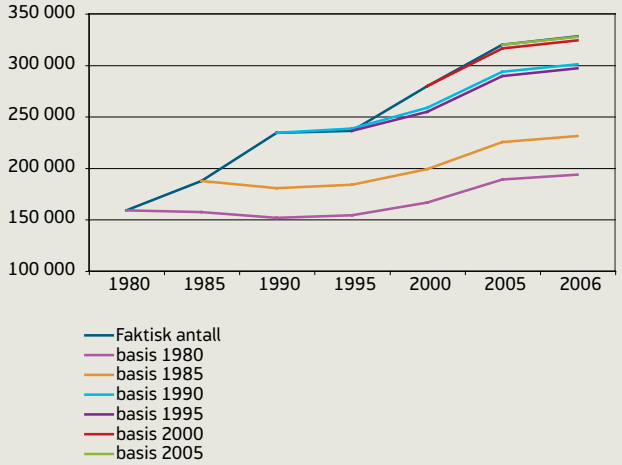

KILDE: NAV

Dersom vi tar utgangspunkt i uføreandelen i ulike år, og fremskriver med denne metoden på de faktiske befolkningstallene, kan vi få illustrert hvilke år aldersammensetningen ser ut til å ha betydd mye, og hvilke perioder det ser ut til å ha vært andre årsaker til utviklingen. I figur 6 illustreres hvilke resultat modellen ville ha gitt ved å ta utgangspunkt i uføreandelen fra ulike basisår.

Det denne figuren viser, er for eksempel at dersom du tar utgangspunkt i uføreandelene i 1980, ville antallet uføre ha økt med rundt 35 000 personer til 193 000 individer i 2006, som følge av den demografiske utviklingen. Imidlertid var faktisk antall uføre i 2006 ca 328 000 og utvikingen må derfor også ha andre forklaringer enn endret alderssammensetning. Slike forhold vil for eksempel kunne være endret helsetilstand i befolkningen, utstøtningsmekanismer i arbeidslivet og regelverksendringer. Som vi ser, er kurvene med basis i 2000 og 2005 svært nære den faktiske utviklingen, og av det kan vi trekke konklusjonen at mye av utviklingen de siste årene ser ut til å kunne forklares med befolkningens endrede alderssammensetning.

Utfordringen er at en slik statisk modell ikke tar høyde for at hver enkelt kohort gjennomgår en utvikling. Et eksempel på hvorfor dette kan være problematisk, er at dersom kohorten av kvinner som blir 63 år i 2007 allerede har en uføreandel på 55 prosent, tilsier modellen at andelen skal ned til 43. Det fremstår ikke som sannsynlig

For å møte denne problematikken, har vi derfor valgt å supplere våre prognoseverktøy med det vi kaller en tilgangsintensitetsmodell, der det er sannsynligheten for å bli ufør som er det konstante.

TILGANGSINTENSITET

Denne modellen har som utgangspunkt at når en kohort når en viss alder, så har kohorten allerede en utvikling når det gjelder antall uføre. Vi legger tilgrunn at det er sannsynligheten for å bli ufør fra et alderstrinn til et annet som er konstant. Denne sannsynligheten er alders- og kjønnsspesifikk, men antas konstant for alle fremtidige kohorter. Det betyr at uføreandelen i en gitt aldersgruppe et gitt år, vil være en funksjon av aldersgruppas konstante sannsynlighet for uførhet og uføreandelen i den spesifikke kohorten. En slik modell innebærer blant annet at vi tar hensyn til at helsetilstand kan variere mellom kohorter. Bruk av denne modellen anslår en økning fra ca 330 000 mottakere i 2006, til ca 470 000 i 2050 (figur 7).

Denne modellens svakhet er på mange måter det samme som styrken. Resultatene påvirkes sterkt av kohortens utvikling, og blir slik sett mer følsomme for kortsiktige svingninger. Vi har ved tidligere beregninger, for eksempel til Uføreutvalget, benyttet flere års gjennomsnitt for å beregne sannsynlighetene. Vi har imidlertid valgt å bruke kun tre års gjennomsnitt på ratene i resultatene vi presenterer her. Årsaken er at vi er i en periode med store omstillinger i arbeidslivet, endringer i arbeidsstyrkens sammensetning, svært godt arbeidsmarked og stadig flere som står lenger i jobb. Dersom det for eksempel skjer en endring i noen av de overnevnte vil dette påvirke uføreratene. Selv små endringer i sannsynlighetene gir store utslag. I figur 8 viser vi resultatet med en 15 prosent økning/reduksjon i sannsynlighetsratene.

Figur 7:
Forventet antall mottakere, fremskrevet med tilgangsintensitetsmodellen

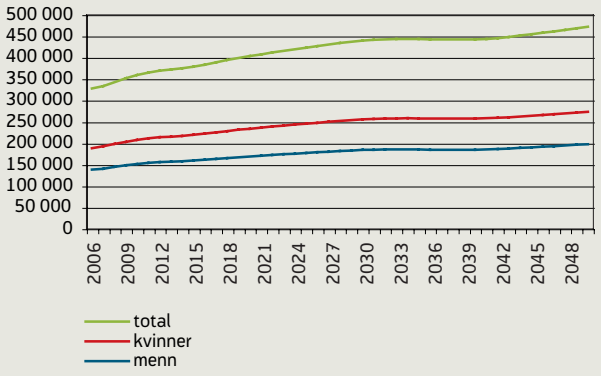

KILDE: NAV

HVORFOR TO SUPPLERENDE MODELLER?

De to modellene gir som vist svært ulike resultat. I 2050 er forskjellen på ca 60 000 individer, men allerede på kort sikt gir de oss ulike resultater, som illustrert i figur 9.

Det er videre slik at fremskrivingen med konstante uføreandeler gir et resultat som ligger over det som gis dersom sannsynlighetene reduseres med 15 prosent. Modellene gir ulike resultater, men de skal også tolkes ulikt. Dersom vi kjenner forutsetningene, og implikasjonene av modellene, kan resultatene fra fremskrivingene

Figur 8:
Modellens følsomhet for endring i sannsynlighetsratene

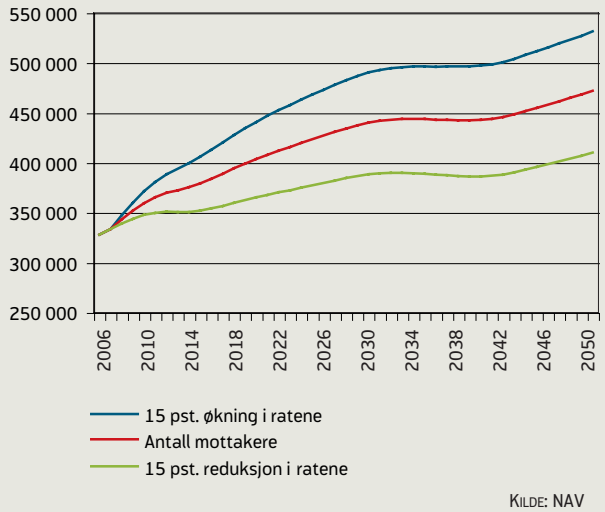

KILDE: NAV

Figur 9:
Fremskrevet antall mottakere på uføreytelsene, sammenligning av resultatene

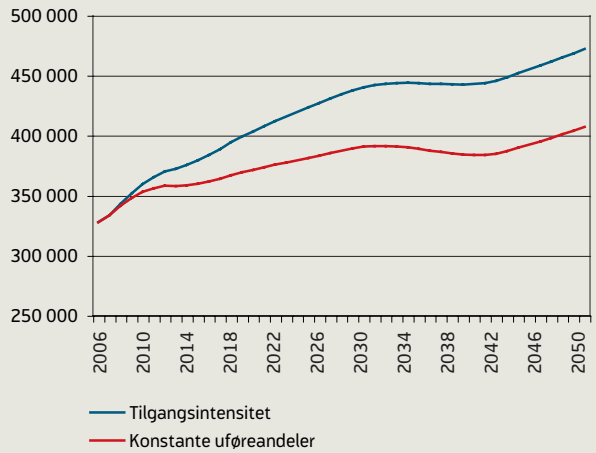

KILDE: NAV

brukes som underlag både til budsjettberegninger og til dimensjonering av reformer.

NOEN FORBEHOLD

Fremskrivinger av denne typen lages for mange av ytelsene NAV forvalter, og egner seg godt som grunnlag for budsjettprognoser. Det er imidlertid viktig å understreke at slike fremskrivinger tar utgangspunkt i antallet individer som mottar en uføreytelse, uavhengig av gradering. Det kan være flere av individene som mottar flere ulike trygdeytelser samtidig, så resultatene egner seg dårlig som grunnlag for å estimere hvor mange som står utenfor arbeidslivet. Dersom man ønsker å estimere hvor mange årsverk som har gått tapt, bør man derfor heller støtte seg på metoder slik som den Årethun og Kann (2007) beskiver i sin artikkel «580 000 utenfor arbeidslivet».

ER ALT FORUTBESTEMT?

Det vi her har vist er hvordan virkeligheten kan bli, dersom det eneste som endrer seg er størrelsen på fødselskullene. Disse fremskrivingene viser hva som kan skje hvis utviklingen holder seg slik den har vært, uten hensyn til endringer i regelverk og stønadsordningene. Modellene tar for eksempel ikke opp i seg endringer i oppfølgingsarbeidet knyttet til sykemeldte og attførte. Dersom flere enn tidligere går fra en trygdeytelse og over i jobb, vil også tilstrømningen til uføreytelsene gå ned.

REFERANSER

Gjerde, Sigurd (2007), « Fremtidige behov på hjelpemiddelområdet arbeid og velferd », Arbeid og velferd 2/2007, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Hauge, Linda og Bragstad,Torunn (2007) «Geografiske variasjoner i uførepensjon», Arbeid og velferd 2/2007, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Årethun, Torbjørn og Inger Cathrine Kann (2007), «580 00 utenfor arbeidslivet», Arbeid og velferd 4/2007, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet

NOU 2007:4 «Ny uførestønad og ny alderspensjon til uføre».

Overgang fra ledighet til arbeid i ulike konjunkturer

av Frøydis Bakken og Magne Bråthen

SAMMENDRAG

Med bakgrunn i to analyser gjennomført av NAV høsten 2007, belyser denne artikkelen hvordan forholdene på arbeidsmarkedet påvirker arbeidssøkernes overgang til arbeid.

Resultatene viser at uavhengig av konjunktursituasjonen er det menn i alderen 25 til 49 år, som har fagutdanning, er født i Norge, og er uten tidligere sykelønns- eller arbeidssøkerhistorikk som raskest går fra arbeidsledighet og over i jobb. Effekten av en høykonjunktur har imidlertid vært størst for de gruppene som befinner seg i utkanten av arbeidsmarkedet. Det rekrutteres bredere når etterspørselen etter arbeidskraft er stor, og det er lettere for arbeidssøkere med lavere individuelle jobbsjanser å komme i jobb. Sannsynligheten for å komme raskt i heltidsarbeid øker mest for kvinner, innvandrere fra ikke-OECD land, samt arbeidssøkere i de yngste og eldste aldersgruppene.

Analysene viser også at i tillegg til å komme raskere ut i arbeid, får en større andel av arbeidssøkerne fast jobb og en jobb som er relevant i forhold til utdanningsbakgrunn under en høykonjunktur.

INNLEDNING

Siden bunnen av forrige lavkonjunktur ble nådd høsten 2003, har situasjonen på arbeidsmarkedet endret seg radikalt. Sammenligner vi med samme tidspunkt i 2007, har den økende etterspørselen etter arbeidskraft ført til en generell sysselsettingsvekst og en halvering av den registrerte arbeidsledigheten. Denne artikkelen belyser hvordan arbeidssøkernes overgang til arbeid påvirkes av endringen i konjunktursituasjonen. Artikkelen bygger på to studier, en registeranalyse og en spørreundersøkelse, begge gjennomført av NAV.

Med data fra NAVs administrative registre, følger vi to grupper (kohorter) av ordinære arbeidssøkere. Den første kohorten påbegynte ledighetsperioden i en lavkonjunktur, nemlig første halvår 2003. Den andre påbegynte ledighetsperioden i løpet av første halvår 2005, en periode preget av en økende etterspørsel etter arbeidskraft. Videre er det benyttet en statistisk metode (konkurrerende risikomodell) som beregner arbeidssøkernes sannsynlighet for overgang til heltidsarbeid, deltidsarbeid, yrkeshemmet (attføring) eller annet, på ethvert tidspunkt i arbeidssøkerperioden. Ved å sammenlikne de to gruppenes sannsynlighet for å komme raskt over i heltidsarbeid, drøftes det hvordan situasjonen på arbeidsmarkedet påvirker overgangen til jobb.

Målet for den arbeidssøkende er å få jobb. Det å komme i jobb er imidlertid ikke et fullstendig suksessmål. En tilnærming for å nyansere bildet er å studere nærmere hva slags type arbeidsforhold de tidligere arbeidssøkerne får, og om dette endres i ulike konjunktursituasjoner.

Høsten 2007 utførte NAV en spørreundersøkelse blant i alt 5 600 personer som sluttet å være arbeidssøkere i september 2006. De tidligere arbeidssøkerne ble spurt om status på arbeidsmarkedet siste uke, om den eventuelle jobben de hadde fått var fast eller midlertidig, og om de kunne gi en vurdering av hvor relevant arbeidsforholdet var i forhold til utdanningsbakgrunn. Dette var en oppfølging av en tilsvarende undersøkelse gjort høsten 2003. Med bakgrunn i resultatene fra de to undersøkelsene kan vi få en indikasjon på hvorvidt arbeidssøkerne som har kommet i jobb har fått midlertidig eller fast ansettelse, og om de selv vurdere jobben som relevant i forhold til egen utdanningsbakgrunn.

KONJUNKTURENDRINGER GIR ENDRINGER I SAMMENSETTINGEN AV DE ARBEIDSLEDIGE

Tidligere analyser har vist at arbeidssøkermassen er ulikt sammensatt i en lavkonjunktur sammenlignet med en høykonjunktur (Bakken og Aasebø 2006). De som er ledige i en tid med lav arbeidsledighet og stor etterspørsel etter arbeidskraft, har i gjennomsnitt lavere jobbsannsynlighet og dårligere tilknytning til arbeidsmarkedet enn de som er ledige i en lavkonjunktur. For eksempel utgjør personer som har vært arbeidssøkere tidligere, såkalte gjengangere, en høyere andel av de ledige når tallet på arbeidssøkere går ned. Selv om gruppen av arbeidssøkere består av personer med en svakere tilknytning til arbeidsmarkedet i oppgangstider enn hva som er tilfelle i en lavkonjunktur, vil man forvente at den økte etterspørselen etter arbeidskraft også fører til at denne gruppen av ledige kommer raskere ut i arbeid.

Regresjonsmodellen vi har benyttet (konkurrerende risikomodell) gir mulighet til å se på effekten av å bli ledig i en høy- eller lavkonjunktur, når arbeidssøkerne ellers er like. Følgende variable er inkludert i analysen: Tilgangsperiode (1. halvår 2003 eller 1. halvår 2005), kjønn, alder, innvandrerbakgrunn, arbeidsmarkedskompetanse (det vil si utdanning og yrkeserfaring innen faglært manuelt -, ufaglært manuelt -, faglært ikke-manuelt -, ufaglært ikke-manuelt arbeid), vedtak om maksimal dagpengeperiode, andel av arbeidssøkerperioden som delvis ledig, andel av arbeidssøkerperioden som permittert, oppfølgingsaktiviteter fra NAV, arbeidssøkerhistorikk, dvs. har vært arbeidssøker siste 6 år eller ikke, antall dager som sykmeldt siste to år før tilgang og antall dager som yrkeshemmet siste seks år før tilgang.

Det kan imidlertid være uobserverbare kjennetegn ved arbeidssøkerne som påvirker både det å bli arbeidsledig, samt hvor lang tid det tar å komme tilbake i jobb. Uobserverbare kjennetegn kan typisk være motivasjon og nettverk.

Konkurrerende risikomodell

Den månedlige statistikken over arbeidssøkere som produseres av NAV, tar for seg beholdningen ved slutten av måneden. Nivået er betinget av hvor mange som blir ledige (tilgangen), og varigheten av arbeidssøkerperiodene. Tallene sier ikke noe om hvor lenge arbeidssøkerne er ledige, det vil si tid fra tilgang til avgang. De gir heller ikke mulighet til å avdekke endringer i sammensetningen av arbeidssøkerne, og hvordan disse endringene påvirker sannsynligheten for å avslutte arbeidssøkerperioden.

For å belyse de to momentene benyttes det i analysen en regresjonsmodell som kalles konkurrerende risikomodell. Ved hjelp av denne metodiske tilnærmingen tar vi utgangspunkt i en på forhånd definert arbeidssøkerperiode, og beregner den samlede sannsynligheten for overgangen til to eller flere statuser på ethvert tidspunkt, og for en gitt referanseperson. I vår analyse er følgende utfall (konkurrerende risikoer) definert: heltidsarbeid, deltidsarbeid, yrkeshemmet og annet. Annet består av statusene sykmeldt, rehabilitering, foreldrepenger, alderspensjon, AFP, uførepensjon, tidsbegrenset uførepensjon og utvandret.

Modellen fokuserer på den hendelsen som inntreffer først av de alternative statusene. Selve arbeidssøkerperioden vil alltid være større enn 0 dager, og det tas hensyn til at ikke alle arbeidssøkere opplever å avslutte arbeidssøkerperioden før datainnsamlingen avsluttes (sensurering).

I denne artikkelen fokuseres det på overgang til heltidsarbeid. For å presentere sannsynlighetene for at første etterfølgende hovedtilstand er heltidsarbeid på et gitt tidspunkt, benyttes såkalte kumulative insidensfunksjoner. Kurvene utrykker den samlede sannsynligheten for at referansepersonen er kommet i heltidsarbeid, i perioden fra arbeidssøkerperiodens start til et gitt tidspunkt.

Arbeidsmarkedskompetanse

Følgende kombinasjoner av fullført utdanning og yrkespraksis inngår i de fire grupperingene av arbeidsmarkedskompetanse:

Faglært ikke-manuelt arbeid
Personer innen yrkesgruppene helse, pleie og omsorg, bygg og anlegg, industriarbeid med høyere utdanning. I tillegg inngår ledere, ingeniør- og IKT-fag, undervisning, akademiske yrker, meglere og konsulenter fra alle utdanningsnivåer.

Faglært manuelt arbeid
Personer innen yrkesgruppene bygg og anlegg og industriarbeid med fullført videregående skole som høyeste fullførte utdanning.

Ikke-faglært ikke-manuelt arbeid
Personer innen yrkesgruppen helse, pleie og omsorg med grunnskole (GK) eller videregående skole (VKI). I tillegg inngår personer i barne- og ungdomsarbeid, kontorarbeid, butikk og salgsarbeid, reiseliv og transport, serviceyrker, og annet arbeid på alle utdanningsnivåer.

Ikke-faglært manuelt arbeid
Personer innen yrkesgruppene bygg og anlegg og industriarbeid med grunnskole (GK) eller videregående skole (VKI). I tillegg inngår personer i jordbruk, skogbruk og fiske på alle utdanningsnivåer.

Datagrunnlag

Registeranalyse
Dataene som denne analysen bygger på er hentet fra ulike registre administrert av NAV.

Datasettet består av 233 950 registrerte arbeidssøkere ved NAV, noe som omfatter alle nyregistrerte ordinære arbeidssøkere i første halvår 2005 (109 392) og i første halvår 2003 (124 587). Disse arbeidssøkerne følges til de avslutter sin arbeidssøkerperiode ved NAV og over i påfølgende hovedstatus. Datainnsamlingen er avsluttet ved utgangen av desember 2006 både for 2003- og 2005-kohorten.

Spørreundersøkelse
Utvalgsundersøkelsen blant tidligere arbeidssøkere ble utført høsten 2007. I alt 5 600 personer som sluttet å være arbeidssøkere i september 2006 fikk tilsendt et spørreskjema. Skjemaet inneholdt spørsmål om status på arbeidsmarkedet på flere ulike tidspunkt. De som var i jobb ble i tillegg bedt om å gi en vurdering av hvor relevant arbeidsforholdet var i forhold til utdanningsbakgrunn, yrkeserfaring og yrkesønske.

Av de som mottok spørreskjemaet fra NAV besvarte 2 407 personer spørsmålene. Dette ga en svarprosent på 43 prosent. Med utgangspunkt i totalpopulasjonen, det vil si de 14 646 ordinære arbeidssøkerne og 4 399 yrkeshemmede som utgjør alle arbeidssøkerne som sluttet å registrere seg ved NAV september 2006, er det beregnet vekter for respondentene basert på fylke, kjønn, og alder (inndelt i tre hovedgrupper: 16-24, 25-49, 50 +). Selve vektingene består i at observasjonene ganges slik at hver gruppe i utvalget blir den samme som i totalpopulasjonen.

KONJUNKTURSITUASJON OG JOBBSANNSYNLIGHET

Det som karakteriserer en arbeidssøker med høy sannsynlighet for å komme raskt i heltidsarbeid, er at vedkommende har sterk tilknytning til arbeidsmarkedet. Kjennetegn ved arbeidssøkerne som indikerer sterk arbeidsmarkedstilknytning kan for eksempel være at de har fulle dagpengerettigheter. Vedtak om dagpenger fattes ut fra tidligere inntekt, og sier derfor noe om tilknytningen til arbeidsmarkedet i tiden før de ble arbeidssøkere. Også permitteringsstatus indikerer tilknytning til arbeidsmarkedet, da arbeidsforholdet består i permitteringsperioden og arbeidstakeren har rett og plikt til å vende tilbake til arbeidet når permitteringstiden er over. Permitterte er altså fortsatt i et arbeidsforhold, noe som er en fordel fremfor arbeidssøkere som må søke om en helt ny jobb. Både det å være permittert og ha fulle dagpengerettigheter øker sannsynligheten for rask overgang til heltidsjobb.

Alder er korrelert med tid i arbeidslivet. Økende alder innebærer muligheten for å ha opparbeidet seg arbeidserfaring. Dette underbygges av at det er arbeidssøkere i aldersgruppen 25-49 år som har høyest sannsynlighet for raskt å komme i jobb. Både arbeidssøkere som er eldre og yngre har lavere sannsynlighet når alt annet er likt. Yngre har i mange tilfeller fersk og oppdatert kunnskap, men mindre erfaring. Mangel på arbeidserfaring kan være til hinder for å komme i jobb. Eldre har ofte lang arbeidserfaring, men i noen tilfeller kan for eksempel omstillinger gjøre at kompetansen deres ikke lenger er den som etterspørres. Arbeidsledighetsnivået er relativt lavere blant eldre, men når eldre først mister jobben, tar det ofte tid å komme tilbake i jobb.

Andre kjennetegn som har positiv effekt på det å ha overgang til heltidsjobb, er å være mann, født i Norge og det å ikke ha noen sykelønns- eller arbeidssøkerhistorikk. Arbeidsmarkedskompetanse fra faglærte manuelle yrker som bygg og anlegg og industri virker også positivt på sannsynligheten for heltidsjobb.

Hvilke kjennetegn som er gunstige med tanke på sannsynligheten for overgang til heltidsarbeid, er de samme for begge tilgangskohortene. De som ble arbeidssøkere i en høykonjunktur, det vil si 1. halvår 2005, går imidlertid raskere over i heltidsjobb enn de som ble arbeidssøkere i en lavkonjunktur, det vil si 1. halvår 2003. Dette illustreres i figur 1.

Figuren viser den samlede sannsynligheten for overgang til heltidsarbeid for en gitt referanseperson, på et hvert tidspunkt i arbeidssøkerperioden. Referansepersonen innehar de kjennetegnene som gir høyest sannsynlighet for overgang til heltidsjobb. Figuren viser at det er forskjeller mellom de som registrerte seg som arbeidssøkere 1. halvår 2003 og 1. halvår 2005. Arbeidssøkere

Figur 1.
Den samlede sannsynligheten for overgang til heltidsarbeid etter lengden på arbeidssøkerperioden, for en gitt referanseperson. 2003 og 2005.

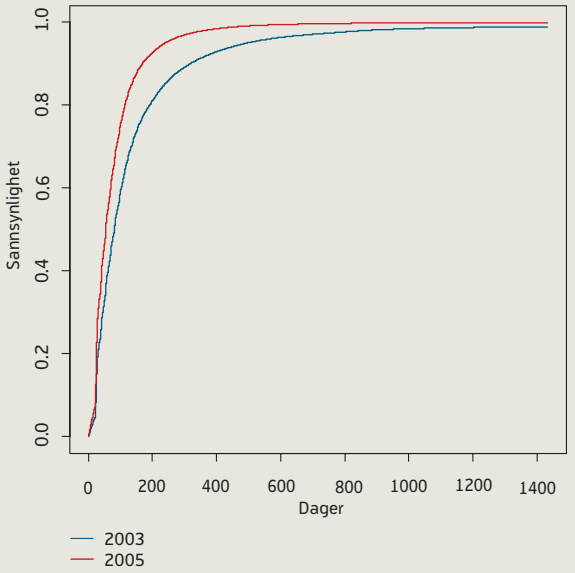

KILDE: NAV

som registrerte seg ved NAV i en oppgangskonjunktur har større sannsynlighet for å komme raskere i heltidsjobb enn de som ble arbeidssøkere i en nedgangskonjunktur.

Kurvene presentert i figur 1 kalles kumulative insidenskurver. Etter 200 dager som arbeidssøker er sannsynligheten for å ha kommet i heltidsjobb 81 prosent for personer i 2003-kohorten som har samme kjennetegn som referansepersonen. På samme tidspunkt er sannsynligheten 93 prosent for en tilsvarende arbeidssøker i 2005-kohorten.

Figuren viser at kurvene er mer sammenfallende den første tiden. For 2003-kohorten er den samlede sannsynligheten 21 prosent etter 30 dager, mot 31 prosent for 2005-kohorten. Forskjellen er størst etter en arbeidssøkerperiode på omkring 3 måneder, med en forskjell i den samlede sannsynligheten på 17 prosentpoeng. Den samlede sannsynligheten er da 75 prosent for 2005-kohorten mot 57 prosent for 2003-kohorten.

Kurvene nærmer seg hverandre i stor grad mot slutten av analyseperioden. Dette viser at arbeidssøkere med de samme kjennetegn har høyere sannsynlighet for å komme raskere i heltidsarbeid i en høykonjunktur enn i en lavkonjunktur, men at den samlede sannsynligheten utjevnes med tiden.

STØRST EFFEKT AV HØYKONJUNKTUR FOR DE MED SVAKEST TILKNYTNING TIL ARBEIDSMARKEDET

Konjunkturutviklingen er ikke en enhetlig størrelse, men utviklingen er forskjellig innen ulike regioner, sektorer og bedriftstyper. Det norske arbeidsmarkedet er på mange måter kjønnsdelt, og andelen menn og kvinner fordeler seg ulikt innen yrker og sektorer. Variabelen arbeidsmarkedskompetanse, som benyttes i figur 2 og 3, fanger i noen grad opp dette. Kjønnsforskjellene som kommer frem i figurene, og som består når det er kontrollert for en rekke kjennetegn, kan i stor grad forklares nettopp gjennom det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Når arbeidsledigheten tok til å falle i 2004, avtok den i første omgang mest for menn. Dette henger sammen med at menn i større grad enn kvinner arbeider i konjunktursensitive bransjer i privat sektor. Kvinner jobber i større grad enn menn i offentlig sektor, og det var først etter at etterspørselen etter arbeidskraft i offentlig sektor økte, som følge av økte kommunebudsjett, at ledigheten avtok også for kvinner.

Figur 2 og 3 viser at menn har høyere kumulativ sannsynlighet enn kvinner for å komme i heltidsjobb etter endt arbeidssøkerperiode. Dette gjelder for både 2003- og 2005-kohorten. I tillegg ser vi at de ulike kurvene konvergerer i større grad for menn enn for kvinner. Dette betyr at for menn er det slik at forskjellene mellom de to kohortene når det gjelder sannsynligheten for å være i heltidsjobb, utjevnes utover arbeidssøkerperioden. Etter 1400 dager er den nesten like høy for begge kohorter. For kvinner holder derimot forskjellene i sannsynlighet seg mellom kohortene gjennom hele arbeidssøkerperioden når det gjelder å komme i heltidsarbeid.

Blant menn er det arbeidssøkere med arbeidsmarkedskompetanse fra faglært manuelt arbeid som har høyest kumulativ sannsynlighet. Etter 1433 dager er sannsynligheten for å være i heltidsjobb 98,9 prosent for 2003-kohorten mens den er 99,9 prosent for 2005-kohorten. For kvinner er det arbeidsmarkedskompetanse fra faglært ikke-manuelt som har høyest kumulativ sannsynlighet og etter 1433 dager er den på 93,9 prosent for 2003-kohorten, mens den har økt til 99,8 prosent for 2005 kohorten på samme tidspunkt. Den kumulative sannsynligheten for menn er også høy for dem med bakgrunn fra faglært ikke-manuelt arbeid, men forskjellen mellom kohortene er ikke like stor (98,4 mot 99,8). Forskjellen mellom en høy- og en lavkonjunktur er altså større for kvinner.

Forskjellen i sannsynlighet for å komme i heltidsjobb i en lavkonjunktur sammenliknet med en høykonjunktur, er for begge kjønn størst blant dem med bakgrunn fra ufaglært ikke -manuelt arbeid. Det vil si grunnskole eller videregående skole, GK og VKI med yrkesklassifisering, helse, pleie og omsorg samt barne- og ungdomsarbeid,

Figur 2 og 3.
Samlede sannsynligheter for overgang til heltidsarbeid etter lengden på arbeidssøkerperioden, for referansepersoner med ulik arbeidsmarkedskompetanse. 2003 og 2005.

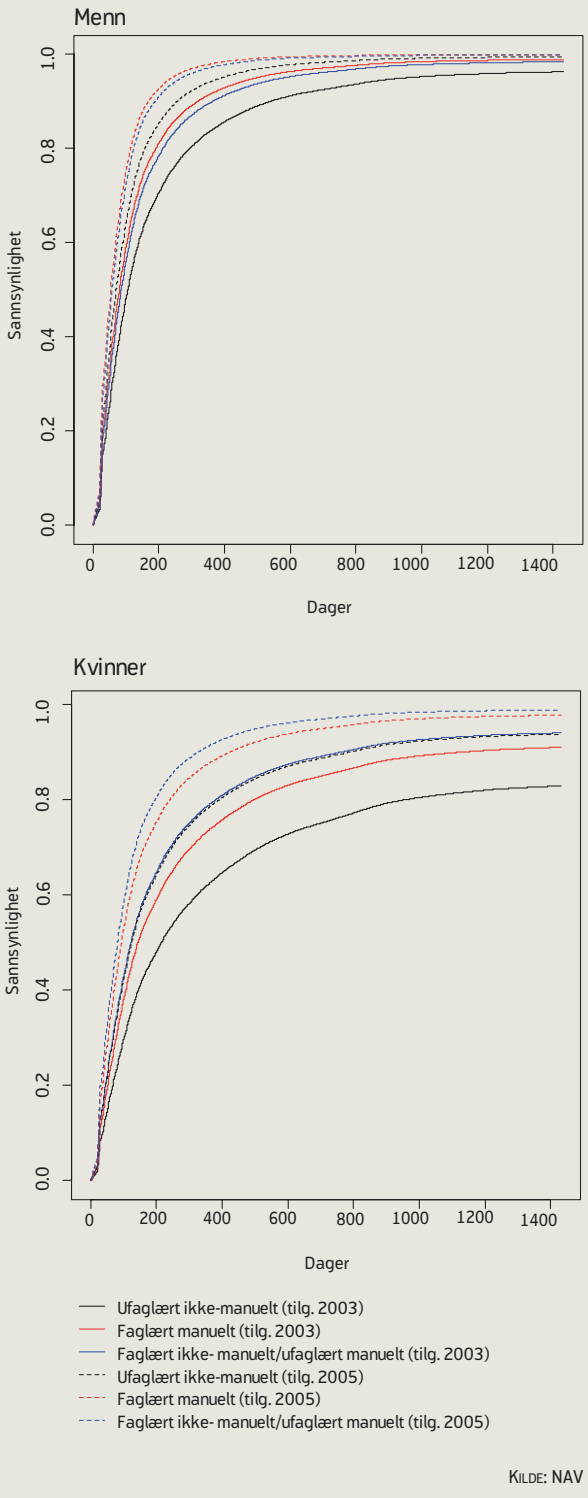

KILDE: NAV

kontorarbeid, butikk og salgsarbeid, reiseliv og transport, serviceyrker og annet arbeid på alle utdanningsnivåer. Forskjellen mellom en lav- og en høykonjunktur er betydelig større for kvinner (fra 82,8 til 93,7) enn for menn (96,3 til 99,4). Dette viser at det er dem med lavest sannsynlighet for overgang til heltidsjobb i utgangspunktet, både når det gjelder kjønn og arbeidsmarkedskompetanse, som drar størst fordel av gode tider i arbeidsmarkedet.

Andre kjennetegn som ofte knyttes til høyere ledighetsrater og vansker med å komme i jobb, er det å ha hatt en helse- og arbeidssøkerhistorikk, og det å tilhøre de yngste og eldste aldersgruppene. Resultatene fra konkurrerende risikoregresjonene viser at slike bakgrunnskjennetegn har mindre betydning for å komme i jobb i en høykonjunktur sammenlignet med en lavkonjunktur.

Det er for eksempel stor forskjell på sannsynligheten for å komme i heltidsjobb for personer som har hatt tidligere arbeidssøkerperioder og de som ikke har hatt det for 2003-kohorten, mens kurvene er nesten sammenfallende for 2005-kohorten. Også forskjellene mellom personer som har vært syke siste to år eller yrkeshemmet siste seks år sammenlignet med de som ikke har vært det, reduseres betraktelig i en høykonjunktur. Det er de yngste og de eldste arbeidssøkerne som har lavest sannsynlighet for å gå over i heltidsjobb, det vil si 19 år og yngre eller 60 år og eldre. Disse aldersgruppene har også størst effekt av en høykonjunktur.

FÆRRE MIDLERTIDIG ANSETTELSER

Til nå er det fokusert på overgangen fra ledighet til jobb for en rekke ulike grupper av arbeidssøkere, og hvordan denne overgangen påvirkes av at situasjonen på arbeidsmarkedet endres. Analysen har vist at effekten av en høykonjunktur har vært størst for de gruppene som har en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet. Sannsynligheten for å komme raskt i heltidsarbeid har økt mest for kvinner, innvandrere utenfor OECD land, arbeidssøkere i de eldste aldersgruppene, og de ufaglærte.

Ved hjelp av resultatene fra de to oppfølgingsundersøkelsene blant tidligere arbeidssøkere, ser vi avslutningsvis på i hvor stor grad disse gruppene får en fast eller tidsbegrenset stilling, og om jobben er relevant i forhold til utdanningsbakgrunn.

Figur 4 angir andelen av de sysselsatte som hadde en midlertidig stilling, ett år etter de sluttet å registrere seg ved NAV. Det vil si at for gruppen som avsluttet ledighetsperioden i oktober 2002, henviser tallene til situasjonen på arbeidsmarkedet høsten 2003, og for 2006-populasjonen er referansetidspunkt oktober/november 2007.

For hele gruppen av tidligere arbeidssøkere med jobb, sank andelen med et midlertidig ansettelsesforhold med fem prosentpoeng. Det vil si at flere av de ledige som gikk

Figur 4.
Tidligere arbeidssøkere som er sysselsatt ett år etter de sluttet å registrere seg i NAV, etter om de midlertidig ansatt.

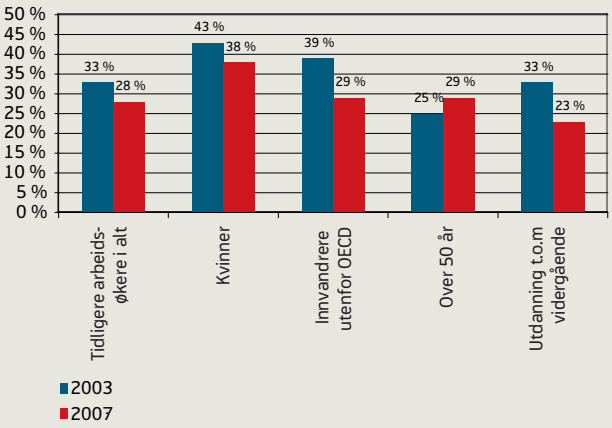

KILDE: NAV

ut i arbeid høsten 2006 fikk fast jobb og dermed en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet sammenlignet med de som sluttet å registrere seg ved NAV fire år tidligere. Av gruppene som i registeranalysen ble trukket frem som de med størst effekt av en høykonjunktur med tanke på overgang til jobb, viser figuren at bortsett fra for arbeidssøkerne over 50 år sank andelen med midlertidige ansettelsesforhold.

KVINNER OG INNVANDRERE FRA IKKE-OECD LAND GÅR I STØRRE GRAD OVER I RELEVANTE JOBBER VED HØYKONJUNKTUR

I oppfølgingsundersøkelsen inngikk det en sekvens med spørsmål som omhandler relevansen av den jobben de tidligere arbeidssøkerne har fått, sett i forhold til utdanningsbakgrunn. Utvalget ble bedt om å rangere i hvor stor grad jobben oppfattes som relevant, og svarene ble gitt på en skala fra 1 til 6. I figur 5 er svarene gruppert slik at kategorien «Relevant» omfatter karakterene 5 og 6. Andelen som oppgir at de er i en relevant jobb gir en indikasjon på om koblingen mellom arbeidssøker og arbeidsgiver har vært vellykket.

Ser vi på alle arbeidssøkere i jobb på de to referansetidspunktene, har ikke andelen som vurderer de har fått en relevant jobb i forhold til utdanningsbakgrunn endret seg. For kvinner og innvandrere utenfra OECD er det imidlertid en signifikant høyere andel blant 2006-populasjonen som anser jobben som relevant, sammenlignet med de som gikk ut i arbeid i 2002. Blant personer over 50 år og

Figur 5
Tidligere arbeidssøkere som er sysselsatt ett år etter de sluttet å registrere seg i NAV, etter om jobben er relevant i forhold til utdanningsbakgrunn.

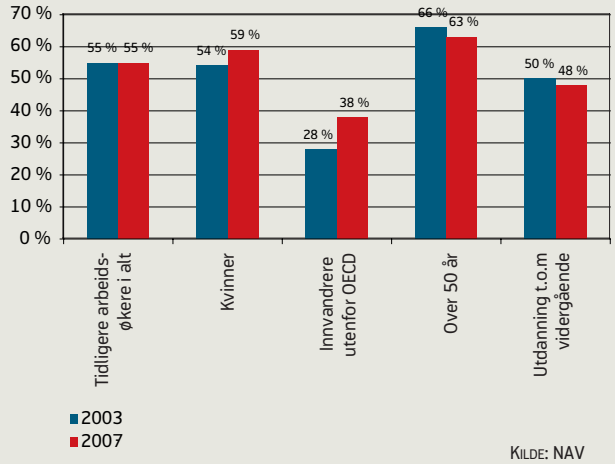

KILDE: NAV

de med videregående som høyeste fullførte utdanning, var det ingen signifikante forskjeller mellom de to gruppene.

Som nevnt fører konjunkturendringer også til endringer i hvem som utgjør gruppen av arbeidsledige. Datamaterialet vi har hatt til rådighet fra de to oppfølgingsundersøkelsene har enkelte begrensninger når det gjelder i hvilken grad vi har kunnet kontrollere for dette. Utvalgene som inngår er heller ikke identisk med populasjonen som utgjør den registerbaserte analysen. Vi kan allikevel konkludere med at for de gruppene som har hatt størst effekt av endringene i arbeidsmarkedet målt ved en raskere avgang fra ledighet og ut i arbeid, er den observerte bedringen ikke en følge av overgang til midlertidige eller mindre relevante jobber. Spørreundersøkelsen antyder tvert i mot at flere av de tidligere arbeidssøkerne som er sysselsatt har en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet ved en høykonjunktur.

REFERANSER

Bakken, Frøydis og Aasebø, Lars Christian (2006) *Fotfeste på arbeidsmarkedet.* Rapport om arbeidsmarkedet nr 3. 2006.

Reiersen, Tormod (2004a), «Oppfølgingsundersøkelse av arbeidssøkere som sluttet å melde seg ved Aetat høsten 2002. Del 1: Tilpasning på arbeidsmarkedet ett år etter», Rapport nr 1 / 2004, Aetat

Reiersen, Tormod (2004b), «Oppfølgingsundersøkelse av arbeidssøkere som sluttet å melde seg ved Aetat høsten 2002. Del 2: Yrkeshemmede arbeidssøkere», Rapport nr 2 / 2004, Aetat

Flere ventelønnsmottakere – en konsekvens av omstillingene i statlig virksomhet

Av: Jørn Handal

SAMMENDRAG

I desember i fjor mottok 1 578 personer ventelønn.Dette er en stønad som tidligere ansatte i offentlige virksomheter som er blitt overflødige som følge av omstillinger, har krav på.

Ventelønnsmottakere har relativt høy alder. Andelen av ventelønnsmottakerne som er i aldersgruppen over 60 år er 66,7 prosent. Til sammenligning utgjør denne aldersgruppen 10,5 prosent blant dagpengemottakere. Den høye alderen til ventelønnsmottakerne gjenspeiles også i lengden på den innvilgede stønadsperioden. Her er det de som har krav på ventelønn i mer enn syv år som utgjør den klart største andelen.

Tilgangen av nye ventelønnsmottakere sammenfaller i stor grad med de store omstillingene som flere statlige virksomheter har vært igjennom, slik som de store omstillingene i Telenor og Posten på midten av 90-tallet. Det finnes fortsatt personer som ble rammet av nedbemanninger i statlige virksomheter på 90-tallet som mottar ventelønn. De som kom med på ventelønnsordningen i 2006 eller 2007 utgjør en liten andel av ventelønnsmottakerne. Dette vil, sammen med høy alder blant majoriteten av ventelønnsmottakerne, innebære at antallet ventelønnsmottakere etter hvert vil gå sterkt ned.

Alderen til nye ventelønnsmottakere er gjennomgående høyere enn for dagpengemottakere. Mens 93 prosent av ventelønnsmottakerne var 50 år eller eldre i det de kom med på ordningen, utgjorde den samme aldergruppen 25 prosent av dagpengemottakerne. Varigheten på stønadsperioden for ventelønnsmottakerne er betydelig lenger enn for dagpengemottakerne, også når det justeres for alder.

INNLEDNING

I desember 2007 var det 2 024 personer som hadde rett til å motta ventelønn. Av disse mottok 1 578 ventelønn, mens 288 var i midlertidig arbeid som medførte bortfall av ventelønn og 151 var sykmeldte. I denne artikkelen vil det bare bli sett på de 1 578 personene som mottok ventelønn i desember.

I en tid med knapphet på arbeidskraft, er det et viktig mål for NAV å få flere ut i arbeid slik at sysselsettingsbehovene blir dekket. De som mottar ventelønn utgjør i så måte en uutnyttet ressurs for samfunnet. Denne artikkelen vil imidlertid ikke ta for seg de kostnadsmessige sidene ved denne ordningen, men heller fokusere på hvilke kjennetegn personer i denne gruppen har.

En viktig forutsetning for å kunne kreve ventelønn er at man er reell arbeidssøker. Dette gjelder også for dagpengemottakere, noe som i det følgende gjør det naturlig å sammenligne disse to gruppene.

Noen fakta om ventelønn

Ventelønn er en ordning som skriver seg langt tilbake i historien. Regler om ventelønn («ventepenger») ble innført i tjenestemannsloven av 1918. På dette tidspunktet fantes det ikke noen allmenn inntektssikringsordning ved arbeidsløshet i Norge, og denne ordningen var da ment for statlige ansatte som ble oppsagt. Ved en utarbeidelse av tjenestemannsloven i 1977, var det et mål at ventelønnen skulle tilnærmes ordningen med vartpenger. Dette innebar blant annet at stønaden ble økt fra å dekke 60 prosent til å dekke 66 prosent av tidligere lønn. Den någjeldende tjenestemannsloven fra 1983 videreførte i hovedsak bestemmelsene fra 1977. I 2002 ble reglene for å motta ventelønn strammet inn slik at de skulle sammenfalle mer med dagpengeregelverket. Blant annet ble varigheten på stønadsoppholdet kortet ned, slik at 12 år nå er det lengste man kan motta ytelsen. For å motta ventelønn må man enten være oppsagt på grunn av omstillinger, ikke ha de kvalifikasjonene som arbeidet krever, eller være varig uskikket til å forsvarlig utføre sin tjeneste på grunn av sykdom. Vedkommende må ha vært fast ansatt i to år, eller eventuelt midlertidig ansatt i fire år, for å kunne gjøre krav på ventelønn. Det kan kun tilstås ventelønn om det ikke finnes annet høvelig arbeid, noe som i praksis skal bety at den det gjelder må være reell arbeidssøker. Det er NAV som behandler og fatter vedtak i søknader som har med ventelønn å gjøre. I NAVs statistikk blir ventelønnsmottakere gruppert enten som helt ledige, delvis ledige, tiltaksdeltaker eller som andre arbeidssøkere.

ALDEREN TIL VENTELØNNSMOTTAKERE

Ventelønnsmottakerne består særlig av personer over 60 år (se figur 1). Denne gruppen utgjør 66,7 prosent av det totale antallet. Sammenlignet med alderssammensetningen til dagpengemottaker (se figur 2), er denne andelen langt høyere. Den høye alderen til ventelønnsmottakerne betyr at mange innenfor denne gruppen vil gå av med pensjon om noen år. Dette vil føre til at antallet ventelønnsmottakere trolig vil gå ned.

Den høye andelen i den eldste aldersgruppen må sees i sammenheng med måten omstillingene har skjedd på. Flere av de som ble oppsagt under de store omstillingene en del statlige virksomheter var igjennom, hadde ensidig kompetanse og lite variert yrkeserfaring. Dette gjorde at tilbudet om å motta ventelønn kanskje ble lettere å akseptere for personer innenfor denne gruppen.

Flere andre faktorer har også medvirket til at de eldre aldersgruppene utgjør en så stor andel blant ventelønnsmottakerne. En viktig grunn er at det ofte var eldre arbeidstakere som ble tilbudt ventelønn som en del av sluttpakken når nedbemanninger fant sted. Hvor lenge man kan motta ventelønn avhenger av hvor lenge man har jobbet i staten og alderen ved overgang til ordningen. Lengre ansiennitet og høyere alder fører altså til at man vil ha krav på å motta ventelønn for en lengre periode. En tungtveiende årsak er også den lite varierte yrkeserfaringen. De har ofte kun jobbet på én arbeidsplass i størsteparten av sitt yrkesaktive liv og har derfor mye av sin kompetanse knyttet til et begrenset arbeidsområde.

Figur 1:
Ventelønnsmottakere fordelt etter alder. Desember 2007.

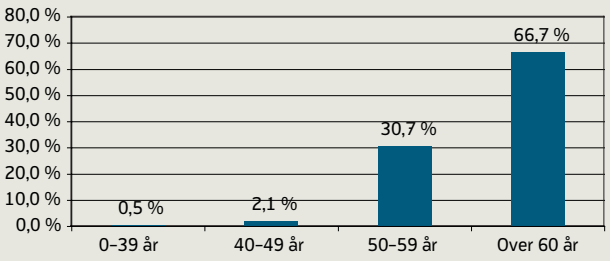

KILDE: NAV

INNVILGELSESPERIODE

I figur 3 kan vi se at en stor andel av ventelønnsmottagerne har fått innvilget ventelønn for en lang periode. Forklaringen på dette er at flere av de som nå mottar ventelønn kom med i ordningen før regelverksendringen i 2002. Etter at dette regelverket trådte i kraft, er 12 år det lengste man kan motta ventelønn.

Lange stønadsperioder blant ventelønnsmottagerne skyldes også at en sterk overvekt av eldre arbeidstakerne, som hadde jobbet lenge i bedriften, fikk tilbud om ventelønn som en del av en sluttpakke i forbindelse med nedbemanning.

47 prosent av ventelønnsmottakerne kom inn på ordningen etter regelverksendringen i 2002. I figur 4 og 5 ser vi også at de som mottok ventelønn før regelverksendringen, i noe større grad er dominert av personer som har fått innvilget ventelønn for en svært lang periode. En stor andel av de som kom med etter regelverksendringen i 2002 har fått innvilget en stønadsperiode på over 12 år. Dette kommer av at det i forbindelse med regelverksendringen ble innført en overgangsperiode som skulle gjelde inntil 1. januar 2005.

Figur 2:
Dagpengemottakere fordelt etter alder. Desember 2007.

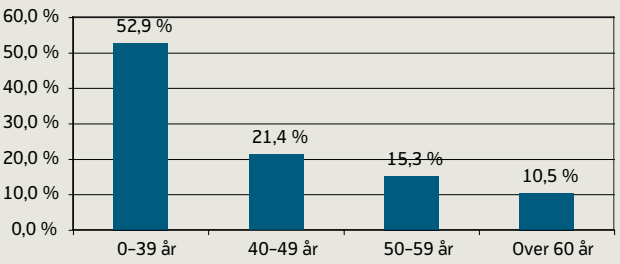

KILDE: NAV

Figur 3:
Ventelønnsmottagere fordelt etter hvor lenge de har krav på ventelønn. Desember 2007.

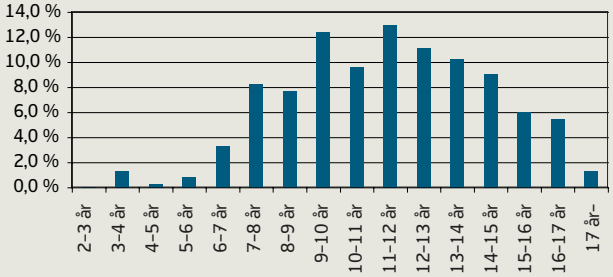

KILDE: NAV

Figur 4:
Ventelønnsmottagere fra perioden før regelverksendringen fordelt etter innvilgelseslengde. Desember 2007

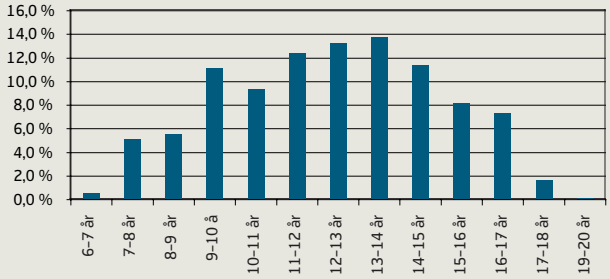

KILDE: NAV

Figur 5:
Ventelønnsmottagere fra perioden etter regelverksendringen fordelt etter innvilgelseslengde. Desember 2007.

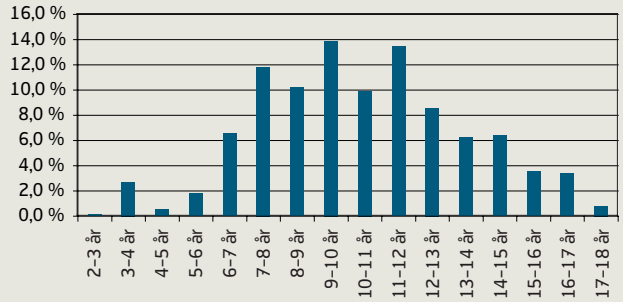

KILDE: NAV

Figur 6:
Ventelønnsmottakerne fordelt etter hvilket år de første gang mottok stønaden.

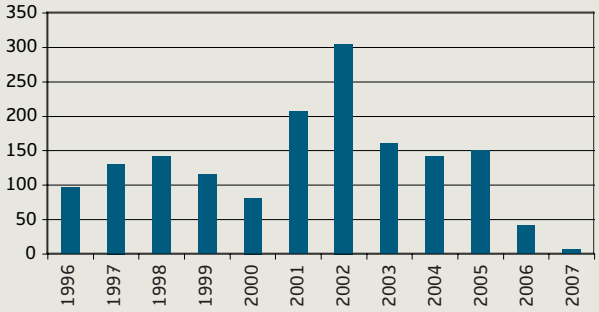

KILDE: NAV

Figur 7:
Ventelønnsmottakere fordelt etter alder ved overgang til stønaden. Desember 2007.

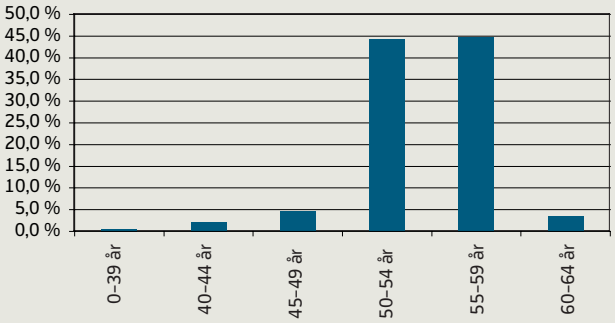

KILDE: NAV

ANTALLET NYE VENTELØNNSMOTTAKERE – HØYEST I 2002

Figur 6 viser fordelingen av ventelønnsmottakere fordelt etter hvilket år de kom med på ordningen. Den klart største gruppen utgjør de som ble oppsagt i 2002, mens også de som første gang mottok ventelønn i 2001 og 2003–2005 utgjør en stor andel. Det høye antallet i gruppene faller sammen med store nedskjæringer i flere statlige virksomheter i tidsrommet 2000 til 2003. Særlig Posten og Telenor gikk gjennom store omstillinger i denne perioden. I 2000 ble Telenor delvis privatisert og børsnotert, mens Posten ble omgjort til et statlig aksjeselskap i 2002. I tillegg ble den tidligere eneretten som Posten hadde på frakt av post, ytterligere innskrenket i 2003. Dette gjorde, sammen med et stadig mindre behov for frakt og økt bruk av elektroniske verktøy, at mange ansatte ble overflødige.

Totalt utgjør tidligere ansatte fra Posten 39 prosent av ventelønnsmottakerne. Andre store foretak er Telenor med 30 prosent og NSB med 11 prosent av ventelønnsmottakerne.

ALDER VED OVERGANG TIL VENTELØNN

Ventelønnsordningen ble som tidligere nevnt benyttet for å lette omstillingsprosessen da store statlige virksomheter skulle nedbemannes på slutten av 90-tallet og begynnelsen av 2000-tallet. Figur 7 gir en oversikt over hvor gamle de som mottar ventelønn i dag var da de kom med på ordningen. Gruppene 50–54 år og 55–59 år er de som klarest skiller seg ut. Totalt summerer antallet ventelønnsmottakere innenfor disse to gruppene seg til 1 405. Dette utgjør 89 prosent av alle ventelønnsmottakere.

Figur 8:
Dagpengemottakere ved utgangen av desember 2007 fordelt etter alder ved overgang til stønaden.

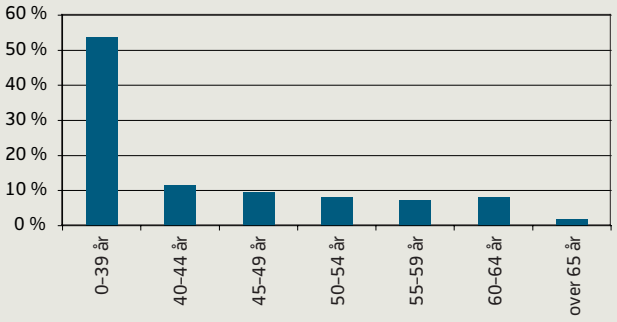

KILDE: NAV

Sammenlignet med dagpengemottakerne (se figur 8), er det store forskjeller i alderssammensetningen. Her utgjør de under 40 år den klart største andelen, med 54 prosent. Som tidligere nevnt, henger den store forskjellen i alderssammensetningen i stor grad sammen med måten nedbemanningen skjedde på.

FORSKJELLER I LENGDEN PÅ STØNADSPERIODEN MELLOM DAGPENGE- OG VENTELØNNSMOTTAKERE

Ved utgangen av desember 2007 var det i alt 26 140 arbeidssøkere som mottok dagpenger. På samme tid var det 1 578 personer som mottok ventelønn.

865 kvinner går på ventelønn, noe som utgjør 55 prosent av alle ventelønnsmottakere. Av den totale beholdningen av dagpengemottakere, utgjør kvinnene en andel på 48 prosent, eller 12 664 personer.

Det er store forskjeller i lengden på arbeidssøkerperioden for henholdsvis ventelønns- og dagpengemottakerne. Mens en gjennomsnittlig ventelønnsmottaker som kom med etter regelverksendringen har mottatt ytelsen i overkant av fire år, er varigheten til en gjennomsnittlig dagpengemottaker på omkring fire og en halv måned. Alderssammensetningen til de to gruppene ved overgang til de to stønadene er også ulik. Mens ventelønn ble en del av en sluttpakke som særlig ble tilbudt de eldre arbeidstakerne, har gruppen som mottar dagpenger en helt annen alderssammensetning. Personer i aldersgruppen over 50 år utgjør den største andelen når det gjelder ventelønnsmottakerne. 97,4 prosent er over 50 år (se figur 1). For dagpengemottakerne er derimot bildet helt annerledes, ved at det er de under 39 år som utgjør den største andelen (se figur 2).

Alderssammensetningen kan være en viktig grunn til at varigheten på stønadsoppholdet er så ulik mellom de to stønadsgruppene. Eldre arbeidssøkere er som oftest vanskeligere å omkvalifisere til nye ledige jobber. Dette betyr at, alt annet likt, så vil det gå lenger tid å få en arbeidssøker som er eldre ut i arbeid. For å kunne se på hvor mye denne forskjellen i alderssammensetningen utgjør har vi derfor sett på hvor lang den gjennomsnittlige varigheten blir hvis ventelønnsmottakerne som kom med etter regelverksendringen, hadde hatt den samme aldersstrukturen som dagpengemottakere. Det viser seg da at denne aldersjusterte varigheten minker med 27,2 prosent i forhold til den reelle varigheten. Denne justerte varighetsperioden blir dermed på oppunder tre år, noe som likevel er langt over den gjennomsnittlige varighetsperioden til en dagpengemottaker. Vi ser dermed at den store forskjellen i varighetsperioden av stønadsoppholdet bare i begrenset grad kan forklares med forskjeller i alderssammensetningen.

Utviklingen i langtidsledigheten

Av Torbjørn Årethun

SAMMENDRAG

I perioden 2003 til 2007 har antall helt ledige blitt halvert. Nedgangen i ledigheten har vært større:

- *for menn enn for kvinner.*
- *for de under 60 år enn for de over 60 år*
- *for dagpengemottagere enn for personer uten rett til dagpenger*
- *for nordmenn enn for innvandrere fra land utenfor OECD-området*
- *for ufaglærte og faglærte enn for helt ledige med høyere utdanning.*

I alle disse gruppene har det vært en nedgang i ledigheten både blant personer med korte og noe lengre arbeidssøkerperioder, men reduksjonen har vært størst for ledige med de korteste arbeidssøkerperiodene. Det har imidlertid blitt flere helt ledige med en arbeidssøkervarighet på 4 år og mer fra 2003 til 2007. Denne utviklingen har ført til at den gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten for helt ledige har økt med 23 prosent. Ledighetens sammensetning har dermed endret seg betydelig i disse fire årene. Færre blir ledige, men de som er arbeidsledige er ledige over lenger tid. Den samlede ledigheten blir således fordelt på færre personer.

INNLEDNING

I perioden fra 2003 til 2007 har antallet helt ledige blitt betydelig redusert. Endringen i beholdningen av helt ledige i løpet av en bestemt periode kan, i teorien, beskrives som summen av to faktorer: Endringer i tilgangen på helt ledige i perioden og endringer i den gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten blant helt ledige. Denne sammenhengen gjelder kun under meget strenge forutsetninger. Den viktigste forutsetningen er at den kun gjelder eksakt med et betydelig tidsetterslep. Dersom vi for eksempel antar at tilgangen på arbeidssøkere er på 12 000 i måneden, og at gjennomsnittlig arbeidssøkervarighet er på 6 måneder, vil det i likevekt være 72 000 helt ledige. Antar vi så at tilgangen går ned til 10 000 i måneden, mens gjennomsnittlig arbeidssøkervarighet er uendret på 6 måneder, vil det ta ytterligere 5 måneder fra endringen i tilgangen til det siste kullet med 12 000 går ut av beholdningen og vi er i ny likevekt. I praksis vil vi aldri observere den langsiktige sammenhengen mellom de to størrelsene fordi det nesten kontinuerlig skjer endringer enten i tilgangen eller den gjennomsnittlig varigheten. Slike endringer medfører at en aldri vil kunne observere den eksakte, langsiktige sammenhengen.

En annen viktig forklaring til at det ikke vil kunne observeres en eksakt sammenheng mellom de ovennevnte størrelsene, skyldes at det er ulike populasjoner som ligger til grunn for de tre størrelsene. Inkludert i arbeidssøkervarigheten for helt ledige ligger også perioder som yrkeshemmet, mens det i tilgangen og beholdningen ligger kun helt ledige. Dette har ført til at den gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten blant helt ledige er lenger enn den ville vært om vi kun hadde målt tid som ordinær arbeidssøker. Antallet yrkeshemmede har økt fra 2003 til 2007, noe som trolig har ført til at økningen i arbeidssøkervarighet er blitt høyere enn den ville vært dersom tid som yrkeshemmet var blitt utelatt fra varighetsbegrepet.

Selv om det ikke er mulig å observere den nøyaktige sammenhengen, vil det allikevel være noen grad av samvariasjon mellom endringer i tilgangen, endringer i beholdningen og endringer i gjennomsnittlig varighet.

Hvilken av de to faktorene som har hatt størst betydning, er avgjørende for om ledigheten er blitt jevnere fordelt mellom ulike arbeidssøkergrupper eller om ledigheten er blitt mer konsentrert om færre grupper. Dersom nesten hele nedgangen skyldes færre nye arbeidssøkere, vil det innebære at bedringen på arbeidsmarkedet i større grad har kommet nykommere/korttidsarbeidssøkere til gode og i mindre grad har ført til en nedgang i antall helt ledige med lange arbeidssøkerperioder bak seg.

På den annen side, dersom nesten hele nedgangen skyldes at varigheten på arbeidssøkerperiodene er blitt betydelig kortere, vil det innebære at bedringen på arbeidsmarkedet i større grad har kommet langtidsarbeidssøkere til gode og at varighetsfordelingen blant de ledige er blitt jevnere.

Hoveddelen av artikkelen vil omhandle utviklingen i varighetsfordelingen for ulike grupper av helt ledige. Vi vil blant annet se på om enkelte grupper av ledige med lange arbeidssøkerperioder bak seg har hatt en spesielt

stor nedgang, og eventuelt hvilke grupper som har hatt en moderat nedgang i antallet helt ledige langtidsarbeidssøkere. Videre vil vi se på om andelen langtidsarbeidssøkere er særlig høy innenfor enkelte grupper, for eksempel innvandrere, de med lav utdanning, eldre og/eller de med dagpengerettigheter.

Nedgangen i beholdningen av helt ledige siden 2003 skyldes lavere tilgang på nye arbeidssøkere

I perioden 2003 til 2007 har beholdningen av helt ledige blitt halvert. I samme periode gikk tilgangen av helt ledige ned med 45 prosent, mens den gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten økte med 23 prosent. Dette viser at den viktigste grunnen til nedgangen i ledigheten de siste 4 årene er at det har kommet færre nye ledige inn i beholdningen. Økningen i gjennomsnittlig arbeidssøkervarighet har, isolert sett, bidratt til at fallet i ledigheten ikke er blitt større.

Fra og med sommeren 2003 har Norge vært inne i en oppgangskonjunktur. Det er derfor naturlig at tilgangen av nye ledige er blitt redusert i perioden. Den økte gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten blant helt ledige fra 2003 til 2007 viser at nedgangen blant de helt ledige har vært større for de med kort arbeidssøkervarighet enn de med lengre varighet. Det er ikke like opplagt at den gjennomsnittlige arbeidssøkervarigheten blant de ledige har gått opp i en periode med oppgangskonjunktur. Her kan det tenkes flere effekter som drar i ulike retninger. Dette vil vi komme tilbake til.

Figur 1:
Endringen i antallet helt ledige fordelt etter arbeidssøkerperiodens varighet. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

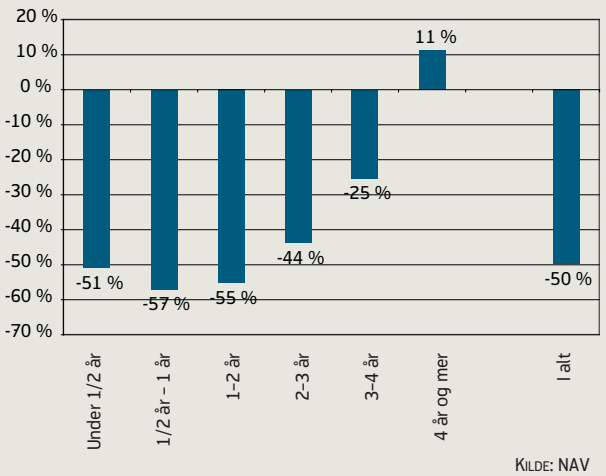

KILDE: NAV

Størst nedgang i ledigheten blant de med kortest arbeidssøkervarighet

Fra 2003 til 2007 ble antallet registrerte helt ledige halvert, fra 92 600 i gjennomsnitt i 2003 til 46 100 i 2007. Ledigheten gikk mest ned for de med en arbeidssøkervarighet på mellom 1/2 og 2 år, men det var også en betydelig nedgang blant de med en arbeidssøkervarighet på under 1 år og på mellom 2 og 3 år.

Som det går frem av figur 1, er det en relativt liten nedgang i antallet helt ledige med en arbeidssøkervarighet på mellom 3 og 4 år, mens det har vært en økning for de med en arbeidssøkervarighet på 4 år og over. I gjennomsnitt for 2007 var det om lag 3 000 helt ledige med en arbeidssøkervarighet på 4 år eller mer, så gruppen utgjør en relativt liten andel av de helt ledige.

Varighetsfordelingen blant de ledige endres gjennom en oppgangskonjunktur

I starten på en oppgangskonjunktur vil bedriftene øke overtidsbruken. Virksomhetene er usikre på om den økte etterspørselen er et midlertidig eller mer permanent fenomen. De vil således ikke ansette for mange nye arbeidstagere for å unngå store ansettelses- og opplæringskostnader som vil gi liten avkastning dersom oppgangen kun viser seg å være av kort varighet. Disse kostnadene kan unngås dersom bedriftene velger å øke overtidsbruken. Antallet arbeidede timer per sysselsatt vil dermed øke, mens antall sysselsatte ikke øker, eller kun øker i begrenset grad.

Etter hvert som den første fasen i oppgangskonjunkturen er tilbakelagt, blir bedriftene mer sikre på at den økte etterspørselen etter deres produkter vil vedvare en stund. De vil da øke antallet ansatte, i første rekke ved å etterspørre korttidsledige og/eller ledige med høy utdanning/fagbrev og fortrinnsvis ledige med relevant yrkeserfaring. Dette innebærer at ledigheten blant disse arbeidssøkergruppene vil begynne å gå ned, mens arbeidsledigheten i de øvrige gruppene, som for eksempel blant langtidsarbeidssøkere, innvandrere og personer med lav utdanning og lite relevant yrkeserfaring vil falle mindre.

Etter som oppgangskonjunkturen varer ved, vil beholdningen av de mest etterspurte arbeidssøkergruppene gå betydelig ned og stadig færre arbeidssøkere vil ha de mest etterspurte kjennetegnene. Bedriftenes etterspørsel vil dermed i stadig større grad bli rettet mot grupper som langtidsledige, innvandrere og ufaglærte arbeidssøkere, og antallet arbeidssøkere i disse gruppene vil etter hvert begynne å falle sterkere.

Etter noen år vil oppgangskonjunkturen ha modnet, og i de fleste næringer og yrkesgrupper er sysselsettingsveksten betydelig. Innenfor enkelte sektorer begynner tilgangen på arbeidskraft å bli en begrensende faktor for ytterligere

ekspansjon. Ledigheten faller sterkt innenfor de aller fleste gruppene av arbeidssøkere, og arbeidssøkere med noe lengre varighet og ledige innvandrere får en reduksjon i ledigheten omtrent på linje med gjennomsnittet.

Den inneværende oppgangskonjunkturen startet sommeren 2003, og har således vart i om lag 4 år. Den har nå modnet og kommet til det stadiet hvor mangelen på arbeidskraft begynner å bli betydelig innenfor flere næringer og yrker. Som vist i figur 1 har arbeidsledigheten gått sterkt ned i de fleste varighetsgruppene, dog noe mindre for de med arbeidssøkervarighet mellom 3 og 4 år, mens den har økt for de med arbeidssøkervarighet på 4 år og mer. Dette viser at det er en stor utfordring knyttet til å få en like stor reduksjon i ledigheten innenfor alle varighetsgruppene. Det er særlig to forhold som kan bidra til å forklare at ledige med de lengste arbeidssøkerperiodene bak seg har store problemer med å komme i jobb selv i en kraftig oppgangskonjunktur. For det første innebærer lange ledighetsperioder at både generell og spesifikk yrkeskompetanse går tapt, fordi den enkelte arbeidssøker i liten grad vedlikeholder denne kunnskapen så lenge vedkommende ikke er i yrkeslivet. I tillegg vil det komme nye produkter og produksjonsteknikker på markedet som ledige da ikke får opplæring i, noe som også bidrar til at deres kompetanse forringes. For det andre er det en tendens til at potensielle arbeidsgivere betrakter personer med lange arbeidssøkerperioder som mindre attraktiv arbeidskraft, slik at lang arbeidssøkerperiode i seg selv bidrar til at mulighetene på arbeidsmarkedet blir mindre.

Mindre nedgang i ledigheten blant kvinner innenfor alle varighetsgrupper

I perioden fra 2003 til 2007 gikk ledigheten for menn ned med 55 prosent, mens ledigheten blant kvinner ble redusert med 42 prosent. Den relative nedgangen i ledigheten blant menn er større enn blant kvinner i alle varighetsgruppene under 4 år. Blant helt ledige med en arbeidssøkervarighet på 4 år eller mer, har den relative økningen vært størst blant kvinner. Den største forskjellen i ledighetsutviklingen finner vi i varighetsgruppen 3–4 år, der den relative nedgangen blant kvinner var om lag halvparten av den for menn, og i varighetsgruppen 4 år og over hvor den relative veksten i antall helt ledige kvinner var dobbelt så stor som veksten blant menn.

Lavest nedgang i langtidsledigheten blant de eldste

Fra 2003 til 2007 gikk ledigheten ned om lag like mye i alle aldersgrupper, bortsett fra for de over 60 år. Mens ledigheten ble halvert i aldersgruppene under 60 år, ble den kun redusert med om lag sjetteparten for arbeidsledige som er 60 år og eldre.

Endringer i ledigheten innenfor ulike aldersgrupper, er i stor grad påvirket av endringer i befolkningens aldressammensetning i perioden. Fra 2003 til 2007 økte antallet personer som passerte 60 år markant, noe som i stor grad forklarer den observerte utviklingen i ledigheten blant de over 60 år sammenlignet med utviklingen i yngre alders-

Figur 2:
Endringen i antallet helt ledige fordelt etter kjønn og arbeidssøkerperiodens varighet. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

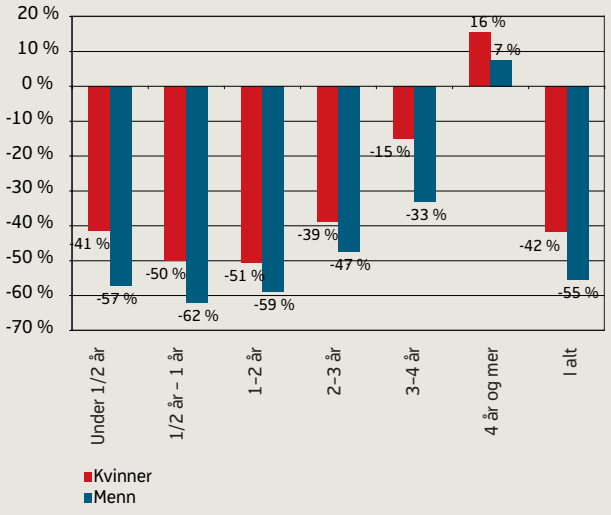

KILDE: NAV

Figur 3.
Endring i antallet registrerte helt ledige fordelt på aldersgrupper. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

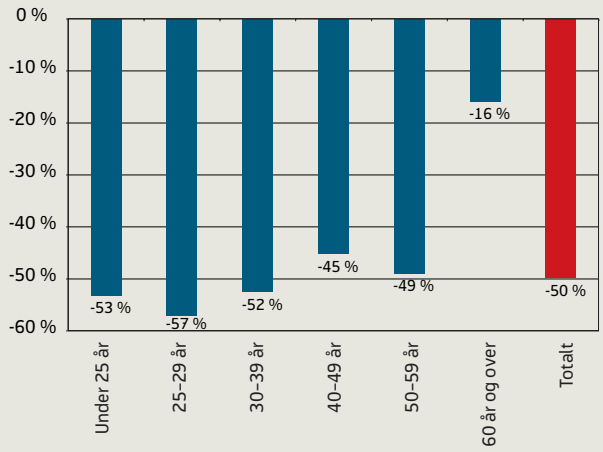

KILDE: NAV

Figur 4.
Endring i antallet registrerte helt ledige fordelt på varighetsgrupper innenfor de enkelte aldersgrupper. 2003–2007.

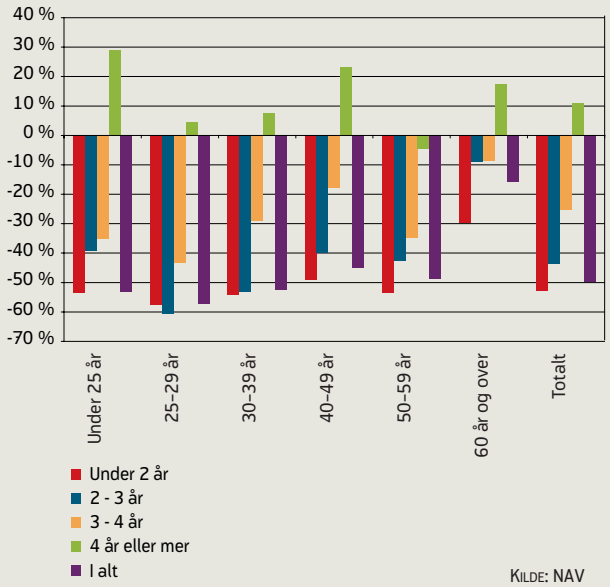

KILDE: NAV

Figur 5:
Endring i antallet registrerte helt ledige fordelt på innvandrergrupper og varighetsgrupper. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

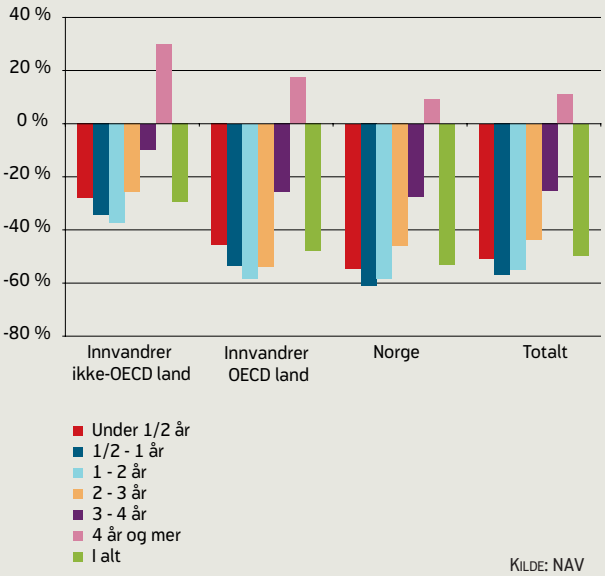

KILDE: NAV

grupper. I tillegg til dette, har personer som blir dagpengemottagere etter fylte 62 år, anledning til å motta denne ytelsen frem til de fyller 67 år. Denne ordningen bidrar til å redusere jobbsøkeaktiviteten og villigheten til å ta i mot aktuelle jobbtilbud. I en oppgangskonjunktur er det derfor betydelig mer krevende å redusere ledigheten blant de over 60 år enn i andre aldersgrupper

Dersom vi for hver aldersgruppe betrakter endringen i en varighetsgruppe i forhold til den samlede endringen i ledigheten innenfor den aktuelle aldersgruppen, så har den relative nedgangen i ledigheten blant de med arbeidssøkervarighet på under 2 år vært om lag lik for alle aldersgrupper. Unntaket er de over 60 år. Mens nedgangen i varighetsgruppene under 2 år tilsvarer nedgangen i ledigheten totalt for aldersgruppene under 60 år, er nedgangen for denne varighetsgruppen det dobbelte av ledighetsnedgangen totalt for de over 60 år. Endringsmønsteret blant helt ledige over 60 år kan skyldes at det i perioden 2003–2007 har vært en betydelig økning i antallet personer i befolkningen som passerer 60 år, noe som trolig har ført til at gjennomsnittsalderen i aldersgruppen har gått ned. Dersom gjennomsnittlig arbeidssøkervarighet øker med økende alder, vil dette bidra til å forklare den store nedgangen blant ledige med kortere varighetsperioder.

Økningen i andelen helt ledige med arbeidssøkervarighet 4 år og mer har vært størst blant ungdom under 25 år[1], blant helt ledig i alderen 40–49 år og blant eldre over 60 år. Den sterke veksten blant de eldste kan skyldes at det er blitt relativt flere i denne aldersgruppen som mottar ventestønad enn tidligere.

Innvandrerledigheten faller mindre og er blitt skjevere fordelt enn for nordmenn

Ledigheten blant nordmenn har gått betydelig mer ned (-53 %) enn ledigheten blant innvandrere fra land utenfor OECD-området (-29 %) i perioden 2003–2007. Forskjellene mellom ledighetsnedgangen blant nordmenn og blant innvandrere er blitt redusert de siste årene. Fra 2006 til 2007 utgjorde nedgangen i ledigheten blant innvandrere utenfor OECD-området om lag 70 prosent av nedgangen i ledigheten blant nordmenn.

Blant innvandere fra land utenfor OECD-området har ledigheten gått betydelig mindre ned for personer med mer enn tre års varighet enn for de med kortere arbeidssøkervarighet. I tillegg til at ledigheten har falt mindre for innvandrere fra land utenfor OECD-området enn for nordmenn, har nedgangen i noe større grad kommet blant de med kortere varighet.

[1] Svært små tall for de under 25 år

Sterkest nedgang blant helt ledige med dagpengerettigheter innen alle varighetsgrupper

Det var i gjennomsnitt 19 600 helt ledige dagpengemottagere i 2007, og antallet dagpengemottagere var redusert med to tredeler siden 2003. Nedgangen var om lag like sterk i alle varighetsgrupper, bortsett fra for den lengste varighetsgruppen der antallet ble redusert med en tredel. Denne gruppen er imidlertid svært liten og bestod av om lag 300 personer i gjennomsnitt i 2007.

Den sterke nedgangen blant dagpengemottagere med lang arbeidssøkervarighet, skyldes trolig i stor grad endringer i dagpengeregelverket mellom 2003 og 2007. Fra og med 2003 ble maksimal periode på dagpenger for nye tilfeller redusert fra 3 til 2 år for personer med tidligere arbeidsinntekt over ca. 134 000 kroner, og fra og med 2004 ble maksimal dagpengeperiode redusert fra 1,5 til 1 år for nye tilfeller med tidligere inntekt lavere enn dette. Disse endringene fikk trolig konsekvenser på to områder. For det første fortsatte arbeidssøkere å registrere seg ved NAV selv om de mistet dagpengene, noe som har ført til en sterk økning i antallet personer uten dagpengerettigheter som har en arbeidssøkervarighet på 2–3 år (se figur 7). For det andre førte regelverksendringene til at flere sluttet å melde seg som arbeidssøkere tidligere enn de ellers ville gjort. Dette har ført til at nedgangen blant dagpengemottagere med lang arbeidssøkervarighet fra 2003 til 2007 har vært betydelig større enn nedgangen blant arbeidssøkere uten dagpengerettigheter.

Det var i gjennomsnitt 26 500 helt ledige som ikke mottok dagpenger i 2007. Blant disse var det om lag 3 700 som enten mottok ventestønad eller attføringspenger, men det store flertallet mottok trolig enten økonomisk sosialhjelp eller ingen livsoppholdsytelse overhodet. Antallet helt ledige som ikke mottok dagpenger var redusert med en fjerdedel på 4 år. Det har særlig vært en økning i antallet helt ledige arbeidssøkere med varighet på mellom 2 og 3 år (se forklaring i tilknytning til figur 6), men generelt sett har det vært en betydelig forskyvning i retning av lengre arbeidssøkerperioder blant helt ledige uten dagpengerettigheter.

Figur 6:
Endring i antallet registrerte helt ledige dagpengemottagere fordelt på varighetsgrupper som arbeidssøkere. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

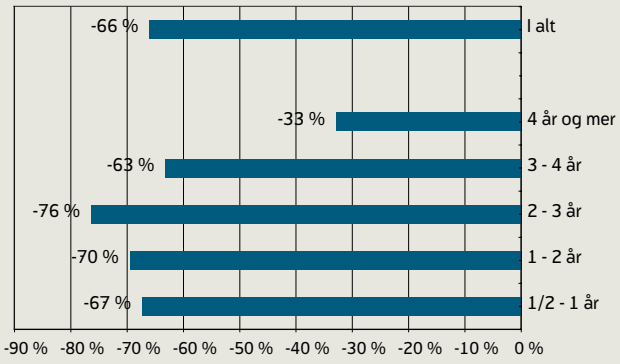

KILDE: NAV

Figur 7:
Endring i antallet registrerte helt ledige som ikke mottar dagpenger, fordelt på varighetsgrupper som arbeidssøkere. 2003–2007. Årsgjennomsnitt. Endring i prosent.

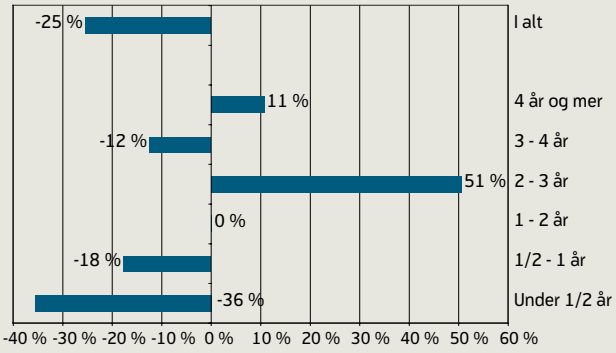

KILDE: NAV

Minst nedgang i ledigheten for de med høyest utdanning

Antallet helt ledige med grunnskoleutdanning eller utdanning på videregående skoles nivå ble omtrent halvert fra 2003 til 2007, mens ledigheten blant de med høyskole eller universitetsutdannelse ble redusert med i underkant av 40 prosent. Høykonjunkturen startet innenfor industrien og i bygge- og anleggsnæringen, og har derfor vart lengst i denne delen av økonomien. Dette har gitt en langvarig og kraftig etterspørsel etter arbeidskraft med utdanning på videregående skoles nivå (fagarbeidere) og en betydelig etterspørsel etter høyere, teknisk utdannet arbeidskraft (ingeniører, sivilingeniører). Offentlig sektor kom senere med i oppgangskonjunkturen, og har dermed ikke hatt den samme økningen i etterspørselen etter arbeidskraft som deler av privat sektor. Sammen med en betydelig økning i antallet nyutdannede fra høyskoler og universiteter, særlig innenfor samfunnsfag og humaniora,

men også innen helse- og omsorgssektoren, har dette ført til at nedgangen i ledigheten blant personer med høyskole- eller universitetsutdanning har vært mindre enn for de med videregående skole.

Den sterke nedgangen i ledigheten blant personer med grunnskole som høyeste utdanning, skyldes i stor grad at mange av disse har forlatt arbeidsstyrken og gått over på alderspensjon eller tidligpensjon, samtidig som svært få nye med kun grunnskole kommer inn i arbeidsfør alder.

Den relative nedgangen i ledigheten for de med arbeidssøkervarighet under ett år, var noe sterkere for de med høyere utdanning enn for andre utdanningsgrupper, men forskjellene er ikke særlig store. Det var imidlertid en betydelig forskjell i endringsmønsteret mellom utdanningsgruppene for helt ledige med arbeidssøkervarighet over 2 år. Mens de med grunnskole og fullført videregående utdanning hadde en reduksjon i antallet helt ledige med varighet 2–4 år som lå nesten på gjennomsnittet av den relative nedgangen i disse utdanningsgruppene generelt, var nedgangen for personer med utdanning på høyskole-/universitetsnivå betydelig lavere.

Årsakene til at den relative nedgangen i antallet helt ledige med lange arbeidssøkerperioder bak seg, har vært mindre for høyt utdannede kan være mange. En årsak kan være at det er større forskjeller blant de med høyere utdanning enn det er i de øvrige gruppene. Mange har en utdanning som kun er beregnet på et smalt markedssegment, og et tilbudsoverskudd i dette segmentet kombinert med at de høyt utdannede gjennomgående vil ha en høyere reservasjonslønn enn andre, kan føre til at noen blir stående lenge som arbeidssøkere. Den observerte utviklingen kan også ha sammenheng med at veksten i etterspørselen etter arbeidskraft i inneværende høykonjunktur har vært betydelig mindre i offentlig sektor enn i privat sektor. En stor andel med høyere utdanning har sitt arbeidsmarked innenfor offentlig sektor, og en lav etterspørsel etter arbeidskraft kan ha ført til at flere med høyere utdanning har gått lenger som arbeidssøkere enn tidligere.

Det er også grunn til å anta at kompetansen til høyt utdannet arbeidskraft raskere blir foreldet enn for arbeidskraft med mindre formelle kvalifikasjoner. Dette innebærer at problemene med å få en relevant jobb øker raskere med ledighetens varighet for høyt utdannet arbeidskraft enn for andre grupper.

Nedgang i sykepengeutbetalingene til selvstendig næringsdrivende

Av Ingunn Helde

SAMMENDRAG

Mens nær 90 prosent av sykepengeutgiftene i 2007 kompenserte for sykefravær blant arbeidstakere, utgjorde utbetalingene til selvstendig næringsdrivende kun 5,1 prosent av utgiftene. Utbetalingene til denne gruppen utgjør en stadig lavere andel av de totale sykepengeutgifter, til tross for at selvstendig næringsdrivende utgjør en økende andel av de sysselsatte. Reduksjonen skyldes at sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende synker, mens sykefraværet blant arbeidstakerne har økt de siste to årene. Nedgangen blant de med egen virksomhet kan delvis forklares med tilbakegangen innen primærnæringene. Selvstendig næringsdrivende har imidlertid lenger sykefravær enn arbeidstakerne, blant annet fordi de i større grad er sykmeldt for muskel- og skjelettlidelser.

HVORFOR FOKUSERE PÅ DE SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE?

I denne artikkelen rettes søkelyset mot sykefraværsutviklingen blant de som driver egen næringsvirksomhet, og i hvilken grad vi kan se at fraværet i denne gruppen avviker fra sykefraværet blant arbeidstakere. Artikkelen er først og fremst ment som en deskriptiv fremstilling av forskjeller i sykefraværsutviklingen mellom de to gruppene.

Bakgrunnen for problemstillingen er todelt: For det første knyttes sykefraværsdiskusjoner vanligvis utelukkende mot arbeidstakernes fravær, mens sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende har vært lite studert. For det andre har vi de siste årene hatt en sterk sysselsettingsvekst her i landet, og veksten har særlig vært høy blant de selvstendig næringsdrivende. Mens denne gruppen ble anslått å utgjøre om lag 158 000 personer i 2000, var antallet på om lag 190 000 i 2007. Fra å utgjøre 7 prosent av de sysselsatte i 2000, var andelen selvstendig næringsdrivende dermed nær 8 prosent i 2007, jfr. Statistisk sentralbyrås (SSB) arbeidskraftundersøkelser (AKU).

Til tross for en relativt stor økning i antallet selvstendig næringsdrivende, har det totale antallet sykefraværsdager for denne gruppen gått ned. Samtidig som andelen selv-

Regelverk

Sykepengeordningen i folketrygdlovens § 8 skal gi kompensasjon for bortfall av arbeidsinntekt for yrkesaktive som er arbeidsuføre på grunn av sykdom eller skade. Selvstendig næringsdrivende har mindre omfattende trygdeordninger i forbindelse med sykdom, svangerskap, fødsel og omsorg for barn enn det arbeidstakere har. Mens arbeidstakere får sykepenger fra arbeidsgiver de første 16 dagene av fraværet (arbeidsgiverperioden), må de som driver egen virksomhet selv bære kostnadene i denne perioden (egenrisikoperioden). Både arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende har deretter rett til sykepenger fra folketrygden fra 17. sykemeldingsdag. For begge grupper gjelder det også at sykepengegrunnlaget er begrenset oppad til 6 ganger grunnbeløpet (G). Men mens sykepengene for arbeidstakere utgjør 100 prosent av sykepengegrunnlaget, utgjør den obligatoriske sykepengeordningen for selvstendig næringsdrivende 65 prosent av sykepengegrunnlaget. De sistnevnte har imidlertid adgang til å tegne frivillig tilleggsforsikring som gir bedre dekning enn den obligatoriske ordningen.

Forsikringsordninger for selvstendige

Ved frivillig tilleggsforsikring kan selvstendig næringsdrivende oppnå nesten samme dekning som arbeidstakere. Mot særskilt premie kan det tegnes forsikring som kan omfatte:

- sykepenger med 65 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag
- sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra 17. sykemeldingsdag, eller
- sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag.

Selvstendig næringsdrivende innen primærnæringene har egne ordninger. Den kollektive forsikringsordningen for jordbrukere gir rett til tilleggssykepenger med 100 prosent kompensasjon fra og med 17. sykemeldingsdag. I tillegg kan de tegne individuell frivillig tilleggsforsikring for sykepenger med 100 prosent dekning for de første 16 dagene. Fiskere og fangstmenn har en kollektiv tilleggsforsikring som gir rett til sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag.

Datagrunnlag, definisjoner og metode

Regnskapsstatistikken er hentet fra stønadsregnskapet. Det øvrige datamaterialet er hentet fra NAVs sykepengestatistikk. Denne statistikken omfatter kun legemeldt sykefravær som folketrygden har betalt for, ikke egenmeldt fravær. Datagrunnlaget omfatter dermed ikke fravær i egenrisikoperioden (de første 16 dagene), dersom den næringsdrivende kun omfattes av den obligatoriske ordningen. Fravær som dekkes av tilleggsforsikring med dekning fra 1. dag inngår i datagrunnlaget, ettersom disse forsikringsutbetalingene krever at fraværet er attestert med sykmelding. For arbeidstakere omfatter datagrunnlaget kun sykefravær utover arbeidsgiverperioden på 16 dager.

Følgende to mål på sykefraværets omfang benyttes:
Sykepengetilfeller: antall sammenhengende sykefraværsperioder med rett til sykepenger.
Sykepengedager: antall fraværsdager betalt av folketrygden, også kalt erstattede dager.

Antall sykepengetilfeller og sykepengedager er ikke de beste målene på sykefravær. Ideelt sett burde sykefraværet blitt målt ved å se på utviklingen i antall sykepengedager per sysselsatt (sykefraværsdagsverk). Vi har imidlertid ikke statistikk over utførte dagsverk blant selvstendige, og kan dermed ikke utarbeide statistikk over sykefraværsdagsverk for denne gruppen. For å bruke et datagrunnlag som er sammenliknbart for både selvstendige og arbeidstakere benyttes derfor antall sykepengetilfeller og sykepengedager som mål på sykefraværsutviklingen. I figurene er aksene gjort sammenliknbare ved at minimums- og maksimumsnivå for de aktuelle målene ligger ca. 25 prosent under/over gjennomsnittsnivået for perioden.

Sysselsettingstallene er hentet fra Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU). Denne kilden benyttes fordi AKU omfatter anslag på antall selvstendig næringsdrivende.

Med *selvstendig næringsdrivende* menes yrkesaktive som driver egen virksomhet og som ikke er ansatt av andre offentlige eller private selskaper. En del personer er både arbeidstakere og selvstendige. For å unngå dobbelttelling er denne gruppen utelatt fra datamaterialet. Datagrunnlaget omfatter dermed de som utelukkende er selvstendig næringsdrivende eller arbeidstakere.

Figur 1:
Regnskapsførte sykepengeutgifter for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000 – 2007. Mill. kroner

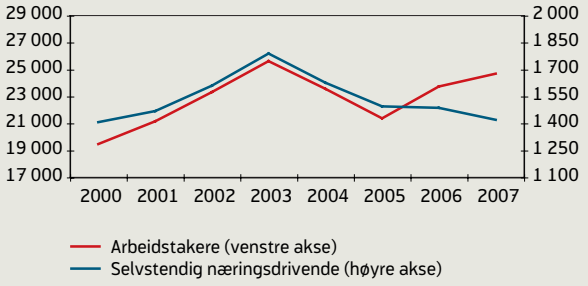

KILDE: NAV

stendig næringsdrivende har økt, har sykefraværet i gruppen blitt redusert, dersom fraværet måles som andel av totalt sykefravær blant alle sysselsatte. Antallet sykepengetilfeller blant selvstendig næringsdrivende som andel av totalt antall sykepengetilfeller var på sitt høyeste i 2003 og utgjorde 6,7 prosent, mens den fire år senere var redusert til 5,1 prosent. Tilsvarende utgjorde antall sykepengedager blant de selvstendige 7,0 prosent av totalt antall sykepengedager betalt av folketrygden i 2003. I 2007 var andelen redusert til 5,8 prosent. Utviklingen indikerer dermed at sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende er redusert sammenliknet med arbeidstakernes fravær.

Endringene gjenspeiles i utgiftsutviklingen. Sykepengeutbetalingene til selvstendig næringsdrivende utgjorde i år 2000 i alt 6,5 prosent av folketrygdens totale sykepengeutgifter[1]. Syv år senere var andelen redusert til 5,1 prosent. Sykepengene til de selvstendig næringsdrivende har med unntak av de siste to årene i stor grad fulgt samme utvikling som for arbeidstakerne.

Som figur 1 viser, økte de regnskapsførte utgiftene til sykepenger for begge gruppene i perioden 2000 til 2003, før utviklingen snudde til en nedgang de etterfølgende årene. Fra 2005 til 2007 økte derimot utgiftene for arbeidstakergruppen med om lag 15 prosent til 24,7 mrd. kroner, mens utgiftene til de selvstendig næringsdrivende gikk ned med 5 prosent til om lag 1,4 mrd. kroner[2]. I denne perioden økte sysselsettingen i de to gruppene med henholdsvis 6 og 15 prosent (jf. AKU). Selv om det både blant arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende er blitt stadig flere som omfattes av sykepengeordningene, er utviklingen i utbetalingene altså motsatt blant de med egen virksomhet. Dette kan indikere at det kan være forskjeller mellom de to gruppene med hensyn til hvilke forklaringsfaktorer som har betydning for sykefraværsutviklingen.

At sykepengeutgiftene endres, trenger ikke å bety at sykefraværet endres i samme retning. Foruten sysselset-

[1] Når vi i denne artikkelen ser på sykepengeutbetalingene fra folketrygden til selvstendig næringsdrivende, tas det ikke hensyn til premieinntektene fra de som har tegnet tilleggsforsikring.

[2] Ikke justert for prisvekst.

tingsveksten påvirkes utgiftene av en lang rekke forhold, bl.a. lønnsutviklingen, næringsfordelingen, graderingen på og varigheten av sykefraværene, lønnsnivåene til de sykmeldte og tilbøyeligheten til å bli sykmeldt innen ulike inntektsgrupper. I prinsippet kan dermed sykepengeutgiftene øke selv om sykefraværet går ned, for eksempel dersom lønnsnivået generelt øker eller dersom fraværet vris mot næringer med høyt lønnsnivå. Motsatt kan en utgiftsreduksjon skyldes at antallet sysselsatte faller (for eksempel i en lavkonjunkturperiode) samtidig som fraværet er konstant blant de som har trygge jobber. Det vil i så fall bety at fraværet per sysselsatt øker. For å forstå sysselsettingens betydning for utviklingen i sykepengeutgiftene, kan vi altså ikke bare se på sysselsettingsveksten.

HVA SKJEDDE ÅRENE 2000–2007?

Konjunkturutviklingen er en viktig faktor. Ved overgangen til det nye millenniet var aktivitetsnivået lavt i norsk økonomi. Selv om det i perioden 2000–2002 var en svak vekst i antall sysselsatte totalt i perioden, ble antall selvstendig næringsdrivende redusert, og nedgangen syntes i første rekke å ramme kvinner med egen virksomhet. Derimot var det i den samme perioden en kraftig vekst i antallet kvinner ansatt på deltid (jf. AKU). Konjunkturbunnen ble passert i første halvår 2003, deretter har vi vært inne i en oppgangskonjunktur. Den sterke veksten i tallet på selvstendig næringsdrivende kan derfor delvis forklares med at flere vil forsøke å bygge opp en egen virksomhet i oppgangstider. Samtidig har sammensetningen av gruppen selvstendig næringsdrivende blitt endret, og det har blant annet blitt færre innen primærnæringene og flere håndverkere innen bygge- og anleggsnæringen.

Utvidelsen av EU i 2004 har hatt stor betydning. Denne har medført en sterk økning i arbeidsinnvandringen til Norge. Som følge av det gode arbeidsmarkedet og den høye etterspørselen etter arbeidskraft her i landet, ble det i løpet av 2007 registrert 77 700 arbeidstillatelser til borgere fra de nye EU-landene, en økning på nær 40 prosent fra året før (jfr. Utlendingsdirektoratet). Veksten i arbeidsinnvandringen har bidratt til en sterk sysselsettingsvekst først og fremst i arbeidstakergruppen, men mange innvandrerne er også registrert som selvstendig næringsdrivende. Ettersom denne gruppen innvandrere antas å ha lavt sykefravær, kan de ha bidratt til et lavere fravær både blant arbeidstakere og selvstendige. Selv om datamaterialet i denne artikkelen ikke gir grunnlag for å analysere hvordan utviklingen i sykefraværet er blitt påvirket av den store arbeidsinnvandringen, kan vi gå ut fra at den påvirker resultatene.

HVORFOR GÅR SYKEFRAVÆRSUTVIKLINGEN TIL SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE OG ARBEIDSTAKERE I ULIK RETNING?

Ettersom det er langt flere arbeidstakere enn selvstendige og dermed en viss nivåforskjell mellom gruppene både i antall sykepengetilfeller og i erstattede sykepengedager, kan det være hensiktsmessig å se på fraværsutviklingen i de to gruppene separat. Som figur 2 viser, var sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende stabilt i perioden 2000–2003. Målt i antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden, lå sykefraværet jevnt mellom 43 300 og 43 800 tilfeller. Antall sykepengedager økte imidlertid fra nær 2,2 mill. dager i 2000 til nesten 2,4 mill. dager tre år senere, en vekst på nær 9 prosent.

Figur 2:
Legemeldte sykepengetilfeller og sykepengedager erstattet av folketrygden for selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

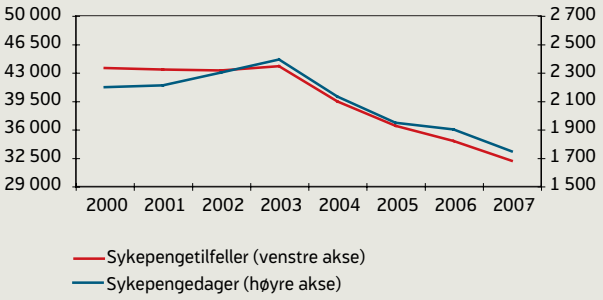

KILDE: NAV

Figur 3:
Legemeldte sykepengetilfeller og sykepengedager erstattet av folketrygden for arbeidstakere. 2000–2007.

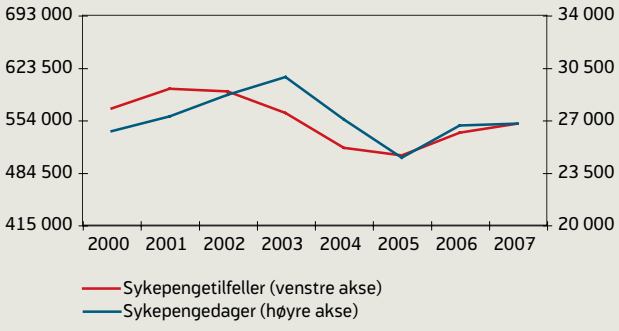

KILDE: NAV

I 2004 begynte imidlertid fraværet å gå ned, og frem til 2007 ble antallet legemeldte fraværstilfeller for denne gruppen redusert med nær 27 prosent. Antall erstattede dager ble også redusert med 27 prosent, noe som medførte at de selvstendig næringsdrivende fikk erstattet i alt 1,75 mill. sykepengedager i 2007.

Sykefraværet blant arbeidstakere viste derimot en litt annen utvikling, jf. figur 3. Mens det var en jevn økning i antall erstattede dager før nedgangen i 2004, kom det en svak reduksjon i antall sykepengetilfeller allerede i 2002. Nedgangen varte frem til 2005, før både antall tilfeller og erstattede dager igjen viste en oppgang i 2006.

Årsakene til at sykefraværsutviklingen for selvstendige og arbeidstakere avviker kan være mange. Forhold på arbeidsmarkedet er som tidligere nevnt en forklaring. Men sykefraværet påvirkes også av demografiske forhold, regelverksendringer, forvaltningspraksis, helse og holdninger (Hauge 2005). I den økonomiske litteraturen er det ofte to forhold som trekkes frem når bevegelsene i sykefraværet diskuteres; *disiplineringseffekten* og *sammensetningseffekten* (Bjørnstad 2006). Ulikhetene vi observerer, kan skyldes at de selvstendig næringsdrivende tilpasser seg til eventuell sykdom på en annen måte enn hva arbeidstakerne gjør. Dette kan skyldes at sykepengeregelverket for selvstendig næringsdrivende i utgangspunktet gir en lavere kompensasjon ved sykdom enn hva arbeidstakerne mottar, men også at sykefravær for selvstendig næringsdrivende i større grad kan påvirke virksomhetens økonomiske resultat. Disiplineringseffekten er basert på antakelsen om at sykefravær har en kostnad for den enkelte fordi det kan påvirke den enkeltes karrieremuligheter, og ved at det kan påvirke lønnsomheten i virksomheten og dermed risikoen for at virksomheten skal overleve (Askildsen m.fl. 2002). Dette tilsier at sysselsatte har lavere terskel for å sykmelde seg i perioder med oppgangskonjunktur og lav arbeidsledighet, når det er enklere å finne en alternativ jobb. Kostnaden ved sykefravær er større for selvstendige enn for arbeidstakere, og dette kan føre til at differansen mellom sykefraværet for arbeidstakere og selvstendige øker i oppgangstider.

Sammensetningseffekten oppstår ved at sysselsettingens sammensetning endres når aktivitetsnivået i økonomien endres (Bjørnstad 2006). Det høye aktivitetsnivået og de siste års mangel på arbeidskraft kan antas å medføre at en del marginale grupper som ellers ville hatt problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet nå har fått jobb. Disse arbeidstakerne kan imidlertid antas å ha mer fravær enn andre sysselsatte. Differansene i fraværsutviklingen kan ut fra dette perspektivet ses i sammenheng med at selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere er ulike, i den forstand at personer som velger å drive egen virksomhet har andre kjennetegn enn de fleste som foretrekker arbeidstakerrollen. Individuelle kjennetegn som kjønn, alder, utdanning, familiesituasjon osv. påvirker jobbvalget (Stambøl 2007). Å starte egen virksomhet er svært krevende, og sykefravær utgjør en betydelig økonomisk risiko for virksomheten. Det er derfor rimelig å anta at den økte sysselsettingen blant marginale grupper i særlig grad har skjedd blant arbeidstakerne, og i mindre grad blant de selvstendig næringsdrivende. Dette kan også ha bidratt til at differansen i sykefraværet mellom arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende har økt.

Årsakene til den observerte sykefraværsutviklingen er trolig sammensatt. Ettersom sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende i liten grad er undersøkt tidligere, vil vi derfor se nærmere på hvilke differanser som de siste årene har kommet til syne i forhold til arbeidstakergruppen.

Størst nedgang blant selvstendig næringsdrivende menn

I dag er nesten like mange kvinner som menn yrkesaktive. I følge AKU var fordelingen blant arbeidstakerne i 2007 på 51 prosent menn og 49 prosent kvinner. Blant de selvstendige er imidlertid mennene i klar overvekt, og hele 74 prosent av de selvstendig næringsdrivende er menn. At det er en såpass lav kvinneandel blant de selvstendig næringsdrivende bidrar til at det faktiske uttaket av sykepengedager og antall sykepengetilfeller er lavest for denne gruppen. Til tross for differansene i gruppenes størrelse, finner vi likevel enkelte fellestrekk i fraværsutviklingen.

Både for selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere er det stort sett slik at i perioder med økt sykefravær har kvinner en sterkere vekst i fraværet enn menn, mens det i perioder med nedgang i sykefraværet er en sterkere reduksjon blant menn enn blant kvinner. Et unntak ses i antall sykepengetilfeller for selvstendig næringsdrivende. Der

Figur 4:
Antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden for sysselsatte menn. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

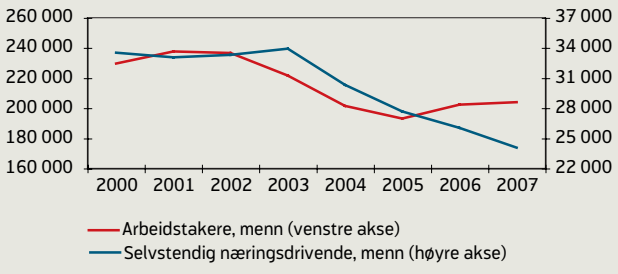

KILDE: NAV

Figur 5:
Antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden for sysselsatte kvinner. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

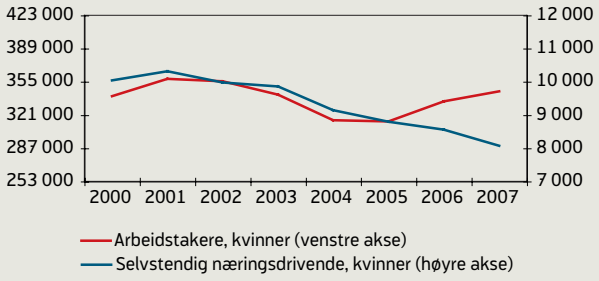

KILDE: NAV

har utviklingen vært stabilt nedadgående for kvinner helt siden 2001, et fall som startet to år tidligere enn blant selvstendige menn. Denne nedgangen sammenfalt med en reduksjon i antall kvinner med egen virksomhet.

Ser vi fraværsutviklingen blant sysselsatte, ser vi at antallet sykepengetilfeller for sysselsatte menn (se figur 4) i årene 2000–2002 var relativt stabilt både blant arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. Deretter gikk fraværet nedover blant arbeidstakerne fra 2003 til 2005, før de igjen fikk en fraværsvekst i 2006 og 2007. For menn med egen virksomhet har utviklingen derimot vist en kontinuerlig nedgang siden 2003.

Fraværsnedgangen i den sistnevnte gruppen har trolig flere årsaker. For det første, kan innstramningene i regelverket fra 1. juli 2004 i stor grad forklare at sykefraværet falt både for selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere i 2004 og 2005. Samtidig bidro endrede rammebetingelser i fiskerinæringen til en kraftig reduksjon i antall fiskefartøy og i antall yrkesfiskere[3] (Fiskeridirektoratet 2007), og det er nå nesten ingen rekruttering til dette yrket. Denne næringen står for en vesentlig del sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende.

Blant yrkesaktive kvinner ser vi et nesten identisk bilde som blant yrkesaktive menn (se figur 5). Mens fraværsutviklingen blant kvinner i arbeidstakergruppen følger en tilsvarende kurve som mennene i samme gruppe, startet som nevnt nedgangen i antall legemeldte sykepengetilfeller blant selvstendig næringsdrivende kvinner allerede i 2001.

[3] Sommeren 2003 ble det iverksatt en kondemneringsordning for mindre kystfiskefartøy. I 2004 ble det dessuten innført et årlig gebyr for å ha fartøy registrert i Merkeregisteret.

Det er kvinner i arbeidstakergruppen som har hatt den største veksten i sykefraværet i perioden. Størst nedgang i sykefraværet har det vært blant selvstendig næringsdrivende menn. Ettersom kvinner flest er arbeidstakere, mens flere menn enn kvinner er selvstendig næringsdrivende bidrar dette til at forskjellen i sykefravær mellom kvinner og menn øker.

Kjønnsforskjellene må for øvrig ses i sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Kvinner er i større grad ansatt innen næringer der sykefraværet er høyt, som for eksempel helse- og sosialsektoren, undervisning og andre sosiale og personlige tjenester. Men de kvinnene som etablerer egen virksomhet, velger også i stor grad de typiske kvinnenæringene. I 2006 ble for øvrig kun 16 prosent av nye foretak etablert av kvinner (SSB 2007).

Høyere gradering og lengre varighet på fraværet

Dersom påstanden om at arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende tilpasser seg eventuell sykdom på ulikt vis stemmer, bør det bety at selvstendig næringsdrivende er mer alvorlig syke i sykefraværsperioden enn hva arbeidstakerne er. I så fall bør dette gi utslag både i fraværets gradering og varighet, og vi må forvente at de selvstendige både har en høyere sykemeldingsgrad og en lengre fraværsperiode enn arbeidstakere.

Sykepengestatistikkens opplysninger om gjennomsnittlig sykepengegrad er dessverre mangelfulle, i den forstand at det kun er fraværsperiodens siste grad som blir registrert i statistikken[4]. De tilgjengelige dataene viser imidler-

Figur 6:
Gjennomsnittlig antall dager per sykepengetilfelle. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

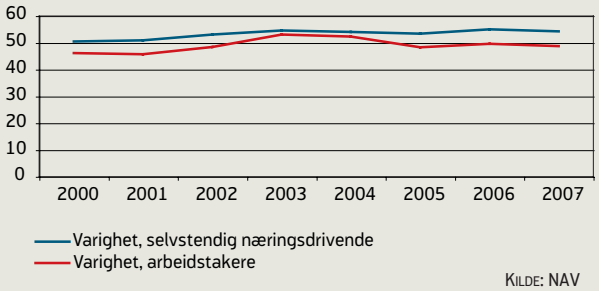

KILDE: NAV

[4] Dersom den sykemeldte for eksempel starter en fraværsperiode med 100 prosent sykmelding, deretter prøver en periode på 50 prosent, før vedkommende igjen blir 100 prosent sykmeldt resten av sykemeldingsperioden, vil dette fraværet i våre registre kun bli registrert med sykepengegraden på det tidspunktet fraværet ble avsluttet, altså 100 prosent. Gjennomsnittlig gradering for fraværsperioden blir med andre ord ikke bli korrekt.

tid at mens både selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere i 2000 hadde en gradering på om lag 89 prosent, var graderingen 6 år senere redusert til 85,3 prosent for den førstnevnte gruppen og 83,6 prosent for den sistnevnte.

Som figur 6 viser, er også varigheten av sykefraværet litt lenger for de selvstendig næringsdrivende enn for arbeidstakerne. I 2000 var den gjennomsnittlige varigheten per tilfelle 50 dager for selvstendige og 46 dager for arbeidstakere. I 2003 og 2004 var differansen mellom de to gruppene kun 2 dager, mens den siden 2005 har ligget stabilt på 5 dager.

For 2007 var gjennomsnittlig varighet per tilfelle på 54 dager for selvstendig næringsdrivende og 49 dager for arbeidstakere. Kvinner med selvstendig virksomhet har for øvrig det lengste fraværet. I 2007 var gjennomsnittlig varighet per tilfelle for denne gruppen 61 dager. Kortest varighet på sykefraværet hadde kvinnelige arbeidstakere, med et gjennomsnitt på 49 dager per tilfelle.

Graderingen og fraværets lengde avhenger naturligvis av hva som feiler den sykmeldte. At selvstendig næringsdrivende har høyere gradering og lengre varighet per sykepengetilfelle kan dermed indikere at deres fravær har andre årsaker enn fraværet blant arbeidstakerne. Stemmer dette?

Muskel- og skjelettlidelser mest utbredt blant selvstendig næringsdrivende

Mer enn 60 prosent av alle sykefraværstilfellene her i landet skyldes muskel- og skjelettlidelser eller psykiske lidelser. Mens muskel- og skjelettlidelser er mer utbredt blant selvstendige enn blant arbeidstakere, er derimot psykiske lidelser mer utbredt blant arbeidstakere enn selvstendige. I 2007 skyldes om lag 51 prosent av sykepengedagene benyttet av selvstendig næringsdrivende muskel- og skjelettlidelser, mens slike diagnoser stod for nær 43 prosent av fraværsdagene blant arbeidstakerne. De siste årene har det vært en nedgang i sykefraværet som skyldes disse lidelsene, først og fremst blant arbeidstakerne. Blant de selvstendig næringsdrivende har nedgangen imidlertid vært svak.

De psykiske lidelsene har derimot vist en oppgang for begge grupper. I 2000 var 11,7 prosent av sykepengedagene blant selvstendig næringsdrivende forårsaket av slike lidelser, i 2007 var andelen vokst til nær 15 prosent. Blant arbeidstakerne vokste andelen i samme periode fra 18 prosent til nær 21 prosent. Fravær grunnet psykiske lidelser synes for øvrig minst utbredt blant bønder. Av andre diagnoseforskjeller mellom gruppene ser vi et relativt høyere fravær på grunn av hjerte- og karsykdommer blant de med egen virksomhet, og et noe lavere uttak av sykedager grunnet svangerskapsrelaterte diagnoser. De to sistnevnte differansene har naturligvis sammenheng med at tre av fire selvstendig næringsdrivende er menn, og at det som tidligere nevnt er få selvstendige i de yngste aldersgruppene.

Etter mange år med diskusjon vil selvstendig næringsdrivende fra 1. juli 2008 få rett til foreldrepenger ved fødsel og adopsjon, samt svangerskapspenger. Mangelen på slike rettigheter, og den mindre omfattende sykepengeordningen, har lenge vært fremholdt som en viktig grunn til at mange kvinner ikke ønsker å satse på egen næringsvirksomhet fordi de anser dette som vanskelig å kombinere med omsorg for barn. Ser vi på sykepengestatistikken for 2008 fant vi kun 539 sykepengetilfeller blant selvstendige kvinner i aldersgruppen 20–39 år med fravær på grunn av svangerskapsrelaterte sykdommer. Forskjellen mellom kvinnelige arbeidstakere og selvstendige næringsdrivende i aldersgruppen 20–39 år er imidlertid ikke så stor: blant arbeidstakerne i denne aldersgruppen var 25 prosent av sykepengedager knyttet til svangerskap, mens denne diagnosegruppen gjaldt 20 prosent av fraværsdagene blant jevnaldrende kvinner med egen virksomhet. Som følge av regelendringen neste år er det grunn til å tro at fravær knyttet til svangerskapsrelaterte sykdommer vil øke for selvstendig næringsdrivende. I tillegg bidrar regelendringen til at tilleggsforsikringene blir rimeligere.

FÆRRE TEGNER TILLEGGSFORSIKRINGER

Tilleggsforsikringene for selvstendig næringsdrivende er frivillig. De selvstendig næringsdrivende er ingen ensartet gruppe, verken når det gjelder hva de jobber med, eller hvilken sykepengeordning de omfattes av. Spesielt ved kortvarige sykefravær vil det derfor variere om – og i hvilken utstrekning – en næringsdrivende har inntektstap.

Den obligatoriske ordningen med 65 prosent dekning fra 17. sykedag omfatter alle selvstendig næringsdrivende, altså anslagsvis 190 000 personer i 2007. Omlag 50 000 bønder og 10 600 fiskere omfattes av kollektive forsik-

Tabell 1:
Antall inngåtte frivillige forsikringer fordelt etter ordning. Per 30.09. 2004–2007.

Ordning:	30-09-04	30-09-07
I alt	31 191	28 079
Selvstendige 65 % fra 1.dag	3 555	3 060
Selvstendige 100 % fra 17. dag	25 107	23 571
Selvstendige 100 % fra 1. dag	2 098	1 138
Jordbrukere 100 % fra 1. dag	431	310

Kilde: NAV

ringsordninger[5]. Ca. 40 prosent av gårdbrukerne har imidlertid sitt hovedyrke utenom bruket (SSB 2003). Majoriteten i denne gruppen kan derfor også antas å være omfattet av sykepengeordningen for arbeidstakere. Tabell 1 viser hvor mange selvstendig næringsdrivende som har tegnet tilleggsforsikringer.

Per 3. kvartal 2004 var det tegnet nær 31 200 tilleggsforsikringer. På samme tidspunkt 3 år senere var antallet ca. 28 100, en tilbakegang på 10 prosent. Vi ser dermed at det i en periode med sterk vekst i antall selvstendig næringsdrivende tegnes stadig færre tilleggsforsikringer. Grovt anslått vil dette tilsi at om lag 100 000 selvstendige kun var dekket av den obligatoriske ordningen ved utgangen av 2007.

TILLEGGSFORSIKRINGENE DEKKET 42 PROSENT AV SYKEPENGEUTGIFTENE

NAVs regnskapsstatistikk gir ikke eksakte tall for hvordan utgiftene fordeler seg på mellom den obligatoriske ordningen og tilleggsforsikringene. Vi kan likevel anslå at om lag 58 prosent av de 1 420,5 mill. kroner som ble utbetalt av folketrygden i 2007 var utgifter under den obligatoriske ordningen. Tilleggsforsikringene dekket med andre ord ca. 42 prosent av sykepengeutbetalingene til de selvstendig næringsdrivende, om lag 595 mill. kroner. Syv år tidligere var den tilsvarende andelen 47 prosent.

Den obligatoriske trygden dekker dermed en stadig høyere andel av sykepengeutgiftene. En hovedårsak til denne endringen er utviklingen innen primærnæringene, med stadig færre heltidsbønder og fiskere. Et resultat av denne nedgangen er at sykepengeutbetalingene til disse to gruppene er redusert med om lag 17 prosent fra 2000 til 2007. En annen årsak til den obligatoriske trygdens økte betydning er at forsikringene som gir dekning fra 1. dag er blitt veldig dyre. Som tabell 1 viser er antallet forsikringer innen disse kategoriene redusert de siste årene. I perioder med sterk tilgang på nye selvstendige kan det dessuten tenkes at disse ordningene vil utgjøre en redusert andel av det totale antall forsikringer, fordi nyetablererne gjerne er yngre og i mindre grad enn de øvrige selvstendige venter å ha behov for å være forsikret.

OPPSUMMERING

Sykefraværet har de siste to årene gått ned blant selvstendig næringsdrivende, samtidig som det har økt blant arbeidstakere. Når vi sammenliknet selvstendig næringsdrivende med arbeidstakere fant vi at utviklingen går i samme retning for kvinner og menn i de to gruppene, og det virker som om det er konjunkturutvikingen og hvor man jobber som har størst betydning. Fraværsnedgangen blant selvstendig næringsdrivende må også delvis ses i sammenheng med at primærnæringene svarer for en stadig lavere andel av de sysselsatte innen denne gruppen.

Årene 2006 og 2007 var spesielle: lønns- og sysselsettingsveksten var sterk, arbeidsinnvandringen rekordhøy, og politikere og media fokuserte etter hvert mye på behovet for å redusere sykefraværet. Det gjenstår å se om forskjellene i utviklingen vil fortsette.

REFERANSER

Askildsen, Jan Erik, Espen Bratberg og Øyvind Anti Nilsen (2002): «Unemployment, Labour Force Composition and Sickness Absence: A Panel Data Study», IZA Discussion paper no. 466, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn

Bjørnstad, Roger (2006): «Er det økte sykefraværet tegn på et mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsliv?» Økonomiske analyser nr. 6/2006 (Statistisk sentralbyrå)

Fiskeridirektoratet (2007): «Fiskefartøy og fiskarar, konsesjonar og årlege deltakaradgangar.» Rapport for 2006.

Hauge, Linda (2005): «Sykefraværet – utvikling og årsaker.» Arbeid, velferd og samfunn 2005 (Rikstrygdeverket).

Stambøl, Lasse Sigbjørn (2007): «Regional dynamikk i selvstendig næringsvirksomhet i Norge.» Rapport 2007/35 (Statistisk sentralbyrå).

Statistisk sentralbyrå (2003): «Levekår blant landbruksbefolkningen 2002. Bonden bekymret for fremtiden – trives i hverdagen.»

Statistisk sentralbyrå (2007): «Eigarskap i næringslivet. Dei fleste etablerarar av føretak er menn.»

[5] Kun bønder som mottar driftstilskudd og fiskere som har fiske som hovedyrke omfattes av de kollektive ordningene.

Mange yrkesvalhemma har fleire periodar under attføring

Av Jorunn Furuberg

SAMANDRAG

Mange som avsluttar attføring kjem tilbake som yrkesvalhemma på ny i løpet av dei første åra. Særleg er det mange unge som kjem tilbake for ein ny periode med attføring. Blant dei som avslutta ein periode som yrkesvalhemma i åra 1999-2002, kom 37 prosent tilbake til NAV som yrkesvalhemma i løpet av dei første fem åra etter at dei gjekk ut av denne ordninga. Særleg er det mange blant dei unge som kjem tilbake til attføring. Om lag halvparten av dei som var under 25 år då dei avslutta perioden som yrkesvalhemma, kom tilbake. Mange av dei som kom tilbake har også fleire periodar som yrkesvalhemma, 28 prosent har vore yrkesvalhemma meir enn ein periode tidlegare.

81 prosent av dei som kjem tilbake til NAV på nytt for å søkja attføring har teke del i arbeidstrenings- eller opplæringstiltak. Dette er praktisk talt det same som blant alle som avsluttar attføring.

Berre blant dei som ikkje kjem tilbake og som startar i ordinært arbeid er det fleire som har vore i tiltak. I denne gruppa har 90 prosent vore i tiltak medan dei var yrkesvalhemma.

Mange av dei som kjem tilbake, har vore i ordinært arbeid i tida etter dei hadde avgang som yrkesvalhemma. 43 prosent av dei som kjem tilbake som yrkesvalhemma, har vore i arbeid i løpet av dei første tre åra etter at dei avslutta som yrkesvalhemma. Svært mange har også vore under rehabilitering. Heile 48 prosent har hatt ein overgang til rehabilitering i løpet av dei første tre åra etter avgang. Dette er 20 prosentpoeng høgare enn blant alle yrkesvalhemma med avgang desse fire åra.

Dei fleste som kjem tilbake, gjer dette i løpet av kort tid etter at dei hadde avgang. Når eitt år har gått, har 41 prosent av dei som kjem tilbake starta på ein ny periode som yrkesvalhemma.

Den deskriptive statistikken vi presenterer her, indikerer at mange av dei som kjem tilbake er unge som er i randsona på arbeidsmarknaden. Det at så mange unge har fleire periodar under attføring, kan skuldast at ein er villig til å satsa mykje på at dei unge ikkje skal koma over på varige trygdeordingar.

INNLEIING

Yrkesvalhemma er personar som på grunn av ulike helsemessige- eller sosiale problem har vanskar med å få fotfeste på arbeidsmarknaden. Mange av dei yrkesvalhemma har vore langvarig sjuke eller under rehabilitering i tida før dei vert registrert som yrkesvalhemma hos NAV. I perioden som yrkesvalhemma har den einskilde fått hjelp til å kartleggja arbeidsevne og føresetnader i høve til arbeidsmarknaden. Mange har teke del i ulike former for tiltak for å få ny kompetanse som er betre tilpassa den einskilde sine føresetnader på arbeidsmarknaden. Etter at perioden som yrkesvalhemma er over, vil mange kunna søkja vanleg arbeid. For andre vil perioden som yrkesvalhemma avdekka at det er trong for meir medisinsk behandling før ein kan vera aktuell for arbeidslivet. For nokre vil perioden som yrkesvalhemma føra til at ein får klarlagt at uføretrygd er den rette ordninga.

Denne artikkelen fokuserer på dei som har lagt bak seg ein periode som yrkesvalhemma i perioden 1999–2002. Vi vil sjå nærare på dei som startar på ein ny periode som yrkesvalhemma i løpet av dei fem første åra etter at dei hadde avgang. Kva karakteriserer dei som går tilbake til ein ny periode som yrkesvalhemma? Korleis skil dei seg ut frå dei som ikkje kjem attende?

DEFINISJONAR OG METODE

Vi har teke utgangspunkt i alle som avslutta ein periode registrert som yrkesvalhemma hos NAV i åra 1999- 2002[1]. Vi har følgt desse personane i fem år etter avgang for å sjå om dei på ny registrerer seg som yrkesvalhemma hos NAV. I tillegg har vi opplysningar om overgangar til arbeid, rehabilitering og til uføretrygd dei første tre åra etter avgang. Personar som har vore i varig tilrettelagt arbeid i den tida dei var registrert som yrkesvalhemma, er ikkje med i analysen.

[1] Datagrunnlaget er i utgangspunktet det same som ligg til grunn for analysen av yrkesvalhemma i NAV-rapport nr 5/2007, «I arbeid etter attføring og rehabilitering?» I tilegg har vi opplysningar om overgang til ny registrering som yrkesvalhemma i løpet av fem år etter avgang.

Yrkesvalhemma er personar som har fått redusert evna til å utføra inntektsgjevande arbeid, eller som har fått vesentleg innskrenka høve til å velja arbeidsplass eller yrke. Årsaka til dette kan anten vera sjukdom, skade eller lyte, eller sosial mistilpassing. Gruppa femnar om både personar med rett til ytingar frå folketrygda under attføring og andre yrkesvalhemma.

Avgang som yrkesvalhemma
Alle som er registrert som yrkesvalhemma i arbeidssøkjarregisteret og som har eit opphald i registreringa på minimum 3 månader (91 dagar) er rekna å ha avgang som yrkesvalhemma.

Arbeid er definert utifrå opplysningar i Arbeidstakar –Arbeidsgjevarregisteret (AA-registeret).
Alle periodar der ein person er registrert med eit arbeidsforhold i AA-registeret, og der ein samstundes ikkje er registrert som ufør, mottakar av rehabiliteringspengar eller er arbeidssøkjar, er rekna som arbeid.

MANGE YRKESVALHEMMA ER GJENGANGARAR

Vi har gruppert dei som avslutta attføring i perioden 1999–2002 etter status etter avgang. Grupperinga viser hovudaktivitet etter avgang og er gjort med bakgrunn i registerdata vi har brukt til denne analysen. Grupperinga kan ikkje samanliknast med til dømes NAV sin offisielle statistikk over status på arbeidsmarknaden for tidlegare yrkesvalhemma.[2]

Blant dei 108 000 som avslutta attføring i denne perioden, kom 37 prosent tilbake som yrkesvalhemma i løpet av dei fem første åra etter avgang. Figur 1 viser tidlegare yrkesvalhemma etter status etter avgang.

Kategorien «I arbeid» omfattar personar som kjem i arbeid i løpet av dei første tre åra etter avgang som yrkesvalhemma, og som ikkje er registrert som mottakar av uføretrygd i løpet av desse åra. I tillegg er det vilkår om at ein ikkje har ny tilgang som yrkesvalhemma i løpet av fem år etter avgang. 31 prosent av dei tidlegare yrkesvalhemma kjem i denne gruppa. Det er viktig å merka seg at denne gruppa er ei delmengd av dei som har vore i arbeid i kortare eller lengre tid dei første tre åra etter avgang som yrkesvalhemma.

Gruppa «Ufør» omfattar personar som har tilgang til uføretrygd i løpet av dei tre første åra etter avgang, og som ikkje er i ordinært arbeid i løpet av desse tre åra. I tillegg er det vilkår om at ein ikkje har ny tilgang som yrkesvalhemma i løpet av dei første fem åra etter avgang. 12 prosent av dei tidlegare yrkesvalhemma kjem i kategorien Ufør.

Figur 1:
Yrkesvalhemma med avgang 1999-2002, hovudgruppe etter avgang.

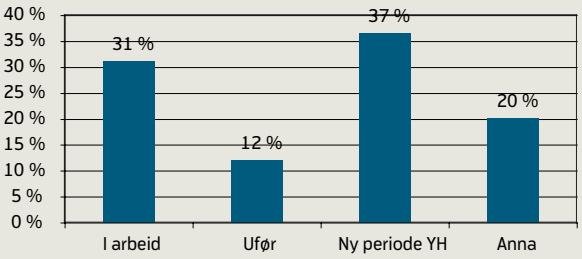

KJELDE: NAV

Gruppa «Ny periode yrkesvalhemma» omfattar alle som har tilgang til ein ny periode som yrkesvalhemma i dei første fem åra etter avgang, uansett om dei har hatt overgangar til andre statusar eller ikkje. Med tilgang til ein ny periode meiner vi at dei har ei ny registrering som yrkesvalhemma, uavhengig av om denne perioden er kort eller lang. Heile 37 prosent av dei yrkesvalhemma med avgang i åra 1999–2002 fell i denne kategorien. Desse personane kan ha hatt overgang til arbeid og/eller trygd før eller etter dei startar i ein ny periode på attføring.

Gruppa «Anna» omfattar alle andre yrkesvalhemma med avgang i åra 1999–2002. Dette er personar som kan ha vore både i arbeid, under rehabilitering og/eller uføretrygda. Personar som kombinerer uføretrygd og arbeid er med i denne kategorien.

MANGE UNGE KJEM TILBAKE SOM YRKESVALHEMMA

Tabell 1 viser dei yrkesvalhemma med avgang i åra 1999-2002 etter status etter avgang og ulike bakgrunnskjenneteikn. Dei som startar på ein ny periode som yrkesvalhemma har ein gjennomsnittleg alder på 34,8 år mot 37,5 år for alle yrkesvalhemma med avgang.

Om lag halvparten av dei som er under 25 år når dei avsluttar ein periode som yrkesvalhemma, blir registrert som yrkesvalhemma på ny i løpet av dei påfølgjande 5 åra. Figur 2 viser at prosentdelen som kjem tilbake i ein ny periode som yrkesvalhemma, er avtakande med aukande alder. Vi ser også at det er relativt mange som kjem i ordinært arbeid blant alle under 50 år, men prosentdelen er

[2] NAV sin offisielle statistikk over status på arbeidsmarknaden for yrkesvalhemma som har slutta på melda seg til NAV, baserer seg på opplysningar frå arbeidssøkjarane om kva for aktivtiet dei er i om lag tre månader etter at dei sist var registrert hos NAV.

Tabell 1.
Avgang yrkesvalhemma 1999–2002 etter status etter avgang og ulike bakgrunnskjenneteikn.

	I arbeid	Ufør	Ny tilgang yrkesval-hemma	Anna	Alle
Ved avgang:					
Talet på personar	33825	13154	39632	21871	108482
Kvinner	47 %	51 %	44 %	50 %	47 %
Menn	53 %	49 %	56 %	51 %	53 %
Gjennomsnittleg alder ved avgang	35,7	44,2	34,8	41,0	37,5
Aldersgruppe ved avgang:					
Under 20 år	4 %	1 %	5 %	3 %	4 %
20–24 år	10 %	4 %	13 %	7 %	10 %
25–29 år	16 %	6 %	16 %	10 %	14 %
30–39 år	36 %	22 %	33 %	25 %	31 %
40–49 år	24 %	31 %	23 %	28 %	25 %
50–59 år	9 %	34 %	9 %	24 %	15 %
60 år og over	1 %	3 %	0 %	3 %	1 %
Gjennomsnittleg pensjonspoeng ved avgang	2,3	2,2	1,8	1,4	2,0
Siste fem år før avgang:					
Dagar som yrkesvalhemma i siste periode	623	482	465	491	521
Dagar heilt ledig siste 5 år	85	119	137	103	112
Dagar delvis ledig siste 5 år	34	39	38	30	35
Har vore yrkesvalhemma fleire periodar siste 5 år	18 %	26 %	28 %	26 %	24 %
Dagar yrkesvalhemma tidlegare periodar siste 5 år	83	106	120	109	104
Dagar sjukmeldt siste 5 år	185	199	157	162	172
Dagar rehab siste 5 år	96	311	167	291	166
Prosentdel som har hatt attføringspengar	69 %	88 %	69 %	66 %	71 %
Tiltak i siste periode som yrkesvalhemma før avgang:					
Prosentdel som har vore i tiltak	90 %	75 %	81 %	78 %	82 %
Prosentdel av tida som yrkesvalhemma i tiltak	72 %	42 %	56 %	54 %	59 %
Prosentdel som har vore i lønstilskott	11 %	4 %	9 %	8 %	9 %
Prosentdel som har vore i arbeidspraksis	33 %	42 %	39 %	39 %	38 %
Prosentdel som har vore i opplæringstiltak	58 %	32 %	44 %	33 %	45 %
Prosentdel som har vore i mellomb. syss	6 %	3 %	5 %	5 %	5 %
Prosentdel som har vore i arb. m. bistand	1 %	4 %	4 %	5 %	3 %
Prosentdel som har vore i avklaringstiltak	0 %	19 %	10 %	10 %	9 %
Aktivitet første 3- 5 år etter avgang:					
Arbeid i løpet av 3 første år etter avgang	100 %	0 %	43 %	21 %	51 %
Rehabilitering i løpet av første 3 år etter avgang	8 %	33 %	48 %	19 %	28 %
Ufør i løpet av 3 første år etter avgang	0 %	100 %	14 %	21 %	21 %
Ordinær arbeidssøkjar i løpet av første tre år etter avgang	59 %	13 %	60 %	31 %	48 %
Tilgang til yrkesvalhemma i løpet av første 5 år etter avgang	0 %	0 %	100 %	0 %	37 %

KJELDE: NAV

Figur 2:
Yrkesvalhemma med avgang 1999-2002, hovudgruppe etter avgang.

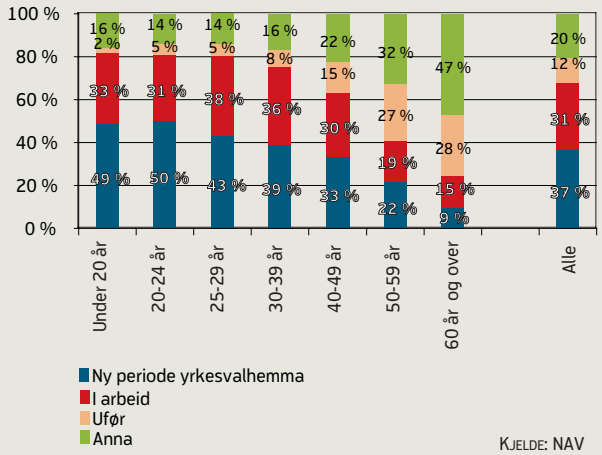

KJELDE: NAV

høgast for dei mellom 25–29 år der 38 prosent går over i arbeid. Prosentdelen som vert uføre aukar med aukande alder. Figur 2 viser også at dei som kjem i gruppa «anna» aukar sterkt med aukande alder.

Ungdom har generelt ei lausare tilknyting til arbeidsmarknaden enn eldre. Mange unge vekslar mellom arbeid og utdanning, og har fleire periodar som arbeidslause samanlikna med eldre. Dette kan vera forklaringa på at mange unge kjem tilbake som yrkesvalhemma. Ei anna forklaring kan vera at ein i det lengste vil unngå at ungdom blir uføretrygda, dette fører til at ein større del av dei unge får fleire periodar som yrkesvalhemma.

FLEST MENN KJEM TILBAKE SOM YRKESVALHEMMA

Blant dei som kjem tilbake er 56 prosent menn mot 53 prosent blant alle yrkesvalhemma med avgang desse fire åra. Blant dei som kjem i ordinært arbeid er det ei jamn kjønnsfordeling, medan det er relativt fleire kvinner i kategoriane «ufør» og «anna». 51 prosent av kvinnene kjem i kategorien «ufør» medan dei berre utgjer 47 prosent av alle yrkesvalhemma med avgang desse fire åra.

MANGE AV DEI SOM KJEM TILBAKE HAR FLEIRE PERIODAR SOM YRKESVALHEMMA BAK SEG

Tabell 1 viser også at 28 prosent av dei som kjem tilbake har vore yrkesvalhemma fleire gonger tidlegare, mot 18 prosent blant dei som kjem i ordinært arbeid. Den perioden dei avsluttar har også vore kortare samanlikna med dei andre statusgruppene. I gjennomsnitt har dei som kjem tilbake vore yrkesvalhemma i 465 dagar før avgang, medan dei som kjem i ordinært arbeid har vore yrkesvalhemma i 623 dagar. Dette tyder på at dei som kjem i arbeid har vore i meir langvarige tiltak enn dei som kjem tilbake som yrkesvalhemma.

Dei som kjem tilbake som yrkesvalhemma, har i gjennomsnitt vore lengre heilt arbeidslause i løpet av dei siste fem åra før avgang, samanlikna med dei andre statusgruppene. Dei har vore heilt arbeidslause 137 dagar i løpet av dei siste fem åra før avgang, medan gjennomsnittet for alle yrkesvalhemma med avgang er 112 dagar. Dei som kjem i ordinært arbeid har kortast tid som heilt arbeidslause, med i gjennomsnitt 85 dagar dei siste fem åra. Dette kan tyda på at dei som kjem tilbake, er personar som er i randsona på arbeidsmarknaden og som difor har fleire eller lengre periodar som arbeidslause bak seg enn andre yrkesvalhemma.

Dei som kjem tilbake har vore kortare tid sjukmeldte enn dei andre statusgruppene dei siste fem åra, medan dei har vore like lenge under rehabilitering som gjennomsnittet for alle.

69 prosent av dei har hatt attføringspengar i løpet av de siste fem åra, dette er berre litt færre enn gjennomsnittet som er 71 prosent for alle med avgang desse fire åra.

8 AV 10 HAR VORE I TILTAK MEDAN DEI VAR YRKESVALHEMMA

81 prosent av dei som seinare kjem tilbake, har vore i tiltak. Blant dei som kjem i ordinært arbeid har 9 av 10 vore i tiltak, medan berre 75 prosent av dei uføre har vore i tiltak.

Tabell 1 viser at dei yrkesvalhemma som kjem tilbake har vore i tiltak 56 prosent av den tida dei var yrkesvalhemma, mot 59 prosent som er gjennomsnittet for alle med avgang. Dess lågare del av tida som yrkesvalhemma ein har vore i tiltak, dess større del av tida er brukt til kartleggings- og ventefaser. Låg andel av tida i tiltak kan tyda på at det har vore vanskeleg å finna høveleg tiltak.

MANGE HAR VORE I ARBEID ETTER AVGANG SOM YRKESVALHEMMA

48 prosent av dei som kjem tilbake som yrkesvalhemma, har ein overgang til rehabilitering i løpet av dei første tre åra etter avgang. Dette er 20 prosentpoeng meir enn gjennomsnittet for alle, og ein klart høgare del enn i dei andre statusgruppene. Blant dei i gruppa «I arbeid» er det

berre 8 prosent som har overgang til rehabilitering, medan det er 33 prosent blant dei som er i gruppa «Ufør».

43 prosent av dei som kjem tilbake, har vore i ordinært arbeid i løpet av dei første tre åra etter avgang. Dette er litt under gjennomsnittet for alle, som er 51 prosent, men langt høgare enn blant dei som er gruppert som Ufør eller Anna.

14 prosent av dei yrkesvalhemma som kjem tilbake, har overgang til uføretrygd i løpet av dei første tre åra etter avgang. Dette tyder på at dei anten har ein kombinasjon av uføretrygd og attføring, eller at dei har ein overgang til uføretrygd i etterkant av den nye perioden som yrkesvalhemma.

FLEST YRKESVALHEMMA KJEM TILBAKE INNAN EITT ÅR

37 prosent av dei som hadde avgang som yrkesvalhemma i åra 1999–2002 starta på ein ny periode som yrkesvalhemma i løpet av dei påfølgjande fem åra. Figur 3 viser prosentdelen av dei yrkesvalhemma som har ein overgang til ny periode etter kor mange dagar det har gått sidan dei hadde avgang.

Dei fleste som startar i ein ny periode, gjer dette i løpet av det første året etter avgang. Når eitt år har gått etter avgang har 41 prosent av dei yrkesvalhemma som kjem tilbake starta på ein ny periode. Når tre år har gått, har til saman 81 prosent av dei som kjem tilbake starta på ein ny periode.

Figur 4 viser prosentdelen av dei yrkesvalhemma som startar på ein ny periode i løpet av dei første fem åra etter avgang. Flest kom tilbake blant dei som hadde avgang i 2001, der 38,1 prosent hadde registrert seg på ny i løpet av dei første fem åra etter avgang. Færrast kom tilbake blant dei som slutta i 1999, med 33,8 prosent. Det at fleire kom tilbake i åra 2000–2002 enn i 1999 kan skuldast at det var ei innskjerping av kravet om å prøva attføring før eventuell uførestønad i år 2000. Dette førte til ein sterkare innsats for å attføra personar som tidlegare ville ha motteke uførestønad. Truleg spelar også tilhøva på arbeidsmarknaden etter at ein har avslutta attføring ei stor rolle for kor mange som kjem tilbake for ytterlegare attføring.

Figur 3:
Prosentdelen av dei yrkesvalhemma med avgang i åra 1999–2002 som har hatt ny tilgang, etter dagar frå avgangsdato.

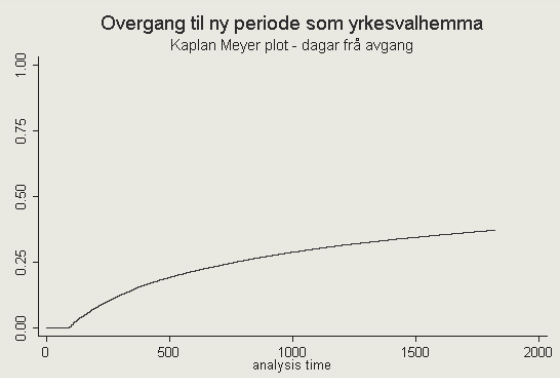

KJELDE: NAV

Figur 4:
Prosentdel av dei yrkesvalhemma med avgang som kjem tilbake, etter avgangsår.

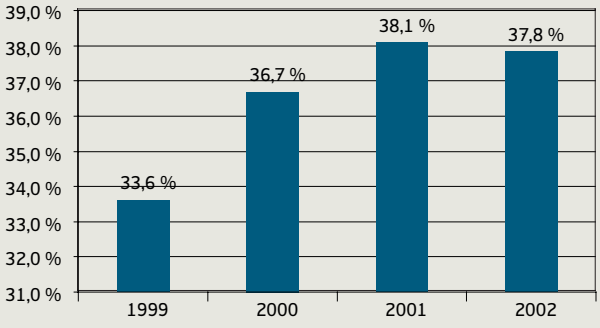

KJELDE: NAV

Har individuelle forhold betydning for tiden fra sykepenger/rehabiliteringspenger til yrkesrettet attføring?

Av: Per Kristoffersen

SAMMENDRAG

For å sikre at aktive tiltak vurderes kontinuerlig, ble det fra 1. januar 2004 innført en lovfestet plikt til å vurdere yrkesrettet attføring så tidlig som mulig for personer som mottar sykepenger og rehabiliteringspenger. Målet med yrkesrettet attføring er å skaffe eller beholde høvelig arbeid.

I denne artikkelen er vi interessert i tiden fra en person starter med sykepenger og/eller rehabiliteringspenger til det fattes et vedtak om yrkesrettet attføring. Tiden frem til yrkesrettet attføring kan imidlertid skilles i ulike faser. Først kommer selve stønadsfasen med sykepenger og/eller rehabiliteringspenger. Denne fasen kan være svært lang for noen. Deretter kommer en kortere saksbehandlingsfase samt en avklaringsfase der ulike yrkesrettede tiltak blir prøvd ut. Vi har analysert hvilken betydning variablene kjønn, alder, diagnose, utdanning og yrke har for varigheten i disse fasene. Vi fant at alle variablene hadde betydning for lengden på stønadsfasen. Alt annet likt, hadde kvinner lenger stønadsfase enn menn. Det samme gjaldt personer med psykiske lidelser som hadde lenger tid med stønad sammenlignet med personer med lidelser i muskel- og skjelettsystemet. Samtidig viste analysen at jo høyere alder, jo lenger tid med stønad. Utdanning virket imidlertid den andre veien: Jo høyere utdanning, jo kortere tid i stønadsfasen før man gikk over på yrkesrettet attføring. Det var også enkelte yrkesgrupper som skilte seg ut.

Videre fant vi at personer med psykiske lidelser også hadde lengre tid i avklaringsfasen. Det at både stønadstiden og avklaringstiden var lengre for personer med psykiske lidelser, indikerer at det er en særskilt utfordring for NAV å utvikle oppfølgingen og tjenestene for personer med slike lidelser.

Resultatene må sees i sammenheng med at det foregår en seleksjon til yrkesrettet attføring som vil påvirke varigheten fra sykepenger og/eller rehabiliteringspenger innvilges til yrkesrettet attføring settes i verk. Denne seleksjonen vil være påvirket både av individuelle forhold, forhold ved selve avklaringen i NAV, og selve attføringsapparatet. Funnene blir diskutert i forhold til forskningslitteratur om rekrutteringen til yrkesrettet attføring.

INNLEDNING OG BAKGRUNN

Ved oppfølgingen av sykmeldte er det som regel viktig å komme tidlig i gang med aktive tiltak. Dette innebærer at tiden fra sykepenger og/eller rehabiliteringspenger begynner til et aktivt tiltak iverksettes, er av interesse. I denne sammenheng er vi opptatt av tiden frem til det blir fattet et vedtak om yrkesrettet attføring. Denne perioden kan betraktes i sin helhet, men kan også skilles i ulike faser som 1) selve fasen med sykepenger og/eller rehabiliteringspenger frem til søknad om yrkesrettet attføring, 2) saksbehandlingsfasen fra søknad om yrkesrettet attføring til innvilgelse av yrkesrettet attføring, og 3) avklaringsfasen etterpå der ulike attføringstiltak blir vurdert og prøvd ut frem til endelig vedtak om yrkesrettet attføring. Hvilke forhold har betydning for varigheten i fasen med sykepenger og/eller rehabiliteringspenger? Sannsynligvis vil tiden i stønadsfasen være avhengig av ulike individuelle kjennetegn, og det sykdoms- og det behandlingsforløp brukeren gjennomgår. Sannsynligvis vil også ulike ytre forhold ha innvirkning, slik som forhold på arbeidsmarkedet og tilbudet av tiltak og organisering av hjelpeapparatet. Likeså om og hvordan NAV griper inn.

I denne artikkelen er vi opptatt av betydningen av ulike individuelle kjennetegn som kjønn, alder, diagnose, utdanning og yrke. Vi er også opptatt av om de kjennetegnene som har betydning for selve stønadsfasen, også har betydning for saksbehandlingsfasen og avklaringsfasen. Kjennskap til risikofaktorer som har betydning for tiden i de ulike fasene frem til vedtak om attføring, vil

Ytelser til yrkesrettet attføring er regulert i folketrygdloven kap. 11 og kan gis til personer som på grunn av sykdom skade eller lyte har fått sin evne til å utføre inntektsgivende arbeid varig innskrenket eller har fått sine muligheter til å velge yrke eller arbeidsplass vesentlig nedsatt. Yrkesrettet attføring skal tilbys når det vurderes som nødvendig og hensiktsmessig for å kunne komme tilbake til arbeidslivet eller beholde høvelig arbeid. Som hovedregel skal attføring være prøvd før varig uførepensjon eller tidsbegrenset uførestønad kan tilstås. Yrkesrettet attføring består av et bredt spekter av tiltak som ulike former for avklaringstiltak, kvalifiseringstiltak, formidlingstiltak og tiltak i skjermet sektor. For tiden er det vel 80 000 personer i yrkesrettet attføring i regi av NAV.[1]

[1] Kilde NAV. Dette tallet inkluderer også personer i varig tilrettelagt sysselsetting.

kunne være viktig med tanke på å redusere tiden i de ulike fasene.

For å forhindre lange passive trygdeforløp og overgang til uførepensjon, har myndighetene i de siste årene vedtatt flere endringer i regelverket for de helserelaterte ytelsene som NAV administrerer. Formålet har vært å dreie fokus fra passive ytelser til aktive tiltak og redusere stønadstiden. Et sentralt virkemiddel har vært innføring av individuelle oppfølgingsplaner for personer som mottar helserelaterte ytelser.

For å sikre at aktive tiltak vurderes kontinuerlig, ble det fra 1. januar 2004 innført en lovfestet plikt til å vurdere yrkesrettet attføring så tidlig som mulig for personer som mottar sykepenger og rehabiliteringspenger. Bakgrunnen var en antakelse om at lange passive perioder med sykepenger eller rehabiliteringspenger vil kunne føre til at mestringsevnen blir redusert. Det ble forventet at disse lovendringene ville føre til at attføring kom i gang tidligere og at flere kom raskere tilbake i arbeid. NAV skal foreta denne vurderingen senest ved utløpet av sykepengeperioden og det skal foretas en ny vurdering innen 6 måneder med rehabiliteringspenger.

Fra 1. juli 2004 ble det innført et aktivitetskrav for å få rett til sykepenger (Ot.prp.nr.48. 2003–2004). Med mindre medisinske grunner tilsa at arbeidstakeren bør være borte fra arbeidet, skal arbeidstakeren så tidlig som mulig prøve seg i arbeidsrelatert aktivitet gjennom en gradert eller aktiv sykmelding.

For ytterligere å styrke arbeidet med å redusere sykefraværet, ble det fra 1. mars 2007 gjennomført nye endringer i både arbeidsmiljøloven og folketrygdloven (Ot.prp.nr.6. 2006-2007). Bakgrunnen var at utviklingen hadde gått i feil retning, på tross av innføring av flere tiltak i perioden før. Det hadde videre skjedd en forskyvning fra kortere til lengre sykefravær. Både arbeidsgiver (etter 12 ukers sykmelding) og NAV (senest etter 6 måneders sykmelding) skal innkalle til dialogmøter med den sykmeldte. Hvis det ikke er mulig å komme tilbake til det opprinnelige arbeidet, vil omplassering eller overføring igjennom yrkesrettet attføring til annet arbeid/yrke kunne være aktuelt.

Opplysninger fra NAV viser at yrkesrettet attføring oftere settes i gang mens vedkommende er på rehabiliteringspenger enn i sykepengeperioden. Av gruppen som hadde brukt opp rettighetene til sykepenger, gikk om lag 13 prosent til yrkesrettet attføring. Av gruppen som hadde avgang fra rehabiliteringspenger, hadde vel 30 prosent overgang til yrkesrettet attføring.[2]

PROBLEMSTILLING

Tiden fra tilgang sykepenger og /eller rehabiliteringspenger til vedtak om yrkesrettet attføring består som nevnt av flere faser. Først kommer fasen med sykepenger/rehabiliteringspenger frem til det fremsettes søknad om yrkesrettet attføring. I stønadsperioden vil brukeren som regel være under medisinsk/psykiatrisk behandling. Deretter vil det være en saksbehandlingsfase der NAV vurderer om vilkårene for yrkesrettet attføring er oppfylt. Hvis vilkårene er oppfylt fattes det et vedtak om at en kan få et attføringstiltak (folketrygdlovens §11-5). Hvis personen får innvilget attføring kommer det en avklaringsfase der NAV i samarbeid med brukeren prøver ut tiltak som er hensiktsmessige og nødvendige for at vedkommende skal kunne skaffe seg et passende arbeid. Denne avklaringen vil skje igjennom opplæring eller arbeidspraksis eller en kombinasjon av begge deler. Som resultat av denne avklaringen fattes et det et vedtak om yrkesrettet attføring (folketrygdloven §11-6). Det vil si at man anser yrkesrettet attføring som hensiktsmessig og nødvendig for at vekommende skal kunne komme tilbake i arbeid.

Problemstillingen for analysen i denne artikkelen er: Har ulike individuelle kjennetegn betydning for hvor lenge en person mottar sykepenger og/eller rehabiliteringspenger (stønadsfasen) før de får vedtak om yrkesrettet attføring?

Vi har sett på følgende hypoteser:

- Stønadsfasen er kortere for menn enn kvinner og kortere for yngre enn eldre
- Stønadsfasen er kortere for de med høyere utdanning enn de med lavere
- Stønadsfasen er lenger for brukere med psykiske diagnoser enn for brukere med fysiske funksjonsnedsettelser (diagnoser)
- Yrkesbakgrunn har betydning for lengden på stønadsfasen frem til vedtak om yrkesrettet attføring.

[2] Kilde NAV. Tallene gjelder for 1. halvår 2007.

Deretter har vi vært opptatt av de andre fasene. Har de individuelle kjennetegnene som eventuelt har betydning for stønadsfasen, også betydning for den tiden som medgår til saksbehandling og til avklaring?

Vi har også undersøkt om det er forskjeller i tidsforbruket for gruppen som fikk vedtak om attføring i 1. tertial 2006, sammenlignet med gruppen som fikk et slikt vedtak 1. tertial 2007. Er det mulig å avlese resultatforbedringer, altså om tiden i de ulike fasene har gått ned fra 2006 til 2007, når det blir kontrollert for individuelle kjennetegn?

Det foreligger en relativt rikholdig forskningslitteratur, både norsk og internasjonal, om rekrutteringen til yrkesrettet attføring. Våre resultater blir diskutert i forhold til tidligere funn. Et hovedpoeng i denne litteraturen er at det foregår en seleksjon til attføringsapparatet og til ulike tiltakstyper (Børing 2002).

Data og metode

Tiden på stønad regnes fra første sykefraværsdag, eventuelt første rehabiliteringspengedag for dem som ikke har rett til sykepenger, og frem til NAV mottar søknad om yrkesrettet attføring (Folketrygdlovens § 11-6). Personer som er med i analysen har vært friskmeldte i minst seks måneder forut for sykefraværsperiodens start (eventuelt rehabiliteringpengeperiodens start for gruppen som ikke har rett til sykepenger). Det er også et krav at de skal ha mottatt sykepenger/rehabiliteringspenger i løpet av halvåret før de gikk over til yrkesrettet attføring. Det er bare tiden på stønad som er medregnet, ikke eventuelle perioder i arbeid eller uten stønad.

Følgende tidsfaser er undersøkt:

- ***Stønadsfasen***, dvs. tid fra tilgang sykepenger og/eller rehabiliteringspenger til søknad yrkesrettet attføring
- ***Saksbehandlingsfasen***, dvs. tid fra søknad om yrkesrettet attføring til innvilgelse av yrkesrettet attføring, (vedtak § 11-5)
- ***Avklaringsfasen***, dvs. tid fra innvilgelse av yrkesrettet attføring (§11-5) til innvilgelse av attføringstiltak, (vedtak § 11-6)

Siden vi er opptatt av ulike tidsaspekter og hvilke faktorer som kan tenkes å påvirke dette, har vi benyttet overlevelsesanalyse som metodisk tilnærming. For å finne ut om ulike individuelle kjennetegn har betydning for lengden på de ulike fasene, har vi brukt Cox hasardratemodell. I denne modellen analyseres effekten av flere variable samtidig. Hasardraten, som er den avhengige variabelen, uttrykker sannsynligheten for hendelsen på ethvert tidspunkt og er en funksjon av tiden og forklaringsvariablene.

Analysen er gjort i tre separate modeller med de ulike fasene (stønadsfasen, saksbehandlingsfasen og avklaringsfasen) som avhengige variable, men med de samme uavhengige variable. Resultatene fra analysen er vist i tabell 3. En koeffisient over 1 betyr at den aktuelle variabelen er assosiert med økt sjanse for at hendelsen skal inntreffe, og dermed kortere tid i de ulike fasene, mens koeffisienter under 1 innebærer at variabelen er assosiert med lavere sjanse og dermed med lengre tid i de ulike fasene. Koeffisientene angir den prosentvise endring i hasardraten som er assosiert med en endring på en variabel.

Alle variablene er analysert som kategoriske variable, dvs. at vi hele tiden sammenligner med samme referanse. Basisanalysen gjelder derfor for:

Mann, alder under 30 år, med grunnskole og yrkesbakgrunn fra jordbruk, skogbruk eller fiske. Referansediagnosen er sykdommer i muskel- og skjelettsystemet. Tabell 3 (1. kolonne) viser for eksempel en faktor på 1,0673 når en sammenligner personer med videregående skole som høyeste utdanning med gruppen som bare har grunnskole. Det innebærer at risikoen er seks prosent høyere for gruppen som har videregående utdanning sammenlignet med gruppen som bare har grunnskole. Dermed kan vi si at de med videregående utdanning har kortere tid på stønad. Stjerne (*) indikerer at resultatene er signifikante. Videregående utdanning gir i dette tilfellet ikke signifikant resultat og vi kan ikke legge vekt på det. Derimot ser vi at resultatene for de øvrige utdanningsnivåene alle er signifikante og at effektene er sterkere. Dermed er det mulig å si: desto høyere utdanning jo kortere tid på stønad.

Alle variablene er behandlet som konstante over tid. Det innebærer at de ikke endrer verdi i løpet av overlevelsestiden.

Følgende variable er benyttet:

- Kjønn
- Alder
- Diagnose
- Utdanning
- Yrke

Diagnose er kodet med utgangspunkt i ICPC (International Classification of Primary Care) som er et kodeverk for legene. Legen skal primært kode sykdomsdiagnosen. Dersom dette ikke er mulig, skal legen sekundært angi kode for pasientens symptomer eller plager. For de som har flere episoder på sykepenger og/eller rehabiliteringspenger er diagnose for siste periode benyttet.

Materialet er basert på alle med vedtak om yrkesrettet attføring (folketrygdlovens § 11-6) som i forkant av attføringsvedtaket har hatt sykepenger og/eller rehabiliteringspenger 1. tertial 2006 og 1. tertial 2007. Dette utgjør rundt 70 prosent av alle som påbegynner yrkesrettet attføring i nevnte perioder. Det vil også være yrkeshemmede som påbegynner yrkesrettet attføring uten å gå veien om sykepenger eller rehabiliteringspenger, for eksempel funksjonshemmede, studenter, eller personer med sosiale funksjonshemninger.

Gruppene består av henholdsvis 8 022 og 7 158 personer. Det er ikke skilt mellom de som har fått innvilgelse og de som har fått avslag om yrkesrettet attføring.

Tabell 1.
Deskriptiv statistikk. Uavhengige variable.

	2006 1. tertial	2007 1. tertial	I alt
Kjønn			
Menn	47,7	47,7	47,7
Kvinner	52,3	52,4	52,3
Alder			
Under 30 år	17,1	18,5	17,7
30–39	30,7	30,8	30,8
40–49	28,9	27,6	28,3
50–59	20,7	20,3	20,5
60+	2,6	2,8	2,7
Diagnose			
Muskel og skjelettsystemet	48,1	47,0	47,6
Fordøyelsessystemet	2,3	2,1	2,2
Hjerte- og karsystemet	3,2	2,8	3,0
Nervesystemet	4,5	3,8	4,2
Psykisk	32,3	35,3	33,7
Luftveier	2,1	2,1	2,1
Almen/uspesifiserte diagnoser	2,1	1,9	2,0
Alle andre diagnoser	4,6	4,3	4,5
Uoppgitt diagnose	0,8	0,7	0,8
Utdanningsnivå			
Grunnskole	19,3	18,3	18,8
Videregående	34,3	33,4	33,9
Videregående, avsluttet utd.	25,4	26,7	26,0
Høyere utdanning, inntil 4år	13,3	13,5	13,4
Høyere utdanning, over 4år	2,3	2,5	2,4
Ukjent utdanning	5,4	5,2	5,4
Yrke			
Jordbruk, skogbruk, fiske og industri	15,3	14,3	14,8
Ledere/ingeniør/IKT-yrker	3,4	2,9	3,2
Undervisning/akademiske yrker	2,5	2,7	2,6
Helse/pleie/omsorg/ Barne og ungdomsarbeid	16,0	16,8	16,4
Meglere/Konsulenter/ Kontorarbeid	13,5	13,1	13,3
Butikk og salgsarbeid	9,8	10,6	10,2
Bygg og anlegg	8,9	9,0	10,0
Reiseliv og transport/ service	22,4	22,7	22,5
Ingen yrkesbakgrunn eller uoppgitt yrke	6,9	6,8	6,9
	8022	7158	15180

KILDE: NAV

DESKRIPTIV STATISTIKK – UAVHENGIGE OG AVHENGIGE VARIABLE

Gruppene vi har sett på består av noen flere kvinner enn menn. Den gjennomsnittlige alderen er i underkant av 40 år. De fleste er mellom 30 og 39 år. Denne gruppen utgjør nesten 1/3 av materialet. Det er svært få over 60 år, men relativt mange mellom 50 og 59 år. Jf. tabell 1.

Nesten halvparten består av personer med muskel- og skjelettlidelser (48 prosent). En av tre har psykiske diagnoser.[3]

Det kan se ut til at utdanningsnivået er relativ lavt. Det er svært få med høyere utdanning over 4 år. Den største gruppa er de som har påbegynt videregående skole som høyeste oppgitte utdanning.

Det er liten forskjell mellom de to gruppene som fikk vedtak om yrkesrettet attføring i henholdsvis 2006 og 2007, med unntak av at andelen med psykiske lidelser er noe høyere i den siste gruppen.

De største yrkesgruppene finner vi innenfor reiseliv, transport og serviceyrker, helse, pleie og omsorgsyrker, samt barne- og ungdomsarbeid. Om lag sju prosent har ingen oppgitt yrkesbakgrunn.

Tabell 2 viser at den gjennomsnittlige stønadstiden er henholdsvis 518 dager i 2006 og 495 dager i 2007, dvs. 1 1/2 år. Samtidig indikerer standardavviket at det begge år er stor spredning. Enkelte har hatt en samlet stønadstid på nesten 10 år.

Saksbehandlingstiden ligger i gjennomsnitt på en måned, mens avklaringstiden ligger på litt over 100 dager i gjennomsnitt. Spredningsmålene indikerer stor variasjon både når det gjelder saksbehandlingen og avklaringen.

Tabell 2.
Avhengig variable. Gjennomsnitt, standardavvik og max/min i dager. 2006 og 2007.

2006	Gj. snitt	Std. avvik	Min	Max
Stønadsfasen	518	371	1	3102
Saksbehandlingsfasen	33	59	1	1075
Avklaringsfasen	104	158	1	1182
2007				
Stønadsfasen	495	355	1	3730
Saksbehandlingsfasen	32	62	1	1482
Avklaringsfasen	112	190	1	1504

KILDE: NAV

[3] Diagnosefordelingen for de som har fått vedtak om yrkesrettet attføring skiller seg fra alle sykepengetilfeller (2007) ved at en større andel har sykdommer i muskel- og skjelett systemet og psykiske lidelser, mens sykepengetilfellene fordeler seg jevnere på flere typer av diagnoser.

HVA HAR BETYDNING FOR LENGDEN PÅ STØNADSFASEN?

Resultatene av regresjonsanalysene fremgår av tabell 3. Den første kolonnen viser resultatene av analysen av stønadsfasen. De to andre kolonnene viser resultatene av analysen for henholdsvis saksbehandlings- og avklaringsfasen. Vi drøfter først analysen av stønadsfasen.

Kvinner og eldre går lenger på passive stønader

Resultatene viser at både kjønn og alder hadde betydning for lengden på stønadsfasen. Kvinner hadde lenger tid på stønad før søknad yrkesrettet attføring, sammenlignet med menn. Når det gjelder alder, fant vi at desto høyere alder jo lenger tid på stønad før det ble søkt om attføring.

Personer med psykiske eller nevrologiske lidelser har lenger tid på passive stønader

Videre fant vi at visse diagnoser hadde betydning. Både personer med sykdommer i nervesystemet og psykiske lidelser hadde lengre tid på stønad før det ble søkt om attføring sammenlignet med personer med sykdommer i muskel- og skjelettsystemet. På den andre siden hadde både personer med sykdommer i luftveiene og personer med allmenne og uspesifiserte lidelser kortere tid på stønad før det ble søkt om yrkesrettet attføring, sammenlignet med personer med sykdommer i muskel- og skjelettsystemet

Yrkesbakgrunn syntes å ha betydning for lengden på stønadsfasen

Vi fant at varigheten på sykepenger og/eller rehabiliteringspenger frem til søknad om yrkesrettet attføring var kortere for dem som kom fra bygg og anlegg, sammenlignet med dem som hadde bakgrunn fra jordbruk og industri. Stønadstiden var imidlertid lengre for personer med bakgrunn i ledelse/ingeniør/IKT-yrker, sammenlignet med de som hadde bakgrunn fra jordbruk, fiske og industri. Også gruppene uten noen yrkesbakgrunn hadde markert lenger tid på stønad sammenlignet med referansegruppen.

Seleksjon til attføringsapparatet

Norske forskningsstudier om rekruttering til attføring har vist at det foregår en seleksjon til attføringsapparatet. Dette innebærer at det ikke er tilfeldig hvem som kommer på attføringstiltak. Undersøkelser viser at personkjennetegn som kjønn og alder har betydning for rekrutteringen til attføring. Hvor store effekter slike variable har for denne rekrutteringen varierer fra studie til studie. Blant annet foreligger undersøkelser som viser at variable som kjønn og alder hadde mindre betydning for sannsynligheten for å komme inn i et attføringsforløp, når det kontrolleres for andre forhold (Hansen 1999, Børing 2002). Det er videre norske studier som viser at rekruttering til attføring også kan være påvirket av lokale arbeidsmarkedsforhold. Desto høyere arbeidsledighetsnivå, jo høyere sannsynlighet for attføring (Eide 2000, Hansen 1999).

Det foreligger også funn om at både høy alder, det å være kvinne, samt å være skilt eller separert økte sannsynligheten for å være i en passiv tiltakssituasjon (Hansen 1999). Studiene underbygger funnene i denne undersøkelsen om at kjønn og alder har betydning for hvor lenge en person mottar sykepenger/rehabiliteringspenger før det fremmes søknad om attføring.

Hva det er ved kvinner eller kvinners situasjon som innebærer lengre stønadsfase kan vi ikke si noe om ut fra denne undersøkelsen. I forskningslitteraturen om rekrutteringen til attføring er det funn som peker på at kvinner og menn blir behandlet ulikt i attføringsapparatet. Menn fikk ofte utdanning og yrkesrelatert attføring, mens kvinner oftere fikk trening på egen arbeidsplass. Det er mulig at slike mekanismer også vil kunne påvirke når attføringstiltak søkes og at det derfor vil ha betydning for stønadstiden frem til attføring søkes.

Tidligere undersøkelser har vist at i tillegg til kjønn, alder og yrkestilhørighet, påvirker også sykdomsdiagnose rekrutteringen til attføringssystemet. Det foreligger også funn som viser at de nevnte faktorene påvirker tidspunktet for når i sykdomsprosessen tilbud om yrkesrettet attføring ble gitt (Hansen 1999). Også dette støtter våre funn om at personer med psykiske lidelser og sykdommer i nervesystemet går lenger på sykepenger/rehabiliteringspenger før det søkes om yrkesrettet attføring. At stønadstiden før det søkes om attføring er lengre for disse diagnosegruppene må sannsynligvis sees i sammenheng med selve sykdomsforløpet. I mange tilfelle vil det være behov for lengre tid på stønad. Det er imidlertid også mulig at det fra hjelpeapparatets side både kan være vanskeligere å intervenere og å finne egnede tilbud om attføring for personer med psykiske lidelser, og at dette kan ha betydning for tiden på stønad frem til søknad om attføring.

Utdanning bidrar til kortere tid på stønad

Vi fant videre at utdanningsnivå hadde betydning. Jo høyere utdanning, jo kortere tid på stønad før søknad om yrkesrettet attføring. Dette kan bety, alt annet likt, at mer utdanning innebærer en «kapital» som bidrar til at kortere tid på stønad, men også at utdanning kan ha betydning for hvordan en kan nyttiggjøre seg yrkesmessige tiltak.

Når det gjaldt yrkesbakgrunn fant vi som nevnt tidli-

Tabell 3.
Resultater av Cox-regresjon. Avhengig variable: stønadstid, saksbehandlingstid og avklaringstid.

	Stønadsfasen Hasardrate	Saksbehandlings-fasen Hasardrate	Avklaringsfasen Hasardrate
Kjønn			
Menn (ref)	1	1	1
Kvinner	0,8690***	1,0073	1,0560**
Alder			
Under 30 år (ref)	1	1	1
31- 40	0,7852***	1,0639	0,9807
41- 50	0,6751***	1,0904**	1,0142
51- 60	0,6361***	1,1139***	1,0565
61- 67	0,7328***	1,041	1,0164
Diagnose			
Muskel og skjelettsystemet (ref)	1	1	1
Fordøyelsessystemet	0,9392	1,0910	0,9274
Hjerte- og karsystemet	0,8953	1,0160	0,9259
Nervesystemet	0,8297***	1,0554	0,9245
Psykisk	0,8036***	0,9873	0,9138***
Luftveier	1,2404***	1,0272	0,9246
Almen/uspesifiserte diagnoser	1,2407***	0,9567	1,0635
Alle andre diagnoser	1,1011	0,9970	0,9976
Uoppgitt diagnose	0,9720	1,1653	0,7479**
Utdanningsnivå			
Grunnskole (ref)	1	1	1
Videregående utdanning	1,0673	0,9170	0,9072
Videregående, avsluttet utdanning	1,1680***	0,9803	1,0340
Høyere utdanning, inntil 4år	1,2204***	0,9677	1,0085
Høyere utdanning, over 4år	1,3115***	0,9785	1,0447
Ukjent utdanning	1,3118***	0,9625	1,0346
Yrke			
Jordbruk, skogbruk, fiske og industri (ref)	1	1	1
Ledere/ingeniør/IKT-yrker	0,7859***	1,0750	0,9405
Undervisning/akademiske yrker	0,9329	0,9756	0,9860
Helse/pleie/omsorg/Barne- og Ungdomsarbeid	0,9103	0,9983	0,9714
Meglere/Konsulenter/Kontorarbeid	0,9567	1,0000	1,0122
Butikk og salgsarbeid	1,0048	0,9838	1,0603
Bygg og anlegg	1,1041*	1,0319	1,0712
Reiseliv og transport/serviceyrker	1,0033	0,9670	1,0115
Ingen yrkesbakgrunn eller uppgitt yrke	0,8711**	1,0219	1,0046
År			
2006 (ref)	1	1	1
2007	1,0668***	1,0350	0,9937

***, **, * representerer signifikans på 1-, 5- og 10 prosentnivå. Også fylkestilhøringhet inngår i analysen, men er ikke tatt med i tabellen.

KILDE: NAV

gere, at tiden på sykepenger og /eller rehabiliteringspenger var kortere for dem som kom fra bygg og anlegg sammenlignet med dem som kom fra jordbruk, fiske og industri. Videre viste analysen at de som hadde bakgrunn fra IKT eller ingeniøryrket, hadde lenger tid på stønad før det ble søkt om yrkesrettet attføring (sammenlignet med personer med bakgrunn fra jordbruk, fiske og industri). Dette kan se ut til å stride mot funnet om at høyere utdanning går sammen med kortere tid på stønad. Det kan være grunn til å nevne at svenske studier har funnet at attføringsapparatet tar tidligere kontakt med grupper som har mer manuelt betont yrkesbakgrunn. Det er mulig at den kortere tiden før det fremmes søknad om yrkesrettet attføring for personer med bakgrunn fra bygg, anlegg, og den lengre stønadstiden for de med mer akademiske betonte yrker, kan sees i lys av dette. Det generelle ved dette er at det kan være forhold ved tiltakstilbudet på yrkesrettet attføring som gjør det bedre tilpasset noen yrkesgrupper enn andre, og at dette kan påvirke stønadstiden frem til søknad om attføring.

Når det gjelder funnet om at stønadsfasen var kortere for den gruppen som fikk vedtak om yrkesrettet attføring i 2007 sammenlignet med 2006, kan en fortolkning av dette være at dette kan ha å gjøre med NAVs vektlegging av tidligere avklaring. Vi kan imidlertid ikke konkludere med dette ut fra vår analyse. Det vil også være behov for observasjoner over lenger tid før en kan trekke slike konklusjoner.

Kun alder ser ut til å spille inn på lengden på saksbehandlingsfasen

Da analysen ble gjennomført for modellene med saksbehandlingsfasen og avklaringsfasen «falt modellen sammen». Med unntak av alder hadde ingen av variablene betydning for lengden på *saksbehandlingsfasen*. Resultatene indikerte at saksbehandlingstiden var kortere for aldersgruppen fra 40 til 59 år sammenlignet med de yngste. Hva dette er forårsaket av, er vanskelig å si, men funnet kan ha å gjøre med at det i saksbehandlingen prioriteres og at det legges vekt på å få de eldste gjennom systemet først.

Brukere med psykiske lidelser har lenger avklaringstid

Når det gjaldt *avklaringsfasen* viste analysen at avklaringstiden var lenger for de med psykiske lidelser sammenlignet med de som hadde lidelser i muskel- og skjelettsystemet. I tillegg var det en tendens til at kvinner hadde kortere avklaringstid. Den lengre avklaringstiden for de med psykiske diagnoser, har sannsynligvis sammenheng med selve sykdommen, men den kan også ha sammenheng med at det er vanskelig å finne hensiktsmessige og egnede tiltak for denne gruppen.

Både når det gjaldt saksbehandlingsfasen og avklaringsfasen viste analysen at det ikke var forskjeller mellom den gruppen som fikk vedtak i 2006 og den som fikk vedtak i 2007.

KONKLUSJON

Analysen i denne artikkelen baserer seg på de som har søkt og fått vedtak om yrkesrettet attføring i 1. tertial 2006 og 1. tertial 2007. Vi har undersøkt hvilken betydning kjønn, alder, diagnose samt utdanning og yrke har hatt for lengden på henholdsvis stønadsfasen, saksbehandlingsfasen og avklaringsfasen.

For avklaringsarbeidet i NAV og arbeidet med å tilby aktive tiltak så tidlig som mulig, er det viktig å kjenne til de risikofaktorene som bidrar til at det tar lang tid før aktive tiltak blir tilbudt.

Vi fant at alle kjennetegnene vi så på hadde betydning for lengden på stønadsfasen, altså hvor lang tid ulike grupper mottar sykepenger/rehabiliteringspenger før det framsettes en søknad om yrkesrettet attføring. Med enkelte unntak ga imidlertid disse variablene ikke utslag på saksbehandlingstiden eller lengden på avklaringsfasen. Det viktigste resultatet var at gruppen med psykiske lidelser hadde lenger varighet både i stønadsfasen og i avklaringsfasen.

Andelen med psykiske lidelser utgjør en relativt stor andel av dem som får vedtak om yrkesrettet attføring etter å ha gått en kortere eller lengre periode på sykepenger og/eller rehabiliteringspenger. Skal en redusere tidsbruken i de ulike fasene, vil det derfor være viktig å rette oppmerksomhetene mot disse gruppene. NAV har en utfordring når det gjelder oppfølging, tjenester og tiltak overfor personer med psykiske diagnoser og satser for tiden ytterligere på feltet arbeid og psykisk helse, blant annet ved å ansette egne veiledere som skal følge opp brukere med psykiske lidelser.

Det at vi observerer at individuelle kjennetegn har betydning for stønadsfasen må oppfattes som en seleksjonen til attføringsapparatet der både individuelle forhold, forhold ved selve avklaringen, samt kjennetegn ved selve attføringsapparatet spiller inn. Svakheter ved analysen er at vi bare har sett på enkelte individuelle kjennetegn. Tidligere undersøkelser har vist at også andre forhold og kjennetegn kan ha betydning.

LITTERATUR:

Bakken Frøydis/Aasebø Lars Christian (2006): «Varighet som arbeidssøker». *Rapport om arbeidsmarkedet nr 4/2006.*

Børing Pål (2002): *Norsk og internasjonal forskning om yrkesrettet attføring.* Institutt for samfunnsforskning. 10/2002.

Børing Pål (2002): «Varighet av yrkesrettet attføring: Kommer yrkeshemmede arbeidssøkere i jobb?» *Søkelys på arbeidsmarkedet.* Årgang 19. 2002.

Eide Christian L. Wold (2000): *Forholdene på arbeidsmarkedet, økonomiske incentiver og risikoen for å bli yrkeshemmet*. Frischsenteret. Arbeidsnotat. 2/2000.

Hansen Hans T. (red)(1999): *Kunnskapsstatus for den nordiske trygdeforskningen på 1990-tallet*. Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning. 19/1999.

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) er en utvalgsundersøkelse som blir gjennomført kvartalsvis av Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsledige (AKU)
Personer som ikke utførte eller var midlertidig fraværende fra inntektsgivende arbeid i undersøkelsesuka, men som ved å kontakte NAV, annonsere selv, svare på annonse eller lignende, gjorde forsøk på å skaffe seg arbeid i løpet av de fire siste ukene. De må kunne ta på seg arbeid i løpet av de neste to ukene. Denne gruppa må ikke forveksles med NAV sine tall over registrerte arbeidsledige (se ovenfor). Tall fra AKU inkluderer også arbeidssøkere som ikke registrerer seg ved NAV, og en del av de som går på arbeidsmarkedstiltak.

Arbeidsstyrken (AKU)
Arbeidsstyrken er definert som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Yrkesaktiviteten for en gruppe vil si hvor stor prosentandel av befolkningen i gruppen som er med i arbeidsstyrken.

Arbeidssøkere
Arbeidssøkere er betegnelsen på summen av ordinære arbeidssøkere og yrkeshemmede.

Arbeidssøkervarighet
Arbeidssøkervarigheten til en person som er registrert som helt ledig vil si hvor lang sammenhengende periode personen har vært registrert som arbeidssøker. Denne perioden inkluderer tid som delvis ledig, ordinær tiltaksdeltager, annen arbeidssøker eller yrkeshemmet. Opphold i perioden på inntil 28 dager regnes ikke som brudd.

Avtalte dagsverk
Hvor mange dagsverk det er avtalt at en arbeidstaker skal arbeide i en periode som er registrert i arbeidstakerregisteret justert for stillingsandel og ferie. Mer formelt er avtalte dagsverk definert som avtalte arbeidsdager*stillingsandel*feriekorrigeringsfaktor. Stillingsandel og feriekorrigeringsfaktoren kan variere mellom 0 og 1.

Langtidsledige
Registrerte arbeidsledige som har hatt en sammenhengende periode som helt ledig på minst 26 uker.

Ledige stillinger
NAVs statistikk over ledige stillinger omfatter alle ledige stillinger som enten blir meldt til NAV som oppdrag, registrert av arbeidsgiver på www.nav.no, eller som er offentliggjort i media (aviser, tidsskrifter o.l.).

Legemeldt sykefravær
Sykefravær pga av egen sykdom som er dokumentert med attest fra lege. Legemeldt sykefravær er basert på NAVs sykefraværsregister. Det totale sykefraværet omfatter i tillegg egenmeldt sykefravær som er basert på en egen undersøkelse som utføres av Statistisk sentralbyrå. Registreringene over legemeldt sykefravær kobles sammen med arbeidstakerregisteret, som gir informasjon om arbeidsforholdet (bl.a. arbeidstid, næring, sektor) arbeidstakeren er sykmeldt fra. Sykefraværsstatistikken omfatter ikke selvstendig næringsdrivende eller vernepliktige og ikke fravær som skyldes barns sykdom eller omsorgs- og fødselspermisjoner.

Ordinære arbeidssøkere
Personer som søker inntektsgivende arbeid ved NAV og som er arbeidsføre og ellers disponible for det arbeidet som søkes. En person anses som registrert arbeidssøker dersom han eller hun har meldt seg eller fornyet meldingen til NAV i løpet av de to siste ukene. Ordinære arbeidssøkere består av helt ledige, delvis sysselsatte, ordinære tiltaksdeltakere og andre ordinære arbeidssøkere.

Ordinære tiltaksdeltakere
Ordinære arbeidssøkere som deltar på arbeidsmarkedstiltak.

Registrerte delvis ledige
Registrerte delvis ledige arbeidssøkere er personer som enten er delvis permitterte eller som arbeider mindre enn heltid og som ønsker lengre arbeidstid.

Registrerte helt ledige
Ordinære arbeidssøkere som har vært uten inntektsgivende arbeid de siste to ukene.

Sesongjustering
Tallstørrelser på NAVs ulike arbeidsmarkedsstatistikker varierer ofte med årstiden som en følge av at mange fenomener gjentar seg omtrent på samme tid hvert år. Eksempelvis går arbeidsledigheten normalt opp om sommeren og etter årsskiftet. Dette har sammenheng med at mange skoleelever (studenter) avslutter utdanningen og melder seg som arbeidssøkere etter at semestrene er avsluttet. I tillegg følger deler av sysselset-

tingen bedriftenes kontraktsperioder. Slike kontrakter utløper ofte før sommeren og ved årsskiftet.

For å skille ut underliggende endringer og rense bort sesongmessige forhold, justerer NAV en del tidsserier i et statistikkprogram, X12 Arima. Dette programmet baserer seg på historisk informasjon om sesongsvingninger.

Det er sesongvariasjoner i de fleste av størrelsene NAV presenterer statistikk over. Mønsteret i sesongvariasjonene og betydningen av sesongeffektene er imidlertid forskjellige. Når det gjelder utviklingen i antall yrkeshemmede er for eksempel sesongvariasjonene betydelig mindre enn for antall helt ledige. Likevel er det av betydning å justere for en sesongrelatert nedgang som finner sted i juni og august i forbindelse med at mange yrkeshemmede avsluttet skolegang før sommerferien.

Etter at en tidsserie er korrigert for sesongvariasjoner, vil det for enkelte størrelser fremdeles være store endringer mellom månedsobservasjonene. I enkelte tilfeller er det vanskelig å tillegge slike endringer mening. Det kan da være til hjelp å tydeliggjøre en trend i månedsobservasjonene. Tidsserien justeres ved å tillegge avvikende månedsobservasjoner mindre vekt. Dette gir en mer glattet tidsserie. Tilgang ledige stillinger per virkedag er et eksempel på en størrelse hvor det er behov for å glatte tidsserien for å få tydeligere fram en trend. Statistikkprogrammet X12 Arima benyttes i forbindelse med justering av trend.

Sluttmeldekort (SMK)
Alle arbeidssøkere som har sluttet å melde seg ved NAV får etter vel 2 måneder tilsendt et sluttmeldekort (SMK) der de blir bedt om å oppgi hovedaktivitet. SMK blir brukt til å utarbeide statistikk som kan belyse andelen personer som kommer i jobb og eventuelt andelen som går ut av arbeidstyrken. Svaroppslutningen er om lag 65 prosent.

Sykefraværsprosent
Tapte dagsverk (sykefraværsdagsverk) i prosent av avtalte dagsverk. (tapte dagsverk*100)/avtalte dagsverk)

Sysselsatte i AKU
Personer som hadde inntektsgivende arbeid i minst en time i undersøkelsesuka, personer som normalt utfører slikt arbeid, men som pga. sykdom, permisjon, ferie osv. ikke arbeidet i undersøkelsesuka, og vernepliktige.

Tapte dagsverk
Sykefraværsperioden blir regnet i tapte dagsverk. Dersom en f.eks. jobber 50 prosent og er syk i to uker vil man ha fem tapte dagsverk.

Yrkeshemmede
Arbeidssøkere som på grunn av fysisk, psykisk eller sosial funksjonshemming har vanskeligheter med å få arbeid, og som vurderes av NAV med sikte på yrkesmessig attføring eller som er i et attføringstiltak.

Utgiver: Arbeids- og velferdsdirektoratet
Redaktør:
Adresse: Arbeids- og velferdsdirektoratet,
Postboks 5, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Trykkeri: Stavanger Offset
Opplag: 750
ISSN: 1504-8217